

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PRAGMATİZMİN EĞİTİME UYGULANIŞI VE
KÖY ENSTİTÜLERİ MODELİ

NİLGÜN BULGAN

2501850190

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. NAZLI İNÖNÜ

İSTANBUL- 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Nilgün BULGAN Numarası : 2501850190
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE ANABİLİM DALI Danışmanı : DOÇ. DR. MAHBUBE NAZLI İNÖNÜ
Tez Savunma Tarihi : 06.04.2017 Saati : 15:00
Tez Başlığı : “ Pragmatizmin Eğitime Uygulanışı ve Köy Enstitüleri Modeli ”

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. MAHBUBE NAZLI İNÖNÜ		Kabul
2-DOÇ. DR. A. AYHAN ÇİTİL		Kabul
3-DOÇ. DR. YÜCEL YÜKSEL		Kabul
4-YRD. DOÇ. DR. ÖZGÜÇ GÜVEN		Kabul
5-YRD. DOÇ. DR. VEDAT KAMER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. H. BÜLENT GÖZKAN		
2-YRD. DOÇ. DR. N. MURAD OMAV		

ÖZ

PRAGMATİZMİN EĞİTİME UYGULANIŞI VE KÖY ENSTİTÜLERİ MODELİ

Nilgün BULGAN

Bu çalışmada pragmatizm ve onun eğitime uygulanışı incelenmeye çalışılmıştır. Pragmatizm düşüncesini Charles Sanders Peirce ortaya atmış olmasına rağmen, onu William James geliştirmiştir. John Dewey ise bu görüşü eğitime uygulayarak Amerikan eğitim sisteminin tamamen değişmesini sağlamıştır. Pragmatist eğitim yaparak öğrenmeye dayanan, üretici, faydacı, demokratik ve ilerlemeci bir eğitim modelidir. Pragmatist eğitim ülkemizde de 1940–1954 yılları arasında hayata geçirilen Köy Enstitüleri'nde görülür. Bu enstitülerde toplum ve okul işbirliği sağlanmış, bilimsel düşünce rehber olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı Köy Enstitüsü mezunları eğitimde ülkemize hızlı bir gelişme kazandırmışlardır.

Anahtar kelimeler: Pragmatizm, Charles Sanders Peirce, William James, John Dewey, Köy Enstitüleri

ABSTRACT

APPLICATION OF PRAGMATISM TO EDUCATION AND KÖY ENSTİTÜLERİ MODEL

Nilgün BULGAN

In this study, we tried to examine pragmatism and its application to education. Although Charles Sanders Peirce had suggested the idea of pragmatism, it is William James, who has improved it. By applying this view to education, John Dewey has made the American education system change completely. Pragmatist education is an education model that is based on learning by practice. It is also a productive, beneficiary, democratic and progressive model of education. In our country, pragmatist education has been seen in KöyEnstitüleri which worked between the years 1940-1954. In these institutes, collaboration of society and school was provided and scientific thought was accepted as a guide. For this reason, graduates of KöyEnstitüsü have caused rapid development in education our country.

KeyWords: Pragmatism, Charles SandersPeirce, William James, John Dewey, Köy Enstitüleri

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda pragmatizm düşüncesi ele alınıp, bu görüşün eğitime uygulanışı gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca pragmatizmin Türk eğitim sisteminde uygulanma örneği olan Köy Enstitüleri incelenecektir.

1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sistemik Felsefe ve Mantık bölümünden mezun olduktan sonra Gököy Köy Enstitüsü mezunu matematik öğretmeni Mehmet Ateş'in kurucusu olduğu bir eğitim kurumunda öğretmenlik görevine başladım. Köy Enstitüsü mezununu Mehmet Ateş'in, bu okullardaki eğitim-öğretim ve günlük yaşam ile ilgili verdiği bilgiler ilgimi çekti.

Demokratik bir ortamda, işbirliği içinde, öğrenilen teorik bilgileri pratik hale getirerek toplumun faydalanması için fırsat yaratan Köy Enstitüleri hakkında yapılan araştırmaları inceledim. Toplumun problemlerini çözmeye çalışan, yeniliklere açık bu eğitim kurumlarının işleyiş ve amaçları hakkında bilgi edinmek için çalışmak istedim. Ayrıca Köy Enstitülerinin, toplum sorunlarına çözüm getiren, değişme ve gelişmeye açık özellikler taşıyan pragmatizmdüşüncesi ile bir bağlantısı olup olmadığı konusunda da araştırma yapmayı amaç edindim.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk tarafından ülkemize davet edilen Amerika'lı filozof Dewey, Türk Milli Eğitimi hakkında bir rapor hazırlamıştır. Raporda Dewey tarafından Türkiye'deki eğitim sistemine ilişkin tavsiyeler bulunmaktadır. Bu çalışmada Köy Enstitülerinde uygulanan eğitimin, yapılan çalışmaların Dewey'nin tavsiyeleri ile uyuşmakta olup olmadığı incelenecektir.

Bu çalışmada faydalandığımız eserleri ile bize destek olan bütün bilim insanlarına, felsefecilere, özellikle oldukça uzun bir süre alan tez çalışmam boyunca sabırla, güven ve destek vererek bana yol gösteren, eleştiren, tartışan tez danışmanım Doç. Dr. Nazlı İnönü'ye teşekkür ederim.

Araştırma için okunan kitaplardan başka Köy Enstitüleri ile ilgili belgeseller izlenmiştir. Tarık Akan'ın yönetmenliğini üstlendiği 'Bir Meçhul Öğretmen' isimli belgeselden faydalanılmıştır. Ayrıca Köy Enstitüleri ile ilgili gazete yazıları araştırılmıştır. İstanbul Üniversitesi eski rektörü Prof. Dr. Mesut Parlak'ın bir gazetede yayınlanan makalesinden de yararlanılmıştır.

Bu konuda çalışma yapmama etki eden Köy Enstitüsü mezunu Mehmet Ateş'e teşekkür ederim. Köy Enstitüsü mezunlarının, bilgiyi pratik hale getirmede ne kadar etkin olduklarını, kitaplardan hidroelektrik santrallerinin yapısını ve işleyişini öğrenerek köylere elektrik götürdüklerini kendisinden dinledim. Köy Enstitüleri

mezunlarının toplumu nasıl etkilediğini, toplumla birlikte sorunlara nasıl çözüm ürettiklerini, demokratik ve işbölümüne dayanan eğitimin nasıl olması gerektiği konusunu bizzat kendisinden dinlemem bu çalışmayı yapmamda rol oynamıştır.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. PRAGMATİZM

1. 1. Charles Sanders Pierce	5
1. 2. William James	17
1. 3. John Dewey	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. PRAGMATİST EĞİTİM FELSEFESİ

2. 1. Dewey'nin Eğitim Felsefesi	37
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. PRAGMATİST EĞİTİMİN TÜRKİYE'DE UYGULANIŞI

3.1. Köy Enstitüleri	64
----------------------------	----

SONUÇ	81
KAYNAKÇA	84
EK	85

KISALTMALAR LİSTESİ

çev. :	Çeviren
ed. :	Editör
A.g.e. :	Adı geçen eser

PRAGMATİZMİN EĞİTİME UYGULANIŞI VE KÖY ENSTİTÜLERİ MODELİ

GİRİŞ

Bu çalışmada amaç, Charles Sanders Peirce tarafından ortaya atılan pragmatizm düşüncesinin bir felsefi akım olarak, toplum sorunlarına çözüm üreten, insana yeni bir bakış açısı kazandıran, değişme ve gelişmeye açık özelliklerini irdelemektir.

William James pragmatizm akımını geliştiren bir filozoftur. Özellikle bu akımın bilimsel düşünceye dayanan, eleştirel bir felsefe haline gelmesinde James'in etkisini araştırmak amaç olarak belirlenmiştir. Hedefimiz James'in doğru düşüncelerin, insan ile toplumun gelişmesine katkısı ve yararlılığı hakkındaki fikirlerini incelemektir.

Bu çalışmada amacımız John Dewey'nin, pragmatizmin eğitime uygulanması hakkındaki çalışmalarını araştırmaktır. Onun Amerikan eğitim sisteminin kökten bir değişim geçirmesine sebep olan, öğrencinin aktif ve uygulamalı olarak derslere katılımının sağlanmasına öncülük ettiği bu değişimler incelenecektir.

Araştırmada pragmatist eğitim anlayışını bu bağlamda ezbercilikten uzak, deneyselliğe ve işbölümüne dayanan, demokratik, ilerlemeci ve yaparak, üreterek öğrenmeyi amaç edinen bir model olarak irdelemek hedef alınmıştır.

Pragmatist eğitim anlayışı ile ülkemizde hayata geçirilen Köy Enstitüleri'nin işleyişini birlikte değerlendirmek, ortak noktaları olduğunu açıklamak bu araştırmada amaç edinilmiştir.

Çalışmamızda pragmatist eğitim felsefesinin faydacı, üretici, bilimsel düşünceye dayalı, deneyimlerin devamlılığını öngören eğitim anlayışının Köy Enstitüleri'nde program çerçevesinde uygulandığı gösterilecektir.

Çevre ile bütünleşen okul modeli, toplum ile işbirliği içinde üreterek, öğrenerek ve fayda sağlayarak gelişen Köy Enstitüleri'nin bu sebeplerle modern bilimin rehberliğinde ülkemizin ilerlemesine ne ölçüde katkı sağladığı araştırılacaktır.

Tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde pragmatizm öğretisi, ilk ortaya çıkışından başlayarak anlatılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde Peirce'ün bilimsel yöntem ve doğru bilgi hakkındaki görüşleri verilecektir. Duyulanabilen

verilerden hareket eden, deneysel ve faydacı bir yaklaşım olarak pragmatizmin özelliklerini belirleyen Peirce'ün fikirleri incelenecektir

Peirce'ün arkasından pragmatizm James tarafından daha popüler ve yaygın hale getirilmiştir. James'in, davranışlarımızla çevremiz arasındaki etkileşimin doğasının, pragmatizmin temel konusu olduğu hakkındaki düşünceleri verilecektir. Çalışmamızda onun pragmatizmi fayda kavramına dayandırdığı ve bilgiyi, faydalılık ölçüsü ile değerlendirdiği incelenecektir.

Çalışmamızda daha sonra Dewey'nin pragmatizm anlayışının toplum yapısında reform niteliğinde uygulamalara neden olduğu eğitim hakkındaki düşüncelerine yer verilecektir. Özellikle reformlara önem veren Dewey'nin Amerikan toplum yapısını yenileştirme çalışmalarında yer alması ve pragmatik ilkelerin yaşama geçirilmesini sağlaması, pragmatizmin uygulanabilirliğini ispat eden fikirleri incelenecektir. Dewey'nin pragmatizmin pratik hayatta işe yarayan bir felsefe olduğuna dair düşünceleri verilecektir. Tezimizde faydaya dayanan değişkenliğin söz konusu olduğu pragmatizm düşüncesinde, bu göreceli doğruluğun şüphe içerdiği vurgulanacaktır. Dewey'nin pragmatik doğruluk adını verdiği şeyin ancak deney ile temellendirildiğinde eylem haline geldiği ve bireyin doğaya uyum sağlamasına sebep olduğu düşüncesi belirtilecektir.

Tezimizin ikinci bölümünde pragmatizmin eğitim alanına uygulanmasına odaklanılacaktır. Tezimizde problemlere, değişimlere açık, göreceli çözümler getirebilecek bir yöntem geliştirme düşüncesine sahip olan Dewey'e göre demokrasinin bilimselliği esas alan, gelişen yapısının bu amaca hizmet edebileceği fikri anlatılmaya çalışılacaktır. Araştırmamızda Dewey'nin demokrasinin toplumdaki her kurumu dengede tutabilecek ve ilerlemeye yol açabilecek, eğitime yardımcı olabilecek bir yapıya sahip olduğu düşüncesi incelenecektir. Demokrasinin felsefeye, eğitimin ise bu felsefenin pratik yönüne işaret ettiği düşüncesine yer verilecektir. Pragmatist eğitim felsefesi çocuk merkezli, her öğrencinin bireysel yeteneklerine önem veren bir eğitim felsefesidir. Bu bağlamda pragmatist eğitim anlayışında okul öğrencilerde araştırma ruhunu geliştiren ve öğrencilerin sosyal hayatta ihtiyacı olan problem çözme becerisini kazandıran yer olarak görülür. Çalışmamızda, öğretmenin ise öğrencide öğrenme merakı uyandıracak, birikimlerini yeni kuşaklara aktaracak bir rehber, grubun içinden bir lider niteliği taşıdığı irdelenecektir. Pragmatist eğitim anlayışında eğitim, bir yaşam deneyimi olarak görülür. Bu sebeple, tezimizde eğitime ait plan ve geliştirme çalışmalarının her

zaman ortaya çıkabilecek engellere ya da sarsıntılara karşı sağlam durabilmeleri için deneyim felsefesinin oluşturulması fikrini savunan Dewey'nin düşüncesi verilecektir. Araştırmamızda, Dewey'nin pragmatist eğitim anlayışında el becerisinin önemli bir yeri olduğu, çocuğun odaklanmasını sağladığı, zekasını kullanabilmede ve karar verme yetisini geliştirmede çok etkin olduğu fikri anlatılmaya çalışılacaktır. Dewey'nin, öğrencinin kendisinin yaparak-ederek, toprakla ilgilenecek, dikiş dikerek el becerisini geliştirmesi, ezberden uzak, bilginin nasıl kullanılacağını ve nasıl fayda sağlayacağını anlayan nesiller yetiştirileceği hakkındaki görüşleri verilecektir.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise pragmatik eğitimin Türkiye'de uygulama örneği olan Köy Enstitüleri incelenecektir. Bu kapsamda yaparak öğrenme, "iş içinde iş için eğitim" gibi konular ele alınmaktadır. Bu "iş içinde iş için eğitim" doğaya ve insanlara duyarlı, ezber eğitim anlayışından uzak, yaşamın içinden çıkan, yaparak-ederek öğrenmeye dayalı bir eğitim anlayışının tanımıdır. Köy Enstitüleri'nin önemli çıkış noktası olan bu düşünceye Dewey'nin köy okulları için tavsiyede bulunduğu el işi, yaparak- ederek öğrenme ve üretme düşünceleri ile örtüştüğü için tezimizde yer verilecektir.

Çalışmamızın sonunda Dewey'nin Türkiye'deki eğitim sistemi hakkındaki raporu ekte verilecektir. Raporda Dewey tarafından Türkiye'deki eğitim sistemine ilişkin tavsiyeler bulunmaktadır. Köy Enstitüleri'nde uygulanan eğitimin, yapılan çalışmaların Dewey'nin tavsiyeleri ile örtüşmekte olduğu gösterilecektir.

1. PRAGMATİZM

Pragmatizm A.B.D.'de 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp 20. yüzyıl Amerikan felsefesine hakim olmuş ve toplum yaşamı üzerinde etkili olmuştur. Bu felsefi akım insanların taşıdıkları fikirlerin, inançların ya da bilgilerin insan yaşamında uygulanmasını, işe yaramasını, çeşitli alanlarda karşılaşılan sorunların çözümüne katkı sağlamasını öngörür. Pragmatizm olaylara, olgulara yepyeni bir bakış açısı olup; bilimsel, devingen, her konuda, her alanda değişmeye ve gelişmeye yer veren bir görüştür. Belirli bir anlam, doğruluk ve evren anlayışı ortaya koymuştur. En genel nitelikleri ulaşılan sonuçlarda duyulanabilir verilerden hareket etmesi, kökten empirist, bilimselci ve ütilitarist bir yaklaşım olmasıdır. Pragmatist anlayışta bir kavramın anlamı, soyut bir anlam değildir. O kavramla ilişkili olarak meydana çıkan görülebilen etki ve sonuçla belirlenen değişmeye ve gelişmeye açık bir süreçtir. Bilgide doğruluk ise sabit ve mutlak bir doğruluk değil, olgularda ulaşılabilen gerçekliklerin bir anlatımı olarak yaşamımızı kolaylaştıran bir bilimsel doğru ya da uygulamada işe yarayan, sorun çözen bir düşüncenin, salt bu özelliğinden dolayı doğru niteliğini kazanmasıdır. Pragmatizm 20. yüzyıldan başlayarak Amerikan toplum yapısında kökten değişimleri içeren reformsal devinimlere önyak olmuştur. Amerikan eğitim sistemi baştanbaşa değişmiş, kuramsal ve soyut bilgi ve dersler yerine, uygulanabilen, yararını uygulamada gösteren bilgi ve davranış modelleri gelmiştir. Sorun çözen, iş üreten, yaptığı işten başarılı sonuçlar elde eden, girişimci, özgüvenli, bireyselci insanlardan oluşan bir toplum oluşmuştur. Pragmatizmin önemli kavramlarından biri 'yarar' kavramıdır.

Mill 19. yüzyıl yararcılığının en önde gelen temsilcilerinden biridir. Pragmatizmi O'Lovejoy, Russell gibi düşünürler şöyle eleştirmişlerdir: pragmatizm doğru olanın ölçütünü 'işe yarar olma'da bulunca, doğruluk nesnel ve değişmez bir şey olmaktan çıkarak, öznel ve görelî bir şey olmaktadır; çünkü işe yarayan şeyler farklı farklı olabilir. Ayrıca aynı inanç uygulamada birisi için yarar sağlarken, bir başkası için zararlı olabilir. Oysa doğru olan herkes için doğru olmalıdır.

Pragmatizm günlük yaşamda uygulanabilecek, eyleme yansıtılabilecek düşünceler ya da inançlar üzerinde durur. Metafiziksel ve kuramsal felsefi yaklaşımlara – Hegelci idealizme – polemik olarak çıkmıştır. Böyle olunca uygulanabilen, eyleme dönüştürülebilen düşünce ve inançların doğruluğu, olgusalılık, tutarlılık ve yararlılık gibi kavramların dışında olamayacaktır. Kamusal sağduyu alanında 'yarar' kavramı genelde 'çıkart' kavramı ile özdeş düşünülür, yararını

gözeten insanın aynı zamanda çıkarını da gözetmiş olacağı varsayılır. 'Çıkar' kavramı kötü ve istenmeyen etik bir değerdir. Bu durumda 'yarar' kavramı da aynı duruma düşmüş olur. Ancak her yararlı eylem aynı zamanda çıkarıcı değildir. Çıkar daha çok öteki insanlarla ilişkili eylemlerde söz konusu olabilir. Ancak bu da zorunlu değildir, sadece olasıdır. İnsanın antropolojik özü gereği yarar fikrine yöneleceği ve bütün fikirlerin uygulamada yarar gözetici olacağı bir postulat olarak kabul edilmeli ve pragmatizm de bu postulattan hareketle değerlendirilmelidir.

Pragmatizmin kurucusu ve isim babası Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce'dür. Peirce pragmatizmi, anlaşılması güç ve anlamları soyut, bulanık ya da belirsiz kavramların anlamlarını aydınlatma yöntemi olarak önerir. Bunun için de 'pragmatik maksim' dediği ilkeyi oluşturur. Anlamları bulanık olan kavramlar, işlem içinde, yani koşullu önerme kalıpları içinde anlamları açık olanlarla adım adım yer değiştirir ve kavramın anlamında açıklık sağlanıncaya dek bu işlem sürer. Bunun sonucunda kavram gerçek duyusal, olgusal, nesnel açıklığa, yani pragmatik açıklığa kavuşur ve böylece pragmatik anlam elde edilir.

1. 1. Charles Sanders Peirce (1839–1914)

ABD'li filozof ve bilim adamıdır. 1839 yılında Massachusetts Cambridge'de dünyaya gelen Peirce, 1914'te Pensilvanya Milford'da öldü. Harvard Üniversitesinde profesör olan babasının etkisi ile doğa bilimleri ve matematik ile ilgilendi. Felsefe ve mantık konularında eserler yazdı ve yayınladı. "*Öncelikle pragmatizm akımının isim babası olmuş, daha sonra da bu yöntemin ana hatlarını çizmiştir. O, felsefede işe bilgi konusundan başlamış ve Aristoteles'in düzeni doğada bulan nesnel yaklaşımı ile Kant'ın bilgideki düzenin zihnin eseri olduğunu dile getiren öznel yaklaşımının bir sentezini yapmıştır. Kavram, fikir ve kuramlarımızın doğruluklarını, onların yararlılıklarıyla özdeşleştiren Pierce'e göre, yöntem öncelikle düşüncelerimizi açık ve seçik hale getirmekten oluşur, öyle ki bu yöntemle felsefe bir bilime dönüşecektir.*"¹

¹ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008. s.19.

Peirce, pragmatizm akımının isim babası olmuş, bu akımın yönteminin ana hatlarını çizmiştir. Peirce'ün felsefede ilgi alanı çok geniştir. Sağlığında bir bölümü çeşitli dergilerde makaleler olarak çıkan yazıları, ölümünden sonra tümüyle toplanmış, sistematize bütünler halinde düzenlenerek sekiz ciltlik bir toplu yapıt ortaya çıkmıştır. Modern mantık, modern matematik ve bilim felsefesine önemli katkılarda bulunmuştur. Pragmatizm öğretilerine ilk temel önermeyi ortaya koymuştur. Çelik, Murrey G. Murphey'nin Peirce felsefesini, birinci sistem : 1859-1861, ikinci sistem : 1866-1870, üçüncü sistem : 1870-1884, dördüncü sistem : 1885-1914 biçiminde ayırmış olduğunu belirtir. Peirce'ün pragmatizmi onun 3. sistem felsefesine karşılık gelir. Peirce Kant'tan çok etkilenmiştir. Kant'ın arkhitektonik bilgi sistemini oluşturabilmenin evren, ruh ve tanrı ideleri arasında gerçek ilişkilerin doğru belirlenmesine bağlı olduğunu düşünmüştür.

1-Peirce 1. sistem felsefesinde Kant'ın kategoriler tablosunun yanlış olduğunu keşfeder. Önermelerde özne ile yüklemi bağlayan bağlacın işaret ilişkisi içinde yorumlanabileceğini keşfeder. Aristoteles mantığının Kant'ın sandığı gibi tamamlanmış ve değişmez bir bilgi dalı değil, değişime ve geliştirilmeye gereksinimi olan eksik bir alan olduğuna karar verir.

2-O, 2. sistem felsefesinde işaret ilişkisinin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır. Gönderim olgusunun ve bunun çeşitli görünüşlerinin üzerinde durur. İlişkiler mantığını bulur ve mantığın gelişimine ivme kazandırır.

3-Peirce 3. sistem felsefesinde, önerme konusunda özne-yüklem kuramını terk etmiştir. Bilimsel araştırma mantığı bağlamında araştırmada pragmatik öğretilerini öne sürmüştür.

4-O, 4. sistem felsefesinde ilişkiler mantığı çalışmalarını, kategoriler alanındaki incelemelerini daha fazla açıklama yoluna giderek, ontolojik- kozmolojik açıdan genel bir evren görüşüne ulaşmaya çalışmıştır.

Peirce yukarıda da belirtildiği gibi 1870'li yıllarda bilimsel araştırma ve yöntemin mantığı konularıyla ilgilenmiştir. O ve onun gibi düşünen bazı Amerikan entelektüelleri 'eğer bir felsefe olacaksa insanların gerek entelektüel, gerekse pratik sorunlarını çözmeye yardım edebilecek bir felsefe olmalıdır.' görüşünü öne sürmüşlerdir. Peirce'ün ileri sürdüğü pragmatik fikirler daha sonra James ve Dewey tarafından geliştirilmiştir.

Pragmatizm kavramı eski Yunan'da 'iş, eylem, yapılmış olan şey' anlamındaki 'pragma' sözcüğünden gelir. Peirce 'pragmatik' sıfatını Kant felsefesinden devşirmiş ve Kant'ın 'pragmatik inanç' teriminden pragmatik anlam kavramına geçmiştir. Descartes'ın açık ve seçik kavramlar kuramını eleştiren Peirce açıklık ve seçiklik tanımının daima soyut terimlerle yapıldığını söyler. Ona göre bu tür tanımlar deneyim ve gözlem ilişkisinin ötesinde yer aldıklarından bunların gerçeklikle bağlarını kurmak hemen hemen olanaksızdır. *"Muhtemelen pratik sonuçları olabilen etkileri düşünelim; o zaman sahip olduğumuz kavramın nesnesini algılamış oluruz. Böylece bu etkilerin kavramı, bu nesne ile ilgili kavramımızın bütünüdür."*² Pragmatik yöntemde anlamları açık olmayan, bulanık olan kavramlar, açık olanlarla sistematik olarak yer değiştirir; böylece kavramlar birbirlerine çevrilerek kullanılır. Bu yer değiştirme koşullu önermelerle olur. Örneğin; 'x serttir' dediğimizde 'sert' kavramını koşullu önerme kalıbında, daha açık başka bir kavramla açıklamalıyız: *"Eğer x nesnesi sert ise, onun yüzeyi, çeşitli nesnelere çizmeye kalkıştığımızda çizilmeyecektir."*³

Böylece 'sert' terimi 'çizilmeme' ile açıklanmaya çalışılmış ve sert olma araştırması, işlem ya da deneyim içinde test edilmiş olur. Peirce, böyle bir test etme yoluna gidilmemiş olsaydı, sert bir şey ile yumuşak bir şey arasında ilkece hiçbir ayırım olmayacağını söylemiştir. O, kavramların koşullu işlemsel açıklanış yoluna 'reçete-yönerge' adını vermiştir. Biz bu reçetelere kavramlara açık anlamlarını belirlemek istediğimiz zaman başvururuz.

Eğer bir kavram için koşullu önerme çevirisi sağlanamıyorsa ve olanaklı duyulanabilir etkiler gösterilemiyorsa, böyle kavramların pragmatik anlamı yoktur. Bu tür kavramlar en çok metafizikte yer alır. Peirce'e göre düşünmenin kendisi temelde bir araştırma edimidir. Düşünme eylemi bir kuşku heyecanı tarafından başlatılır. Bu kuşku heyecanı, sonunda bir inanç durumuna ulaşabilmek için çaba göstermeye neden olur. O, bu çaba gösterme sürecine araştırma der, çünkü birey çözümlenmesi gereken bir sorunla karşı karşıyadır. Peirce şu örneği verir: Posta arabasına binen bir kişi ücreti, beş sentlik nikel para olarak mı yoksa beş tane ayrı ayrı bir sentlik bakır para olarak mı ödesin?

² C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 30.

³ A.g.e. ,s. 31.

Kişi para kesesini çıkarır çıkarmaz kararını verir. Burada karşılaşılan sorun, kuşku, verilen karar da inançtır, düşünmenin, araştırmanın tek amacı inanç üretmektir.

Peirce'ün gerçeklik tanımı şudur: "*Nesnelerin bizim bilincimizden bağımsız olarak taşıdığı ya da ürettiği niteliklerin duyulanabilir etkileri gerçeklik kavramının içeriğidir ve bu tarzda bir gerçeklik, yani duyulanabilir etkiler bizim doğru inançlarımızın nedenidir.*"⁴ Bilim adamlarının bir olgu konusunda tümevarımsal bir araştırma yöntemi ile uzun araştırmalar sonunda oluşturdukları ortak inançları doğru bilgiyi verir.

Peirce'ün doğruluk tanımı, James ve Dewey tarafından farklı boyutlara taşınmıştır. James öznelci ve bireyselci bir pragmatik doğruluk yaklaşımına doğru kaymıştır. Dewey de kendine özgü doğruluk kuramını geliştirmiştir. Bunun üzerine Peirce, kendi pragmatik felsefe anlayışını özellikle James'inkinden ayırt etmek için 'pragmatizm' olarak değiştirmiştir. Peirce empirist yöntem bilime anlam kavramını getirmiştir. Bu modern zamanların ilk defa düşünülerek ortaya çıkarılan anlam kuramıdır. Kavramları aydınlatılabilmek için mantığa dayalı bir teknik önerir. Amacı iletişimde açık ve anlaşılır olmayı sağlamaktır.

Onun pragmatik görüşleri Amerikan pragmatizminin başlangıçta coşkulu bir inançla yola koyulmasına öncülük etmiş, bu yaklaşımın öznelci, anti-ussalcı metafiziğe dayalı bir felsefe olmasını önlemiştir.

Peirce'ün pragmatizmi anlattığı iki önemli makalesi mevcuttur. Bunlardan biri 'İnancın Sabitleştirilmesi' diğeri ise 'Kavramlarımızda Açıklık Nasıl Sağlanır?' adlı makaledir. Peirce 'İnancın Sabitleştirilmesi' makalesinde çıkarım yapma gücümüzün tam bir işlevsellik kazanması tüm yetilerimizin en sonuncusu olarak gerçekleştiğini; çünkü uzun bir zamanı gerektirmesi ve zor bir sanat olmasından dolayı, pek de öyle doğal bir armağan olmadığını söyler. Ortaçağda bir çocuk kıyas yapma sürecinde yetkinleştiği zaman onun entelektüel donanımı tamamlanmış kabul edilirdi. 13. yüzyılın ortalarında Roger Bacon deneyimin tek başına bize herhangi bir şeyi öğretebileceğini gördü. O, bütün deneyimlerin içinde en iyisinin içsel aydınlanma olduğunu düşündü; çünkü içsel aydınlanma doğa üzerine dışsal deneyimin asla keşfedemeyeceği pek çok şeyi öğretebilirdi; tıpkı ekmek ve şarabın İsa'nın etine ve

⁴ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 19.

kanına dönüşmesi gibi. 17. yüzyılda Francis Bacon *Novum Organum* adlı kitabında deneyimin doğrulanmaya ve yeniden araştırılmaya açık olması gerektiğini yazdı. Bizim sadece birtakım deneyler yapmamız gerektiğini, sonuçların dökümünü belirli boş formlara yazarak, kurallar içinde bunları gözden geçirmemizi, onaylanmayan her şeyi yeniden kontrol etmemizi ve alternatifleri sıralamamızı ve böylece birkaç yıl içinde fizik biliminin bitirilebileceğini öngördü.

Peirce'e göre, birkaç kuşak tarafından yeterince anımsanacak her bilimsel çalışma, yazıldığı dönemin uslamlama sanatının kusurlu durumunun bir örneğidir ve bilimdeki her bir temel adım, mantıkta bir derstir. Eski kimyacıların kuralı okumak ve dua etmektir. Oysa Lavosier'in yöntemi uzun ve karmaşık bir kimyasal sürecin belirli bir etkisi olacağını düşlemek, sabırla onu uygulamak, başarısızlığından sonra da biraz değişiklikle onun başka bir sonucu getireceğini düşlemek ve son düşü bir olgu olarak yayınlamaktır.

Uslamlama, bizim şu anda bildiğimiz bir şeye dikkat edilmesi sonucunda onda olan henüz bilmediğimiz başka bir şeyin bulunmasıdır. Ona göre, geçerlilik sorunu düşünme sorunu değil, salt bir olgu sorunudur. Genellikle doğru bir biçimde uslamlama yaparız. Ama bu bir rastlantıdır; doğru bir sonuç onu kabul etmek istemesek de doğru olarak kalır; yanlış bir sonuç da ona inanma eğiliminde olsak bile yanlış olarak kalır. Peirce bizim mantıklı hayvanlar olmamıza rağmen mantığımızı kullanmada çok yetkin olmadığımızı belirtir. Pek çoğumuz mantığın doğrulamayacağı denli iyimser ve umutluyuz. Üzerine gidecek olguların yokluğunda mutlu ve kendimizden memnunuzdur; deneyim bizim umutlarımızı ve özlemlerimizi sürekli küçültür. Ona göre, pratik konularla ilgili mantıksallık bir hayvanın sahip olabileceği en yararlı niteliktir ve doğal ayıklanma eyleminden sonuç olarak çıkmış olabilir.

Zihnin çıkarım yapma alışkanlığı, doğruluğu alışkanlığın belirlediği çıkarımların geçerliliğine bağlı olan bir önerme formüle edebilir. Peirce bu formüle çıkarımın 'rehber ilke'si der. Örneğin, dönen bakır bir diskin bir mıknatısın kutuplarının arasına konulduğu zaman hemen durduğunu gördüğümüzde bunun her bakır disk için geçerli olduğunu çıkarırız. Rehber ilke, bir bakır parçası için doğru olanın başka biri için de doğru olduğudur. Kuşku ve inanç gibi zihinsel edimler için birinden ötekine bir geçiş olduğu kabul edilir ve bu geçiş tüm zihinleri benzer bir biçimde kendilerine tabi kılan bazı kurallara uyarak gerçekleşir.

Peirce, mantıksal düşünmenin üretimi olan kavramların sıradan fikirlerimize karışabileceğini söyler. Örneğin, bir nitelik nitelik olması bakımından bir gözlem nesnesi değildir. Biz bir şeyin mavi olduğunu görebiliriz, ama mavi olma niteliğini göremeyiz. O mantıksal düşünmenin ürünüdür.

Peirce inançlarımızın isteklerimize rehberlik ettiğini ve eylemlerimizi biçimlendirdiğini savunur. İnanma duygusu doğamızda eylemlerimizi belirleyen bir alışkanlık olduğunun işaretidir. Kuşkunun böyle bir etkisi yoktur. Ona göre, kuşku kendimizi kurtarmaya uğraşır, inanç durumuna gitmeye çalıştığımız, rahatsız edici ve tatmin olmamış bir durumdur. İnanç ise kaçınmak istemediğimiz ya da her konuda kendisine ulaşmaya çabaladığımız dingin ve doyurucu bir durumdur. Kuşku ve inanç farklı şeyler olmalarına karşın üzerimizde olumlu etki yaratırlar. İnanç bizi derhal eyleme geçirmez ama öyle bir duruma sokar ki, olay ortaya çıktığında belirli bir yönde hareket ederiz. Peirce'e göre, kuşku bu kadar etkin değildir, ama yok oluncaya dek bizi araştırmaya yönlendirir. Kuşkudan doğan rahatsızlık bir inanç durumuna ulaşma çabasına neden olur. O, bu çabayı araştırma olarak adlandırır. Araştırmanın biricik amacı düşüncenin oluşturulmasıdır. Peirce bunun bizim için yeterli olmadığını belirtir, çünkü bizim sadece bir fikri değil, doğru fikri aradığımızı söyler. Ona göre, biz doğru olduğunu düşündüğümüz bir inanç için araştırma yaparız. Fikrin oturması araştırmanın tek amacıdır.

Peirce inancın sabitlenmesinde üç yöntemden söz eder. İnatçılık yönteminde eğer inanç bir alışkanlığın doğası ise, biz bir soruya hoşlandığımız herhangi bir cevabı vererek ve bunu durmadan kendimize tekrarlayarak o inanca götüren her şey üzerinde durarak ve bu inancı rahatsız edecek her şeyi öğrenmekten kaçınarak istenilen sonuca ulaşabiliriz. Peirce bu basit ve doğrudan yöntemin birçok kişi tarafından izlendiğini belirtir ve şu örneği verir: Bir keresinde benim de başıma geldi. Serbest ticaret hakkındaki düşüncelerimi değiştirir diye, belirli bir gazeteyi okumamam için arkadaşım ısrarla ricada bulundu. Arkadaşım *"...sen konu üzerindeki yanlış inanç argümanlarıyla kolayca kandırılabilirsin, öyleyse, bu gazeteyi okursan, ekonomik korunmaya inanmaya yönlendirilebilirsin..."*⁵ dedi. Ona göre, kişi salt kendi inancına bağlı kalırsa, bunun tatmin edici olacağını hisseder. Sağlam ve yerinden oynatılamaz bir inanç büyük bir zihinsel huzur getirir.

⁵ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 47.

Peirce şu örneği verir. “...bir kişi bu yaşamda birtakım basit belirli kuralları yerine getirmek kaydıyla, öldüğü zaman kesinlikle dosdoğru cennete gideceğine inanıyorsa, en ufak bir düş kırıklığı yaşamadan ucuz bir hazza sahip olacaktır.”⁶ O, buna benzer bir düşünme biçiminin dinsel konularda da geçerli olduğuna inanır.

Bir devekuşu tehlikenin yaklaştığını görüp kafasını kuma soktuğu zaman en mutlu yolu seçtiğini sanır. Tehlikeden saklanır ve tehlike yok der ve ortada tehlike olmadığına mükemmel bir şekilde inanır. Benzer şekilde bir kişi hayatını sistematik olarak fikirlerinde değişiklik gerçekleştirebilecek her şeyi görmezden gelerek geçirebilir.

Peirce insanların birbirleriyle iletişim içinde olduklarından birbirlerinin fikirlerini etkilediklerini söyler. Ona göre inanç devlet gibi bir kurum vasıtasıyla sabitlenir. Amacına yönelik doğru öğretilere sahip olan, bunları sürekli olarak tekrarlayan ve bunları gençlere öğreten bir kurum kurulabilir. Bu kurum karşı öğretilerin öğretilmesini, savunulmasını ve ifade edilmesini engelleyebilir. Böylece yerleşik inancı yadsıyan tüm insanlar korkuya kapılır. Peirce bu yöntemi inancı sabitleştirmenin otorite yöntemi olarak adlandırır. Otorite yönteminin özellikle Roma’da Numa Pomoilius zamanından Pius Nonus zamanına kadar uygulandığını söyler. Nerede çıkarları belirli önermelere dayanan bir insan sınıfı varsa bu sistem uygulanır. Bu sistemde acımasızlıklar yer bulur ve mantıklı insan için bu gaddarlık olur. Peirce, tarihte bu organize edilmiş inanç dönemlerinin çok geniş zaman dilimlerini kapsadığını belirtir.

Diğer bir yöntem olan a priori yöntemde ise o inancın gözlemlenmiş olgular üzerine temellendirilmediğini savunur. İnanç büyük ölçüde benimsenir, çünkü inancın dayandığı temel önermeler akla uygun görünür. Akla uygunluk deneyimle uyuluştuğu anlamına değil, kendimizi ona inanmaya eğilimli bulduğumuz anlamına gelir. Peirce a priori yöntemin metafizik felsefede birçok örneği olduğunu söyler. Örneğin Platon, göksel kürelerin birbirinden uzaklığının, uyumlu akortlar üreten değişik uzunluktaki tellerle orantılı olması gerektiğini akla uygun bulur.

⁶ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 48.

Peirce; onlara ilişkin fikirlerimizden tümüyle bağımsız karakterler olan, gerçek şeylerin var olduklarını belirtir. Bu gerçekler, bizim duyularımızı düzenli yasalara göre etkilerler. Duyularımızın nesnelere olan ilişkilerimiz kadar farklı olmasına karşın, algılama yasalarının avantajını kullanarak, şeylerin nasıl olduklarını araştırabileceğimizi söyler. Burada gerçeklik kavramının içerildiğini ekler. Peirce'e göre bilimsel yöntem zorunlulukla uygulama içinden doğar. Her zihnin kabul ettiği hipotez sayıca birdir. Toplumsal güdü insanların bu hipotezden kuşulanmasına neden olmaz. Herkes çok büyük sayıda şey için bilimsel yöntemi kullanır ve sadece nasıl uygulanacağını bilmediği zaman onu kullanmayı bırakır. O, bilimsel yöntemin bizi ondan kuşulanmaya götürmediğini tersine bilimsel araştırma, düşünceyi sabitleştirme yolunda başarı kazandığını ifade eder.

Özetlemek gerekirse inatçılık yönteminde insan kendisini tüm etkilere kapatır ve yapmasının zorunlu olduğunu düşündüğü ne varsa zorunludur. Otorite yönteminde devlet dinsel ve toplumsal değerlere aykırı görüşleri, amacını gerçekleştirmek bakımından çok sakıncalı görünen araçlarla bastırabilir. A priori yönteminin özü ise kişinin düşünmeye eğilimli olduğu şekilde düşünmesidir. Peirce metafizikçilerin bu yöntemi uyguladığını belirttikten sonra şöyle der: *“Ben bilinmeyene ilerlerken bilinen ve gözlemlenmiş olgulardan başlayabilirim; yine de bunu yaparken izlediğim kurallar araştırmanın onayladığı türden olmayabilir. Yöntemi doğru bir biçimde izleyip izlemediğimin sınanması, benim amaçlarıma ve duygularıma ani bir başvuru değildir, ama, tersine, onun kendisi yöntemin uygulanmasını kapsar. Bu nedenle onun iyi uslamlama olması da olasıdır; ve bu olgu mantığın pratik yönünün temelidir.”*⁷ Bu nedenle iyi uslamlama yapabileceğim kadar kötü uslamlama da yapabilirim. Bu olgu mantığın pratik yönünün temelidir.

Peirce geleneksel felsefenin bazı görüşlerini eleştirir. Örneğin, Descartes'e göre, açık bir kavram, onunla karşılaştığımızda onun ne olduğunu bildiğimiz ve bu sebeple onunla ilgili herhangi bir hataya düşmeyeceğimiz bir kavramdır. Karanlık bir kavram, bu açıklık açısından başarısızlığın söz konusu olduğu kavramdır. Seçik bir kavram ise, açık olmayan herhangi bir şey kapsamayan bir kavramdır. Yani, bir kavram, soyut terimlerle kesin bir tanımını verebildiğimiz zaman, seçik olarak anlaşılmış olur.

⁷ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 55– 56.

Leibniz ise belli formdaki bir güçle beslenmeden bir mekanizmanın parçasının sonsuza dek çalışamayacağını görmüştür. Ancak, zihin makinesinin, bilgiyi sadece dönüştürebildiğini, ama gözlemlerle beslenmedikçe onu hiçbir biçimde üretemeyeceğini anlayamamıştır. O bilimin temel ilkelerini iki kategoriye indirgemeye çalışmıştır. Kendi kendisiyle çelişmeksizin yadsınamayanlar ve yeter-sebebe ilkesinden sonuç olarak çıkanlar olarak.

Sonuç olarak Leibniz mantığın eski sıradanlıklarına geri dönmüş ve her şeyin ötesinde soyut tanımlar onun felsefesinde büyük bir rol oynamıştır. Peirce'e göre mantık bize kavramlarımızı nasıl açık hale getirebileceğimizi öğretmelidir. Ne düşündüğümüzü bilmek, kendi anlamımızın ustası olmak, büyük ve ağırlıklı bir düşünce için sağlam bir temel oluşturacaktır. Bir birey için, pek çok bulanık kavram yerine açık olan birkaç kavrama sahip olmak daha değerlidir.

Peirce düşünce eyleminin bir kuşku heyecanı tarafından başlatıldığını ve inanca ulaşıldığı zaman son bulduğunu savunur. Böylece inanç üretimi düşüncenin tek işlevidir. O, düşünce üretimine ilişkin olarak şu örneği verir: "*Örneğin bir posta arabasında bozuk para kesemi çıkarıyorum. Bir beş sentlik nikel para, bir de beş tane ayrı ayrı bir sentlik bozukluklar görüyorum ve elim daha para kesesinin içine giderken ücreti ne şekilde ödeyeceğime karar veriyorum.*"⁸ Peirce, beş tane bakır para mı yoksa beşlik nikeli mi vermek gerektiği konusunda en az bir duraksama bile varsa böyle küçük bir zihinsel etkinlik için uyarılmış olduğunu söyler. Çoğunlukla kuşkuların, eylem içindeki bir anlık kararsızlıklar olarak doğduğunu söyler. Ancak her zaman böyle olmadığını ekler ve şu örneği verir. "*Sözgelimi, bir tren istasyonunda beklemem gerekmektedir. Zamanı geçirmek için duvarlardaki reklamları okurum. Hiçbir biçimde gitmeyi düşünmediğim, farklı yönlerin ve farklı trenlerin avantajlarını karşılaştırır ve bunu, sırf bir seçim yapma durumunda olduğumu imgeleyerek yaparım.*"⁹ Peirce'e göre, imgesel olarak kuşku göstermek, bilimsel araştırmanın üretiminde çok önemli bir rol oynar. İmgeler bilincimizden hızla geçerler, nihayet tümüyle sona erinceye dek ardı arkası kesilmeden biri ötekinin içinde yok olur. O, bizim sonunda kendimizi, kuşkumuza neden olan böyle koşullar altında nasıl davranmamız gerektiğine karar vermiş olarak bulduğumuzu söyler. Peirce bunu inanca ulaşma olarak adlandırır.

⁸ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 68.

⁹ A.g.e. ,s. 69.

O iki çeşit obje olduğunu belirtir. Doğrudan bilincinde olduğumuz şeyler ve dolaylı olarak bilincinde olduğumuz şeyler olmak üzere bu iki çeşit obje türü bilinçliliğin bütününde yer alır. Duyumlar onlar sona erene dek her anda bütünüyle hazırırlar, oysa düşünceler gibi diğerleri başlangıcı, ortası ve sonu olan eylemlerdir ve zihnin içinde akıp giden bir duyumlar silsilesinin uyumlu ilişkisini anlatırlar. Peirce düşüncelerin bize ani olarak verilmediklerini, ama geçmişin ya da geleceğin bir parçasını doldurmaları gerektiğini söyler. İnancın üç özelliğinden bahseder. Her şeyden önce inanç kendisinin farkında olduğumuz bir şeydir. O ayrıca kuşkunun yarattığı rahatsızlığı yatıştırır ve bir alışkanlık oluşturur. İnanç aynı zamanda bir durak yeridir ve düşünce için yeni bir başlangıç noktasıdır. Peirce inancı 'dinlenme halindeki düşünce' olarak adlandırır. O, farklı inançların, ortaya çıkmasına yol açtıkları eylemin farklı tarzlarıyla birbirlerinden ayrıldıklarını bildirir. Burada iki türlü aldanışın söz konusu olduğunu söyler. Bunlar bir ve aynı inancın sadece ifade tarzları farklı olduğundan farklı inanç olarak görülmesi yanlışlığı ile ifade ettikleri fikirler aynı olmasına rağmen bunlar arasında bir ayırım yapmak için iki sözcüğün salt gramer yapısında bir ayırım görme yanlışlığıdır.

Peirce'e göre düşüncenin tüm işlevi eylem alışkanlığı üretmektir. Düşüncenin anlamını geliştirmek için sadece onun ne tür alışkanlıkları üreteceğini belirlememiz gerekir, çünkü bir nesnenin anlamı yalnızca onun içerdiği alışkanlıkların neler olduğudur. O, alışkanlığın ne olduğunun, bizim *ne zaman* ve *nasıl* eylemde bulunmamıza neden olmasına bağlı olduğunu belirtir. *Ne zaman* ile eyleme götüren her uyarının algıdan türetilbilir olmasını kasteder. *Nasıl* ile eylemin her amacının algılanabilir bir sonuç üretmesini kasteder. Böylelikle bizim her gerçek düşüncenin ayırımı olarak, elle tutulur, gözle görülür olana gelmiş bulunduğumuzu savunur. Eylemin koşulu belirli duyulanabilir algıdır. Eylemin güdüsü belli bir duyulanabilir sonuç üretmektir. Böylece eylemimizin duyulara etki eden şeye başvurmak diyebileceğimiz tek referansa sahip olduğunu söyler. Alışkanlığımız da eylemimiz gibi aynı referansa sahiptir. İnancımızın alışkanlığımızla aynı olması gibi, kavramımız da inancımızla aynı şeydir.

Peirce Katolikler'in ekmek ve şarabın tüm algılanabilir niteliklerine sahip olmalarına karşın, onların sözcük anlamında et ve kan olduğuna inandıklarını belirtir. Ancak inanca girmiş olanın dışında şarabın herhangi bir kavramına sahip olamadığımızı ifade eder. Biz şarap ile doğrudan ya da dolaylı, duyularımız üzerinde belirli etkilere sahip olan bir şey olmasının dışında, hiçbir şey demek istemiyoruz.

Ona göre, şarabın duyulanabilir tüm özelliklerine sahip olan bir şeyden, gerçekte bu şey kan olsa da, söz etmek anlamsızdır. Herhangi bir şey ile ilişkili kavramımız, onun duyulanabilir etkileriyle ilişkili olan kavramımızdır. Peirce Pragmatik ilkesini verir: *“Pratik davranımlara sahip olabilen etkileri düşün; böylece sahip olduğumuz kavramın nesnesini anlamış oluruz. O halde, bu etkilerin bizdeki kavramı nesne ile ilgili kavramımızın bütünüdür.”*¹⁰

Peirce, bir şeye sert dediğimizde ne demek istediğimizi sorar. Bu sert dediğimiz şey pek çok farklı nesnelere çizilemeyecektir. Bu niteliğin (sertliğin) kavramı onun anlaşılabilir etkilerinde yatar. Ona göre, test edilmedikleri sürece sert bir şeyle yumuşak bir şey arasında mutlak anlamda bir fark yoktur. O halde, bir elmas yumuşak kadife bir minder üzerinde kristalize olup ve sonunda yanıp yok oluncaya kadar kalırsa, bu elmasın yumuşak olduğunu söylemek yanlış olmazdı. Peirce’e göre, bir cismin ağır olduğunu söylemek, eğer karşı koyan bir güç yoksa onun düşecek olduğunu söylemektir. Bu ağırlık kavramının tümüdür. Ona göre, ‘kuvvet’ kavramıyla demek istediğimiz şey de bütünüyle onun etkilerinde içerilmiştir. Peirce ‘kuvvet’ kavramını somutlaştıran olguyu şöyle açıklar: *“Cisimlerin farklı parçacıklarının sahip olduğu devininin olgusal değişimlerinin her biri eğer uygun bir şekilde her bir kurucu ivmeye çözümlenebiliyorsa, bu durum kesinlikle, bir doğa yasası tarafından, bu şekilde düzene sokulmuş demektir. Buna göre rölatif pozisyonları içinde söz konusu cisimler, olgusal olarak sahip oldukları zaman anında daima belirli ivmeler alırlar, bu ivmeler geometrik toplama yolu ile bir araya getirilmiş olarak cismin gerçekleştirdiği ivmeyi verir.”*¹¹ Peirce bunun, kuvvet kavramının sunduğu tek olgu olduğunu ve bu olguyu anlayan kişinin kuvvetin gerçekten ne olduğunu kavramış olacağını söyler. Ona göre, kuvvetin bir ivme olduğunu ya da onun bir ivmeye sebep olduğunu söylememizin gerekip gerekmediği salt bir dilsel sorundur. Peirce bunu İngilizce “it is cold” cümlesi ile Türkçe “hava soğuk” cümlesi arasındaki farka benzetir; her iki cümlede aynı anlamı taşır. Pragmatist görüşe göre, eğer kuvvetin etkilerinin ne olduğunu biliyorsak bir kuvvetin var olduğunu söylemeyle ilişkili olan her olguyu tanıyoruz demektir ve daha fazla bilecek bir şey yoktur.

¹⁰ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 74– 75.

¹¹ A.g.e. ,s. 81.

Peirce uydurmanın gerçekliğin karşıtı olduğunu belirtip uydurma dediğimiz şeyin birisinin imgeleminin bir ürünü olduğunu savunur. Bireyin düşüncesi uydurma olanın üzerinde çok etkilidir. Uydurma olanın nitelikleri diğer kişilerin dışsal gerçekliği ne tarzda düşündüğünden bağımsızdır. O, bizim kendi zihinlerimizin içinde, düşüncemize bağımlı olaylar olduğunu ve bunların, onları gerçekten düşünmemiz anlamında, aynı zamanda gerçek olduklarını belirtir. Bunların karakterleri bizim nasıl düşündüğümüze bağımlı olsa bile, bu karakterlerin ne olduğu düşündüğümüze bağımlı değildir. Peirce rüya örneğini verir: “...bir rüya, eğer biri onu gerçekten görmüş ise, zihinsel bir fenomen olarak, gerçek bir varoluşa sahiptir.”¹²

Ona göre, gerçek, onun niteliklerinin herhangi birisinin onları düşünebilmesinden bağımsız olduğu bir olgudur. Peirce böyle bir tanımın gerçeklik kavramını yetkin bir biçimde açık hale getirmedeğini söyler ve gerçeklik kavramının da ona katılan nesnelere ürettiği özel duyulanabilir etkilerden ibaret olduğunu ekler. Gerçek nesnelere inanca yol açarlar, çünkü onların uyandırdığı tüm duyular, inanç şeklinde bilinçte meydana çıkarlar. Peirce otorite yönteminin egemen olduğu dönemde, doğruluğun, Katolik inançtan farkı olmadığını, Skolastik akademisyenlerin tüm çabalarının, Aristoteles’e duyulan inançla kiliseye duyulan inancı birbirine uyumlu kılmaya yönelik olduğunu açıklar. Farklı inançların olduğu yerde bile, dinden ayrılanlar, inançlarının uyduğu grup tarafından bile küçümsendiler. O, sadakat kavramının doğruluğu araştırmanın yerini aldığını söyler.

Peirce bilim adamlarının aynı konudaki araştırmalarını farklı yöntemlerle yapabildiklerini şöyle belirtir: “*Birisi ışığın hızını Venüs’ün geçişleri ve yıldızların sapmaları üzerinde çalışarak araştırabilir; bir başkası Mars’ın durumları ve Jüpiter’in uydularının tutulmalarını incelemek suretiyle bu araştırmayı yapabilir; bir üçüncüsü “Fizeau” yöntemiyle bir dördüncüsü “Foucault” yöntemiyle; bir beşincisi “Lissajoux eğrileri”nin devinimleriyle...*”¹³ O, bu bilim adamlarının başlangıçta farklı sonuçlara ulaşabildiklerini ancak tek tek hepsi kendi yöntemin ve süreçlerini yetkin duruma getirdiklerinde, sonuçların, sonunda aynı merkeze doğru yönelmiş olduklarını gördüklerini savunur. Peirce bu durumun tüm bilimsel araştırma için böyle olduğunu düşünür. Tüm araştırmacılar tarafından sonul anlamda kabul edilen fikir, doğruluk ile

¹² C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 83.

¹³ A.g.e. ,s. 85.

anlatmak istenilendir. Bu fikirde temsil edilen obje gerçektir. Ona göre, gerçekliğin genel bir düşünce olması zorunlu değildir; gerçeklik bir grup insanın onun üzerine ne düşünmüş olabileceğinden bağımsızdır. Peirce şöyle devam eder: “Ancak, sadece araştırmının sonucu olabilecek şeyi yeterince uzağa taşıyabilecek inancın doğası değişmemiş olarak kalırsa ve eğer bizim soyumuzun imhasından sonra, araştırma için yatkınlık ve yeteneklere sahip bir başka soy ortaya çıkarsa, bu doğru fikir onların da sonul olarak kendisine ulaşacağı tek fikir olacaktır.”¹⁴ O, hiçbir olası bilgi sürecinde, bilinen miktar ile bilinmeden kalan miktar arasındaki ilişkiyi ifade etmek için yeterli bir ölçüleme yapılamayacağını belirtir. Denizin dibinde hazineler bulunduğu, ayak basılmayan çöllerde çiçekler açtığı vb. önermelerin, tıpkı elmasın ezilinceye dek sert olduğunu söylemek gibi, fikirlerimizin anlamını oluşturmasından çok dilimizin düzenlenişi ile ilgili olduklarını söyler. Kısaca Peirce, inanç oluşturmak için bilimsel yöntemi önermiştir.

1. 2. William James (1842- 1910)

“William James, pragmatizmin kurucusu olan ABD’li filozoftur. İrlanda asıllı zengin bir göçmen ailenin çocuğudur. Çocukluğu Avrupa’da seyahatlerde geçti. Önceleri düzenli bir öğrenim göremedi. Sonradan Harvard Üniversitesi’nde tıp ve tabiat bilimleri tahsili yaptı. 1869’da tıp doktoru, 1885’de Harvard Üniversitesi’nde profesör oldu. Burada fizyoloji, biyoloji, felsefe ve psikoloji dersleri verdi. İlk önemli eseri Psikolojinin Prensipleri’dir (1890). Felsefi sistemin esaslarını Pragmatizm (1907) adlı kitabında ortaya koydu. Felsefi görüşü pratiklik, faydalılık ve verimlilik kavramlarına dayanır. James’e göre bilgi, kişilik, bilinç, gerçek düşünce gibi şeyler faydalılık, verimlilik, pratiklik ölçüsüyle değerlendirilir. Mühim olan teori değil, iş ve uygulamadır; hayatta var olan, uygulanabilen ve bir etki meydana getiren şey gerçektir. Zihnen ve soyut olarak ne kadar doğru olur veya görünürse görünsün pratiği olmayan ve hayatta bir etki meydana getirmeyen şey bir değer ifade etmez ve gerçek de sayılmaz. Amerika’daki ilk psikoloji laboratuvarını oluşturmuş olan James’e göre pragmatizm, sonuçlar nelerdir? diye sormakta ve düşüncenin yüzünü, eylem ve geleceğe yöneltmektedir. Nitekim James, yaşamı doğrudan ilgilendiren somut olgulara, eylemlere, insanın yaşamını şimdi ve yakın gelecekte doğrudan etkileyen güç ve eyleme önem vermiştir. O, yararlılıkla, yalnızca bireyin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasını değil, aynı zamanda insanın ve toplumun gelişmesine katkıda bulunan her şeyi anlatmak ister.”¹⁵

¹⁴ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 86-87.

¹⁵ A.g.e. ,s. 91- 92.

Pragmatizmin gelişmesini sağlayan filozof James'tir. James 'Pragmatizm ve Sağduyu' adlı makalesinde noetik monizm düşüncesinden bahseder. Noetik monizm hipotezine göre mutlak birlik, bir tek olgunun oluşması bile dışta kalmaksızın her şeyi gören ve her şeyi bilen bir varlık vardır. Bu bilen varlık ya Mutlak ya da Sonul olarak kavranabilir. Bu hipoteze göre tamamlanmış bir dünya vardır. Bilgimiz ebediyen tamamlanmamıştır, her zaman kendisine bir şeyler eklenen yada bir şeyleri kaybetmeye eğilimlidir. Kısacası James dünyayı içeren bilginin değişip geliştiğini söyler. Ona göre bilginiz damlalar halinde gelişir ve bu damlalar büyük ya da küçük olabilir, ama bilgi asla tüm alanları kapsayacak şekilde gelişmez: bir kısım eski bilgi daima olduğu gibi kalır. James örnek olarak kendi konferanslar dizisini ele almamızı önerir: *"Önce onlardan olasılıkla çok az bir yeni bilgi birikimi kazanırsınız: birkaç yeni tanım, ayırım ya da bakış açısı olabilir. Ama bu özel fikirlerin eklendiği esnada, bilginizin geri kalanı halen yerinde durmaktadır, ve sadece derece derece eski fikirlerinizi yenilerle birlikte 'sıraya dizersiniz'."*¹⁶ O, zihinlerimizin damlalar halinde geliştiğini; yağ tanecikleri gibi, bu damlaların birbirlerine eklenerek yayıldığını belirtir. Ancak bizim bunların olabildiğince az yayılmalarına izin verdiğimizizi, eski inançlarımızda ve önyargılarımızda olduğu gibi, eski bilgilerimizin de büyük bir bölümünü değiştirmeden korumaya çalıştığımızı ekler. Böylece yeni doğruların, yeni deneyimlerin ve eski doğruların birbirleriyle kombinasyonunun ve karşılıklı olarak birbirlerini değiştirmelerinin sonucu olarak ortaya çıktıklarını belirtir.

James bizim şeyler üzerine temel düşünme yollarımızın, geçmişten gelen bilgi birikimlerini izlediğimiz yol olduğunu söyler. Onların insan zihninin gelişimde çok büyük bir denge aşamasını oluşturduklarını vurgular ve buna sağduyu aşaması der. Öteki aşamalar kendilerini bu aşama üzerine aşlamışlardır, ancak asla onun yerini almada başarılı olamamışlardır. O ardından pratik konuşmada ve felsefede sağduyuyu tanımlar: *"Pratik konuşmada, bir insanın sağduyusu, onun iyi yargılamada bulunduğu, tuhafıktan arınmışlığını, ana dilindeki sözcükleri kullanmada girişken ve yürekli oluşunu anlatır. Felsefede ise sağduyu kişinin, düşüncenin belirli ussal formları ya da kategorilerini kullanımıdır. Eğer biz istakoz yada arı olsaydık, bizim organizasyonumuz bizi, oldukça farklı tarzları kullanmaya götürürdü ve biz deneyimlerimizi bu tarzlar içinde kavrayabilirdik."*¹⁷

¹⁶ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 94.

¹⁷ A.g.e. ,s. 91- 96

Almanların *Denkmittel* dediği tüm kavramlarımızın, onları düşünmek suretiyle olguları yönettiğimiz anlamına geldiğini belirtir. Kant deneyimden aklımızla birleştirmemiz gereken salt bir karışım olarak söz eder. Kant'a göre, ilk önce yapmamız gereken şey zihinsel olarak sınıflandırılmış, düzenlenmiş ya da belli bir ussal yol içinde birbirleriyle ilişkilendirilmiş kavramların belli bir sistemini oluşturmaktır, ondan sonra ise bunu, kendilerini bize şu anda gösteren izlenimlere uygulamak üzere bir model olarak kullanırız. Kavramların her biri kavramsal şema içinde belli bir yere yerleştirildiği zaman 'anlaşılabilirler'. James bu türden pek çok kavramsal sistem olduğunu, duyu kopyasının da bu türden bir sistem olduğunu söyler. Herhangi bir yerdeki kavramların arasında duyu izlenimleri için bire bir, bir ilişki bulunur ve bu şekilde izlenimler rasyonalize edilir. Ama onlar çeşitli kavramsal sistemleri kullanmak suretiyle de rasyonalize edilebilir. James hava kavramını örnek olarak verir. "... *Boston'da hava hemen hemen alışlagelene hiç uymaz, ... Boston ile ilgili hava deneyiminiz, bu nedenle süreksizlik ve kaos olacaktır... Ama Washington hava bürosu bu düzensizliği, Boston'da birbirini izleyen hava değişimlerini epizodik-süreçsel hale getirerek ussallaştırma yoluna gider. O kıtasal siklonda onun olduğu yere ve olduğu ana başvurur, böylece siklon tarihinde her yerdeki lokal değişimler bir ipliğe dizili tespah taneleri gibi belli bir sıra düzenine sokulurlar.*"¹⁸ James küçük çocukların ve yavru hayvanların tüm deneyimlerini, Bostonlu'nun hava deneyimini kazanması gibi, öğretim dışı olarak kazandığını vurgular. Onlar zaman ve mekan üzerine ya da sürekli özneler ve değişen yüklemeler, nedenler, türler, düşünceler ve şeyler üzerine, biz sıradan halkın kıtasal siklonlar üzerine bildiği kadar bilgi sahibidirler. James ardından bebek örneğini verir: "*Bir bebeğin çingırağı onun elinden düşer ama bebek onu aramaz. Onun için o artık yoktur, ... siz onu elinin içine yeniden koyduğunuz zaman o tekrar geri gelmiştir.*"¹⁹

¹⁸ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 97-98..

¹⁹ A.g.e. ,s. 98.

O köpeklerde de durumun aynı olduğunu söyler. Görüş alanı içinde olmayan bir şey zihin alanı içinden de çıkar. Bebekler ve köpekler 'şeyler'i bağlantılı olarak ele alamazlar. Bir köpek ne sorar ne de merak eder. Onun için her olay mukadderattandır, hiçbir edim önceden belirlenmemiştir.

James bir zaman ve uzay olduğuna, her bir olayın kendi belirli tarihine sahip olduğuna ve her bir nesnenin (bu uzay içinde) kendi konumuna sahip olduğuna inandığımızı belirtir. O, bu soyut kavramların dünyayı bütün haline getirdiklerini; ama bunların, doğal insanın kesin olmayan, düzensiz zaman ve mekan deneyimlerinden farklı olduklarını söyler. Kant'ın dediği gibi, sezgi olmaktan çok uzak olan kozmik uzay ve kozmik zaman bilimin gösterebileceği türden açıkça yapay yapılardır. İnsan ırkının büyük bölümü bu kavramları asla kullanmaz, ama çoğul zamanlarda ve uzaylarda yaşar, bunların içine geçer ve dağılırlar. Deneyimler daima tekil olmuşlardır; onların hiç biri ikinci kez oluşmamıştır. James'e göre, böyle bir dünyada mantık uygulanamazdı; çünkü tür ve türün aynılığı mantığın biricik araçlarıdır. O, ilkel insanların bu soyutlamaları kullanmadıklarını, oysa uygar insanların aşırı derecede kullandıklarını vurgular.

James daha sonra sağduyu kavramları olan 'etki' ve 'olası' kavramlarını inceler. 'Etki' kavramı çok eskidir; çünkü biz ilkel insanların her şeyin belli türden etki oluşturabildiğini düşündüklerini kabul ederiz. Hume ve 'bilim', 'yasa'nın bütünüyle farklı kavramlarını (*denkmittel*) ortaya koyarak, etki kavramını hepten elimine etmeye çalışmışlardır. Ancak yasa son dönemlerin icadıdır ve etki sağduyunun eski dünyasında en yüksek varlık olarak bulunur. 'Olası' kavramı sağduyunun kavramlarından bir diğeridir. 'Olası' olgusal olandan daha az ve tümüyle gerçekdışı olandan daha fazla bir şey anlamındadır. James, pratikte, sağduyu kavramlarının değişmez şekilde galip geldiklerini söyler. Ona göre, eğitilmiş herkes 'şey'i sağduyusal olarak düşünür, yani sıfatlarının 'ağırlığını çeken' kalıcı bir birlikli-özne olarak düşünülen bir şey söz konusudur. Elimizdeki bu kategorilerle planlarımızı yaparız ve çizeriz; gözümüzün önünde bulunanlarla deneyimin daha uzak parçalarını tümüyle birbirine bağlarız. Bunlar düşüncenin doğal anadilidir. James, sağduyuyu şeyleri anlamamızın tamamen belirli bir aşaması olarak görür; bu aşamanın bize düşündüğümüz amaçlar için son derece başarılı, tatmin edici bir yol sağladığını söyler. O bizim sağduyunun mutlak olarak doğru olmayabileceğinden hiç kuşkanmadığımızı belirtir. Bu sağduyu kavramları eski zaman filozofları tarafından

başarılı bir şekilde keşfedilmişlerdir. Bu kavramlar ilk kez tecrübe edildikleri doğrudan yaşanan deneyim olguları tarafından doğrulanmışlardır. Bundan sonra tüm diller onlara dayanacak hale gelince ve bizler herhangi daha başka terimlerle düşünmeyi başaramaz duruma gelince, olgudan olguya, insandan insana yayılmış oldular.

James tüm yararlı pratik amaçlar için bu kavramların fazlasıyla yeterli olduklarını; ama onların araştırmanın özel noktalarından başladığını ve derece derece bir şeyden başka bir şeye yayıldığını söyler. Bu kategorilerin pratik kullanımının ötesine, düşünmenin salt merak eden ya da spekülasyon bir tarzına geçtiğimiz anda, olgunun hangi sınırları içinde, onlardan herhangi birinin uygulanabileceğini söylemek olanaksız olacaktır. Ona göre, sağduyu daimi 'şeyler'i bizim aralıklarla meydana gelen duyularımızın arasına yerleştirdiği için, bilim sağduyu dünyasının ötesinde birincil niteliklerin, atomların, eterin, manyetik alanların ve buna benzer şeylerin dünyasını çıkarımlama yoluna gitti. 'Şeyler' şimdi görülemez, dokununca hissedilemez oldu ve eski görülebilir sağduyu şeylerinin, bu görülemez olanların karışımından sonuç olarak çıktığı kabul edildi. James, bu nedenle bilim ve eleştirel felsefenin sağduyunun sınırlarını yaktığına inanır. Bilim ile naif realizmin sona erdiğini; 'ikincil' niteliklerin gerçek olmaktan çıktığını, geriye sadece birincil olanların kaldığını belirtir. Ona göre, eleştirel felsefe ile her şey düzensizliğe dönüştü. Sağduyu kategorilerinin tümü, varolan herhangi bir şeyi temsil etmekten tümüyle uzaklaştı. James eleştirel felsefenin pratik gücün yeni erimini bizlere sunamadığını söyler. Ona göre, Locke, Hume, Berkeley, Kant, Hegel, tümü de verimsiz olmuşlar; doğanın detayları üzerine bir ışık saçamamışlardır. James onların kendilerine özgü düşüncelerinin izinden giderek herhangi bir icat ya da keşif yapılamayacağını düşünür. Kısaca o içinde yaşadığımız dünya ile ilgili olarak, en az üç tane düşünce düzeyi, aşaması ya da tipi olduğunu belirtir. Her bir aşamanın erdemleri kendine özgüdür. Bununla birlikte hangi aşamanın mutlak anlamda ötekenden daha doğru olduğunu söylemek olanaksızdır. James şöyle devam eder: *"Onların doğallığı, ussal ekonomisi, pratikte verimliliği, onların geçerliliğini test etmek için bire bir başlangıç noktası oluşturulabilir ve sonuç olarak biz belirsizlik içinde kalırız. Sağduyu yaşamın bir alanı için, bilim bir başka alanı için, felsefi eleştiri ise bir üçüncü alan için daha iyidir; ama mutlak anlamda hangisinin daha doğru olup*

*olmadığını Tanrı bilir.*²⁰ Ona göre, doğal olarak ve refleksiyona başvurmadan öne sürdüğümüz, hazır-yapım ve verilmiş bir realitenin zihin tarafından basit bir kopyası anlamında bir doğruluk kavramını açıkça anlamak zordur. Bu, öylesine geniş biçimde farklılaşan sistemlerin çatışması, bizi doğruluğun tam bir kavramını gözden geçirmeye zorlar. O, 'doğruluk' sözcüğünün ifade edebileceği belirli bir kavrama sahip olmadığımızı belirtir. Makalenin sonunda okurdan sağduyu üzerine olan kuşkuyu yitirmemesini ister. Üç düşünme düzeyinden hiçbirinin mutlak kesinlik iddiasını ve mutlak geçerlilik iddiasını desteklemediklerini vurgular. Bunların tümünü realiteye adaptasyonun zihinsel tarzları olarak görür.

James "Pragmatizmin Doğruluk Kavramı" adlı makalesinde ise doğruluk düşüncesini ele alır. Çağdaş pragmatistler olan Schiller ve Dewey'nin doğruluk görüşünün ussalcı filozoflar tarafından hücumu uğradığını ve yanlış anlaşıldığını söyler ve şöyle devam eder: "*Bildiğiniz gibi yeni bir kuram ilkin saçma görülerek hücumu uğrar. Ardından, doğru olduğu kabul edilir ama sıradan ve önemsiz görülür. Nihayet son derece önemli olduğu anlaşılır ve karşı çıkanlar durumun öyle olduğunu kendilerinin de keşfettiğini ilan ederler. Bizim doğruluk ölçümüz şu anda bu üç aşamadan birincisinde bulunmaktadır.*"²¹ James'e göre, fikirlerin doğruluğu gerçeklikle uyumları, yanlışlığı da uyumsuzmaları anlamına gelir. O hem pragmatistlerin hem de ussalcılarının bu tanımı kabul ettiklerini belirtir. Onlar sadece 'uyuşma' terimiyle kesin olarak ne denilmek istenildiği, gerçekliğin anlamı konularında birbirleriyle anlaşamazlar. Popüler yaklaşım şudur: doğru bir fikir onda dile gelen gerçekliği kopya etmelidir. James şu örneği verir: "*Gözlerinizi kapatın ve duvarın üzerinde asılı duran saati düşünün, onun dairesel yüzeyli görünümünün doğru bir imgesini ya da kopyasını zihninizde canlandırabilirsiniz. Ama onun 'işleyişi' ile ilgili fikriniz (eğer bir saat ustası değilseniz), bir kopyadan çok daha az bir şeydir. Ne var ki o yine de kabul edilir, çünkü bu durum hiçbir biçimde gerçeklik ile tam bir uyuşup uyuşmama konusunda tartışmaya açık değildir.*"²² James burada bir sorun olduğunu söyler. Fikirlerimizin onların nesnesini tam olarak kopya edemediği yerde, bu nesne ile uyuşmanın ne anlama geldiğini sorar.

²⁰ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 106.

²¹ A.g.e. ,s. 109-110.

²² A.g.e. ,s. 110.

Ona göre, ussalcılarının en büyük iddiası doğruluğun devinimsiz, statik bir ilişki olduğudur. Herhangi bir şeyin doğru bir fikrine sahip olduğumuz zaman, konunun sonu gelmiş olur. O, doğru fikirlerin özümseyebildiğimiz, geçerli kılabilirdiğimiz, destekleyebildiğimiz ve doğrulayabildiğimiz fikirler olduğunu belirttikten sonra şöyle devam eder: “ *Bir fikrin doğruluğu onun doğasında var olan sabit bir özellik değildir. Doğruluk bir fikirde vuku bulur. Fikir, doğru haline gelir, olaylar tarafından doğru yapılır. Onun doğrulanması gerçekte, bir olay, bir süreçtir; Yani onun kendi kendisini doğrulama, doğrulaşma sürecidir.*”²³

James fikirlerimizin gerçeklikle uyuşmasından söz ettiğimiz zaman zihnimizde ne oluşursa, geçerli fikirden çıkan sonuçlarla kastedilenin de aynı şey olduğunu söyler. Geçerli fikirler bize eylemlerimiz boyunca kılavuzluk ederler ve öteki fikirlerimize de yol gösterirler. Doğru düşüncelere sahip olmak, her yerde eylem için değerli araçlara sahip olmaktır. Doğruluğa sahip olmak, öteki yaşamsal tatminlere doğru salt bir ön-araçtır. Doğru düşüncelerin pratik değeri, onların nesnelere bizim için pratik önem taşımalarından kaynaklanmaktadır. James örnek olarak ev fikrini verir. Kişi ormanda kaybolduğunda ve patikaya benzer bir yol bulduğunda, onu izleyerek bir eve varacağını düşündüğünden ev fikri onun için önemlidir. Bir başka koşulda ev fikri bir işe yaramayabilir; yani pratik açıdan geçersizleşir. Ona göre olası durumlarda doğru olabilecek genel bir ekstra doğruluklar birikimine sahip olmak avantajlıdır. James belleklerimizde böyle ekstra doğruluklarla dolu olduğunu ve bunların taşmasıyla referans kitaplarının oluştuğunu belirtir. Böyle ekstra bir doğruluk, acil durumlarımızdan birisiyle pratik olarak ilişkili hale geldiğinde, bu doğruluk önem kazanır ve ona inancımız etkinleşir. James bu durumda “o yararlıdır çünkü o doğrudur” veya “o doğrudur çünkü o yararlıdır” der. Deneyimimiz bütünüyle düzenlilik taşır. Onun bir parçası seyrek ortaya çıkan bir nesnenin anlamı olabilir. Nesnenin görünmesi, anlamın doğrulanmasıdır. Doğrudan olduğu kadar, dolaylı doğrulamalar da yeterli kabul edilirler. James olgusal kanıtın yeterli olduğu yerde göz tanıklığı olmaksızın sonuca gittiğimizi söyler ve burada yanımızda bir tane bile olmasa da Japonların var olduğunu öne sürmemizi örnek olarak verir. Ona göre bir kabulün doğrulanması onun hiçbir çelişkiye veya engellenmeye götürmemesi demektir.

²³ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 111.

Örneğin duvar üzerindeki nesnenin bir saat olduğunu kabul etmemiz gibi, oluş halinde işlev gören tamamlanmış doğruluk-süreci yaşamımızda milyonlarca vardır. James bunların bizi dolaysız doğrulamaya doğru götürdüğünü: yani zihnimizde canlandırabileceğimiz, çevremizde yer alan nesnelere doğru yönlendirdiğini ifade eder. Her şey uyumlu bir şekilde çalışıyorsa, doğrulamanın mümkün olduğundan öyle eminizdir ki, biz onu artık göz ardı ederiz ve genellikle olup-bitenlerce tümüyle haklı çıkarılıyor olarak görürüz. O, düşüncelerimizin ve inançlarımızın, hiçbir şey onlara meydan okumadığı sürece, tıpkı banknotların hiç kimse onları geri çevirmediği sürece geçerli oldukları gibi geçerli olduklarını belirtir. Birisi tarafından somut olarak doğrulanmış inançlar, üstün yapının bütünlüğüne destektir.

James dünyadaki canlıların, türler halinde var olduğunu; böylece bir türün bir örneği ile ilgili fikirlerimizi aracı olarak doğruladığımızda, bu doğrularımızı türün öteki örneklerine –doğrulamaksızın – uygulamak yolunda haklı olduğumuzu vurgular. Doğru ve yanlış inançlar sadece olgu konularında değil, zihinsel fikirler arasındaki ilişkilerde de olur ve burada inançlar mutlak ve koşulsuzdur. Onlar doğru olduğunda ya tanımların ya da ilkelerin adlarını taşırlar. O, 1, 1 daha 2 yapar gibi bir önermenin ya bir tanım ya da bir ilke örneği olduğunu belirtir. Ona göre bu nesnelere zihinsel nesnelere ve aynı zihinsel nesnelere için bir kez doğru olan daima doğru olur. Burada duyusal doğrulama zorunlu değildir. Doğruluk burada öncesiz ve sonrasızdır. James şöyle devam eder: *“Biz soyut bir kavramı bir diğeri ile ilişkilendiririz ve sonunda büyük mantıksal ve matematiksel doğruluk sistemlerinin çerçevesi çizilmiş olur; bunu yaparken türleri doğru gösteren terimlerin altında deneyimin duyusal olguları er geç birbirlerini düzenlerler; böylece bizim öncesiz sonrasız doğrularımız, aynı zamanda olgusalıklar için de geçerli olurlar. Olgunun ve kuramın bu evliliği sonsuzca bir üretkenlik gösterir.”*²⁴

O gerçeklikleri somut olgular, soyut türden şeyler ve onlar arasında sezgisel olarak algılanan ilişkiler ya da yeni düşünceler olarak belirtir. James bir gerçekliği kopya etmenin aslında onunla uyuşmanın çok önemli bir yolu olduğunu, ama özsel olmaktan uzak olduğunu belirtir ve şöyle devam eder:

²⁴ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 116.

“Tüm insan düşünmesi bir şeyden diğerine atlayarak mantıksal sonuçlar çıkaracak tarzda çalışır, biz fikirleri değiş tokuş ederiz; doğrulamaları sosyal iletişim ortamında birbirimizden ödünç alır, birbirimize ödünç veririz. Böylece tüm doğruluk sözel olarak yapılaşmış olur, biriktirilir, herkes için elde hazır bulunur.”²⁵ O doğru fikirlerimizin çoğunluğunun dolaysız ya da yüz yüze doğrulamaya izin vermediklerini ifade eder. Örneğin Julius Caesar’ın yaşamış olması gibi tarihteki doğruluklar dolaylı olarak doğrulanır. Sözel olarak dile getirilenler ve etkileri birbirleriyle uyuşuyorsa, o zaman geçmişle ilgili fikirlerimizin doğru olduğunu bilebiliriz. James’e göre, uyuşma böylece yararlı bir yol gösterme işine dönüşür; doğru fikirler tutarlılığa, sağlamlığa, kararlılığa ve insanların konuşmalarının akıcılığına götürür. Onlar bizi tuhaf ve izole olmaktan, ayrıca yüzeysel ve verimsiz düşünmekten kurtarır. O, pragmatistin uyuşma sözcüğünü böyle açıkladığını ve bunu aynı zamanda pratik olarak uyguladığını vurgular. Sadece sağduyunun ötesine geçen ‘bilimsel’ fikirler onların gösterdikleri gerçekler ile uyuşur.

James bu insan yapımı formülleri seçerken fazla kapris yapmadığımızı; çalışacak bir kuram bulabilmemiz gerektiğini belirtir. Kuramımız sağduyunun ve geçmiş inancın düzenini olabildiğince az bozmalıdır. Bilimdeki doğruluk bize en büyük tatmin ve hazzı sağlar, ama bu doğruluk hem önceki doğrulukla, hem de yeni olguyla tutarlı olmalıdır. O şöyle devam eder: “Doğruluk bizim için, basit tarafından doğrulama süreçleri için ortak bir addır; tıpkı, sağlık, zenginlik ve gücün, yaşama yararlı olmaları nedeniyle, yaşamla ilişkili öteki süreçlerin adları olması gibi. Doğruluk tıpkı sağlık, zenginlik ve güçlülük gibi, deneyim süreci içinde yapılıdır.”²⁶ Ona göre ‘zenginlik’ te belli insan yaşamlarının içinde yer aldığı somut süreçler için sadece bir isimdir. Bazı insanlarda bulunan, ama bizlerde bulunmayan doğuştan seçkin oluşun adı değildir. James, usalcılara göre doğruluğun yapılmadığını, onun bir sürece gerek göstermeyen tek bir ilişki halinde bulunduğunu söyler. O şunu belirtir: “...duvardaki şu şeyin saat olduğu ile ilgili inancımız doğrudur, ama hiç kimse tüm dünya tarihi boyunca onu doğrulayamazdı. Transcendent (aşkın) ilişkide anlatımını bulan yalın nitelik, doğrulama olsun olmasın, zaten bünyesinde bulunarak, doğru bir düşünceyi doğru yapan şeydir.”²⁷

²⁵ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 118.

²⁶ A.g.e. ,s. 121.

²⁷ A.g.e. ,s. 121.

Düşünceler, yanlışlık veya tutarsızlıktan pay aldıkları gibi, ondan doğrudan doğruya pay alırlar. Sağlık da ona göre bir süreçtir; sindirim, dolaşım, uyku gibi mutlu bir şekilde devam eden süreçlerin bir adıdır.

James'e göre, sağlık, tüm öteki şeylerin yanında iyi uyumak, iyi hazmetmek anlamına gelir. Ancak sağlıklı kişi daima uyumaz veya hazmetmez. Yine zengin bir adamın daima para kullanıyor olmasına ve yine kuvvetli bir adamın da daima ağırlık kaldırıyor olmasına gerek yoktur. Ona göre tüm bu nitelikler uygulama zamanları arasında 'alışkanlık' durumuna geçerler ve benzer şekilde doğruluk etkinlikleri, doğrulanmadığı zamanlarda fikirlerimizin alışkanlığı haline gelir. O 'doğru fikrin' düşünme yolumuzda uygun olan olduğunu, 'doğru eylem' in ise davranış yolumuzda uygun olan olduğunu belirtir.

James bizim bugün elde edebildiğimiz doğrulukla bugünü yaşamak zorunda olduğumuzu ve onun yarın yanlış olarak ele alınabileceğine de hazır olmamız gerektiğini söyler. Ptolemaiosçu astronomi, Öklidci uzay, Aristoteles mantığı, skolastik metafizik yüzyıllar boyunca en uygun idiler, ama insan deneyimi bu sınırları aşınca artık bunlar görelî anlamda doğru olurlar. James'e göre, doğruluklar olgulardan meydana çıkar; ama olgulara yönelerek onların içine işler ve onlara eklenir; olgular yeniden yeni doğrulukları yaratır ve böylece sınırsızca devam edip gider. James olguların kendilerinin doğru olmadıklarını, onların sadece var olduklarını vurgular. Doğruluk olguların arasında başlayıp ve biten inançların işlevidir. O, doğruluğu bir kartopunun büyümesine benzetir; bir taraftan karın yaygın olması, öte yandan çocukların başarılı itişî gereklidir ve bu iki etken birbirlerini sürekli olarak belirlerler. James'e göre, deneyim değişimin içindedir ve yine psikolojik doğruluk araştırması da değişimin içindedir. O usalcıların doğruluğunun deneyimimizle ilgili olmadığını belirtir. Ussalcıların doğruluğu deneyimin içeriğine hiçbir şey eklemeyiz. James usalcıların doğruluğu şu iki şekilde tanımladıklarını söyler: Doğruluk, geçerli olarak kabul edilen, koşullu olmayan bir iddiayı içeren önermeler sistemidir ve doğruluk, bir tür ödev duygusuyla, öne sürmek için kendimizi yükümlülük altında bulduğumuz yargıların tümü için bir isimdir. O, bu tanımların mutlak olarak doğru olduklarını ama onların pragmatik açıdan mutlak olarak anlamdan yoksun olduklarını söyledikten sonra şu örneği verir: *"Seçkin usalcı bir zihnin özel olarak basılmış bir biyografisini okudum: "Benim erkek kardeşimin güzel mimariye, güzel resme ve çiçeklere karşı hiçbir ilgi, istek göstermemesi ama soyut anlamda güzelliğe hayranlık duyması çok garip idi."* deniyor. Ve okuduğum son

felsefi yapıtta da şu aşağıdaki gibi pasajlar buldum.” “Adalet idealdir, sadece idealdir. Akıl onun var olması gerektiğini düşünür ama deneyim onun var olmayacağını gösterir...”²⁸

James bu görüşleri eleştirir. Doğruluk geçerleşmiş olmakla bizim fikirlerimize katkı sağlar. Doğru fikirlerimizin getirdiği katkılar, neden görevimizin onları izlemek olduğunun nedenidir. Tıpkı sağlık ve zenginlik durumunda olduğu gibi aynı nedenler geçerlidir. Ona göre, doğruluk, sağlık ve zenginliğin yaptığından daha farklı türden bir iddia ortaya koyamaz. Doğruluk alanında yanlış inançlar uzun bir süre boyunca zarar verici bir biçimde iş görürken, doğru inançlar ise yararlı biçimde iş görürler. Soyut olarak, ‘doğru’ niteliğinin kesinlikle yararlı bir biçimde büyüdüğü, ‘yanlış’ niteliğinin de kesinlikle zararlı bir biçimde büyüdüğü söylenebilir: koşulsuz olarak, ‘doğru’ niteliği iyi, ‘yanlış’ niteliği kötü olarak adlandırılabilir. Buyruk olarak ele alınırsa, doğruyu düşünmeliyiz ve yanlıştan kaçınmalıyız.

James kendisiyle ‘uyuştuğumuz’ söylenen ve koşulsuz ya da aşkın bir iddiada dile getirdiğimiz bir realite kavramını doğru bulmadığını ifade eder. Ona göre, kopyalama bilmenin gerçek bir tarzıdır. ‘Uyuşma’nın içeriği de güdüsü de imgelenemez. Uyuşma anlamsız bir soyutlamadır. James doğruluğun bu alanında, evrenin ussallığının çok daha samimi savunucularının, ussalcılar değil pragmatistler olduğunu savunur.

²⁸ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 127.

1. 3. John Dewey (1859- 1952)

“John Dewey... 1859’da ABD, Bullington, Vermont’da doğdu. 1879’da Vermont Üniversitesi’nden mezun oldu. 1884’de John Hopkins Üniversitesi’nden doktora derecesini aldı. Michigan Üniversitesi’nde başladığı akademik kariyerini 1894’de Chicago Üniversitesinde felsefe, psikoloji ve pedagoji bölümleri başkanı olarak devam ettirdi. 1905’den emekli olduğu 1930 yılına kadar Columbia Üniversitesi’nde dersler verdi, çalışmalarda bulundu. Bu sırada çok yönlü bir filozof eğitimci olarak değişik ülkelerde gezi ve incelemelerde bulundu...1919–1921 yılları arası Japonya ve Çin’de konferanslar verdi. 1928’de Sovyetler Birliğinin okullarını ve eğitim sistemini inceledi. 1924’te Atatürk’ün daveti üzerine Türkiye seyahatine çıktı. Türk eğitim sistemi üzerinde tetkik ve incelemelerde bulunarak bir tavsiye raporu hazırladı. Dewey, 1952 yılında ABD’de öldü.”²⁹

Toplumsal yaşamı sürdürebilmek, birikimleri yeni nesillere aktarabilmek, faydalı, donanımlı bireyler yetiştirmek için meydana getirilen okullar, insanın en büyük buluşlarından biridir. Felsefe tarihine bakıldığında okullarla birlikte nasıl bir eğitim, hangi metotla eğitim gibi soruların ilgi alanı olduğu Eğitim Felsefesi adı verilen bir dal gelişmiştir. Toplumun ilerlemesini, gelişmesini sağlayan bir mekanizmanın olması gereklidir. Bu mekanizma hem geçmişi kullanabilmeli, hem de bugünü objektif olarak değerlendirebilmelidir. Deneyselliği göz önünde tutarak hem bugünü yorumlayabilmeli, hem de yarına yön vererek rehberlik edebilmelidir. Felsefenin bir disiplini olan eğitim felsefesinin amacı, toplumu şekillendirmek ve hedeflerini belirleyerek eğitime yön vermektir. Eğitimin özü de bilimdir. Öyle ise felsefe, eğitim ve bilim üçlüsü toplumun temelidir. Eğitimin malzemesi olan insan, sürekli değişen, dinamik bir yapıya sahiptir. Herakleitos’tan beri süregelen ‘*her şey her an değişim halindedir*’ fikrini benimseyen Dewey’nin pragmatizm anlayışına göre, tüm değişimlerden etkilenen bireylerin davranışlarının amacı, faydalı olmaktır.

Dewey’e göre, bireyin karşılaştığı sorunların çözümünde bilginin faydalı olabilmesi önemlidir. Bilgi sorunları çözüyorsa, bireyin topluma uyumunu sağlıyorsa, işte, eylemde faydalı olabiliyorsa, ona göre doğrudur. Darwin’in evrim teorisine göre canlılar ilk olarak, tek tek yaratılmamışlar ve ilkel atalarından yavaş yavaş evrimleşmişlerdir. Bu değişim, her türe özgü ve türün devamlılığını sağlaması açısından çok özeldir. Darwin’in evrim teorisinin esası doğal seleksiyon olarak adlandırılan iyi, sağlıklı olanın yaşama devamıdır. Darwin canlıların ve doğanın oluş problemini rastlantıya bağlı değişim ve doğal seçilim süreçleri ile açıklamıştır.

²⁹ Kemal Bakır, **Demokratik Eğitim: John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine**, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 9.

Darwin'in teorileri o güne dek varlığını sürdüren felsefe ile tam tezat teşkil etmektedir. Darwin, geleneksel metafiziğe dayalı felsefenin temel taşlarını sarsmıştır. Bu görüşlerden oldukça etkilenen Dewey'e göre, bundan sonra yeni bir bakış, yeni bir yapılanma söz konusu olmalıdır. Pragmatizmin en değerli savunucularından Dewey'e göre, deneyden ve değişimden hareket eden, faydalı olan felsefe, felsefedir. 2500 yıllık felsefe tarihi ile hesaplaşarak bize yeni felsefi bir metot veren Dewey'e göre, insanı çevresi ile bir bütün olarak görmek ve bu şekilde değerlendirmek esastır. Ona göre, tek ve biricik yol deneyi-gözlemi temele alan, insan-doğa bütünlüğünü koruyan, deneysel naturalizm felsefi metodudur. Dewey'e göre, bu metot, yeniden yapılanmaya gayret eden, yeni idealleri temellendirmeye, doğayı anlamaya çalışan, doğaya deneysel gözlükle bakan insan için en iyi metottur. Philo- sophia, yani bilgelik sevgisinden yola çıkan Dewey'e göre felsefe, bilge olmak, bilgiyi sevmek, bilgiyi aramak, insanın kendini bilmeye çalışmasıdır. Bilim ve ahlak bireyin sorunlarını çözmek, çevreye uyumunu sağlamak için vardır. Amaç insanın kendisini bilmeye çalışmasıdır. Felsefi yöntemde, Dewey'e göre insanı anlamak için bireyin içinde bulunduğu doğayı anlamak ve çıplak gözle doğaya bakabilmek önemlidir. Dewey geleneksel felsefeyi eleştirirken sosyal sınıf ve kölelik sisteminin geçerli olduğu Atina'da siyasi yapının, yaratıcı, yenilikçi, özgürlükçü ve hatta eşitlikçi bir sistemi kendi varlığı için tehdit unsuru olarak kabul ettiğini belirtir. Hatta yasaların, yönetici ve yönetilen ayrımlarının, kurulu düzeni sürdürmek için yapay olarak konulduğu fikrini savunan Sofistlerle, aynı fikirleri savunan Sokrates, ölüme bile mahkum edilmiştir. Buna benzeyen bir diğer örnek ise Platon'da göze çarpar. Platon'daki ikili dünya görüşü, içinde bulunduğumuz nesnelere dünyasının, idealar dünyasının bir yansıması olduğudur. Bu dünyanın yani nesnelere dünyasındaki sürekli değişim yüzünden elde edilen bilginin yanlış olduğu, esas bilgi ve doğruluğun, gerçek varlıkların olduğu idealar dünyasında yer aldığı fikirleri, Dewey'e göre, değersizdir.

O, Platon'un bilgiyi tümel bir şekle soktuğunu savunur. Platon'a göre içinde bulunduğumuz değişim dünyası metafizik olandan daha aşağıda ve daha az önemlidir. Dewey deney ve gözlemin önemsiz olmasını doğru bulmaz. Onun düşüncesine göre, geleneksel felsefe metafizik özelliklere sahiptir. Oysa felsefede esas olan doğa, doğadaki gerçekler ve bilimsel yöntemin temeli olan deney-gözlemdir. Doğru bilgiye ulaşma konusunda yazar şöyle der: "*Bilen bilinen ilişkisi içerisinde bu ikilinin her biri doğadan bağımsız, kendi başına, birbirinden ayrı*

değildir. Hepsini kapsayan ve hepsinin bir parçası olduğu organik bir bütün halindeki doğada, öznenin kendisine ait bir parçayı, dolayısıyla da kendini bilmesi söz konusudur ki bu da a **priori** bir öncülle değil deneyimsel aktivitenin sonucuyla mümkündür.”³⁰ Eski geleneksel metafiziğin yapısı ve bozulmuştur. İnsanoğlu doğanın bir parçasıdır. Doğadaki gerçeklik pek çok değişime açık sürekli etkilere göre farklı tepkiler veren bir yapıya sahiptir. Pragmatizm yarara dayalı bir değişkenliği, yarara bağlı göreceliği içerir. Bu yarara dayalı görecelik pratik hayatta geçerlidir. Gündelik, pratik hayatın içindeki bu göreceli doğruluk şüphe de içerir. Dewey'nin pragmatik doğruluk dediği şey, ancak deney ile temellendirildiğinde eylem olarak ortaya çıkar. Böylece birey doğaya uyum sağlayabilecek hale gelir ki, amaç da zaten budur.

John Dewey 'Felsefenin Yeniden Yapılanmasında Bilimsel Etken' adlı makalesinde pragmatizmden bahseder. O, pragmatizme göre felsefenin, yaşamda karşı karşıya kaldığımız güçlükleri karşılayabilmenin kapsamlı bir yönteminden yola çıktığını belirtir. Felsefe elindeki malzemeyi, bu pratik yanıtı bilinçli, anlaşılır ve karşı tarafa iletilebilir duruma getirebildiğinde büyür.

Dewey eski ve modern bilimin dünya anlayışları arasında üç temel farklılık bulunduğunu söyler. Bunlar:

1. Eski dünya içsel olarak sınırlı sayıda değişmeyen formlara, dışsal olarak da belirli sınırlara sahiptir. Modern dünyanın ise, içsel olarak belirli sınırları yoktur, dışsal olarak belirlenen sınırların ötesine genişleyebilme özelliğine sahiptir.

2. Modern dünya değişen özelliklere sahiptir, merkezinde güneş vardır. Eski dünya ise sabittir, evrenin merkezindedir.

3. Eski dünya anlayışı en tepeden aşağıya doğru hiyerarşik yapıya sahip bir özellik taşır. Bu hiyerarşik yapı toplum düzeninde de kendini gösterir. Modern dünya anlayışında ise hiyerarşik bir yapı söz konusu değildir. O, eski dünya anlayışında öncesiz ve sonrasız göksel cisimler arasında belirli bir yörüngede dönen, sabit yıldızların içinde yer alan, çerçevesi olan, birlik ve düzen içerisinde duran bir evren anlayışının bulunduğunu ifade eder. Yer en kaba, iyi ve yetkin olma açısından en değersiz parçalardan oluşmuştur. Göksel cisimler arasında ay, gezegenler, güneş belirli bir sıra ile yer alırlar.

³⁰ Kemal Bakır, **Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine**, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 21.

Bu sıralamada her biri için önemli olan, yerden uzaklaştıkları ve tanrısal gök cisimlerine yaklaştıkları ölçüde ussallaştıkları ve gerçek varlık oluşlarıdır. Dairesel devinime sahip olan fiziksel varlıkların ağır olanları aşağıya, hafif olanlar ise yukarıya doğru hareket ederler. Bu evren şemasında dünya salt değişimin sahnelendiği bir ortamdır. Salt değişimin başı sonu yoktur, anlamsızdır, amaçsızdır, duyulanabilir fakat anlaşılamazdır, çünkü sabit sınırları söz konusu değildir.

Dewey'e göre, gelişme ve potansiyel kavramları eski dünya modelinde şöyle açıklanabilir: Gelişme türün içinde mevcut olan bir üyede oluşan değişimlerdir ve potansiyel kavramına bağlıdır. Gelişme, modern bilimdeki gibi, eski türün bazı mutasyonlar geçirerek yeni formların temelini oluşturduğu anlamına gelmez. Potansiyel, modern bilimde herhangi bir yeniliğin ortaya çıkması olarak bilinir. Dewey eski düşünürlere göre ise potansiyelin tek bir şeyin türünün devamlılığını sağlayan, tekrar eden süreçlerdeki sürekliliği sağlayan yetenek olduğunu söyler. Eski anlayış, örneğin, bir meşe palamudunun meşe ağacı haline gelmesini açıklar, bu o cismin amacıdır. Modern bilimde ise amacın değişimlerin arasındaki korelasyonu bulmak olduğunu belirtir. Korelasyon bir değişim meydana geldiğinde onunla ilişkili olarak ortaya çıkan bir başkasını bulmak anlamındadır.

Dewey klasik düşüncede, evrendeki hareketi meydana getiren, onun olgunlaşmasını ve gerçek form alma yönündeki devinimini başlatanın, dıştan gelen bir itki olduğunu vurgular. Sonul nedenin ise daha önce meydana gelen değişimlerin sebebi olan yetkin form olduğunu ekler. Yetkin form tamamlanmıştır, bir şeyi gerçekten ne ise o olarak oluşturan, içsel yapısı değişime kapalıdır. O, klasik düşünceye göre çizilen evren şemasının birbirine tutunan bir düzene sahip olduğunu ve herhangi birine hücum ettiğiniz zaman tümünün yıkılacağını belirtir.

O, klasik düşüncenin toplum kavramı ile ilgili üç önemli özelliğinin olduğunu açıklar:

1-Her biri bir üstündekine tutunan sınıf düzeni mevcuttur. Aşağıdakiler koyun sürüsü gibi olanlar, yani yönetilenlerdir. Yukarıdaki ayrıcalıklı sınıf ise yöneticilerdir.

2-Her grup toplumda bir yer işgal eder. Bulunulan yerin belli ayrıcalıkları vardır. Yönetim yukarıdan aşağıya doğrudur, aşağıdaki de yukarıya hizmet eder.

3-Askeri hizmet ve savunma ile ilgili ünvan merkezleri düzenlenmiştir. Yöneten ve yönetilen ilişkisi söz konusudur, yasalar emir komuta zinciri içinde eritilmişlerdir.

Dewey modern bilimin, astronomi alanındaki bilimsel temele dayanan çalışmaları sonucunda, yeryüzünün her yerinde aynı yasaların hüküm sürdüğünün, doğanın homojen yapıya sahip olduğunun bilimsel olarak açıklandığını söyler. Elle tutulan gözle görülen materyalleri bilebiliriz. O, astronomi biliminin ulaştığı en önemli bilgilerden birinin 'yer'in ay, güneş ve yıldızlarla aynı düzleme konulduğunda yönetici ya da onlardan daha üstün olmadığı bilgisi olduğunu ifade eder. Dünya diğer gök cisimleri ile saygınlık açısından eşittir. Modern bilimde, Galileo ve Kopernik'in yaptığı çalışmalar sonucunda evrenin merkezinde dünyanın değil, güneşin olduğu, açıklanmıştır. Böylece kapalı bir evren ve tanrısal bir sınırın çizilmiş olduğu fikri terk edilmiştir. Dewey sonsuz ve sınırsız olanın da araştırılmaya, bilinmeye açık olduğunu vurgular. Modern bilim, doğa sabit sonuçlar kuramından kurtulduğundan dolayı deney ve gözlemlere ağırlık vererek, empirik bilgiye saygınlık kazandırmıştır. Böylece evren sonul amaçlar ve formlardan kurtulmuştur. Ona göre bu durum yeni bir ahlak anlayışının gelişmesine, toplumsal kuramların yeniden biçimlenmesine, yapıcı ve yaratıcı bir felsefeye yol açmıştır.

Dewey 'Deneyim ve Usun Değişen Kavramları adlı makalesinde eski ve yeni bilimi karşılaştırır. Eski bilime göre, deneyimin tikel olduğunu, var olanla çalıştığını söyler. Deneyimi aşan bir gücün içerik olarak zorunlu ve evrensel olana, kesin bir otoriteye yönelebildiğini belirtir. Ancak o önemli olan eski deneyim düşüncesinin kendisinin, deneyimin bir ürünü olduğu olgusunda olduğunu vurgular, çünkü bu deneyim o zaman tek deneyim türü idi. Dewey'e göre, modern bilimde kullanılan deneyim kavramı, eskiye göre daha derin sosyal ve zihinsel değişimlerin etkisinde kalmıştır ve belirli bir kaliteye ulaşmıştır. İnsanlar pek çok etkilenimler yaşarlar. Bunlar tekildir, birbirinden farklıdır, bellek tüm bunları biriktirir, ortak özellikleri olanları seçer ve birleştirir. Yavaş yavaş bir eylem alışkanlığı oluşturulur ve bu alışkanlığa karşılık olan bir nesnenin veya durumun genelleştirilmiş bir imgesi oluşturulur. İnsan bu genelleştirilmiş imgeler sayesinde herhangi bir şeyin, ağaç, taş gibi, belirli bir türün bir örneği olduğunun, onu tanıdığının farkına varır. Karşılaştığı tek tek hastalıkların bazılarının sindirim güçlüğünden kaynaklandığını öğrenen doktor sınıflamayı öğrenmiştir. Böylece bu tip vakaları ortak ve genel bir yolla tedavi eder. Bu ise deneyimdir. Aslında doktor hata yapabilir, çünkü bireysel durumlar çok çeşitli olduklarından hesaplanamazlar. Bu konuda usalcılar, tek kesin olanın deneyim üstü alanda olduğunu belirtirler. Bacon, Locke gibi empirist filozoflar ise,

geçmişten gelen, doğuştan fikirler ve zorunlu kavramlarla olan bağları yıkmanın en uygun yolunun deneyim olduğunu belirtirler.

Dewey, ussalcıların deneyimi, hem genel olandan ayrılmış tekil yığınlar için, hem de bilim, ahlak yasaları ve zorunluluklar için de ölümcül olarak göstermek için duyumsalcı empirizmin mantığını kullandıklarını ifade eder. Deneyimleri kurallarla birbirine bağlayabilmek için us devreye girmelidir. Ona göre, usun deneyimdeki yerini iki faktör etkilemiştir: *“Birincil faktör deneyimin olgusal doğasında, içeriğinde ve yöntemlerinde, olgusal yaşanışında olduğu gibi, gerçekleşen değişimdir. Diğeri ise biyoloji üzerine kurulan ve deneyimin doğasında yeni bir bilimsel formülasyonu olanaklı kılan bir psikolojinin gelişimidir.”*³¹

O, psikolojide zihinsel yaşamın, duyuumlardan kaynaklandığını bildirir. Duyular insanı bilgiye götüren yollardır. Zihin bilme olayında edilgindir. İstenç ve eylem, duyuumlardan sonra gelirdi. Kısaca ussal etken ilk önce gelirdi, sonra duygusal ve istence ait yaşam gelirdi. Dewey biyolojinin ise önceden çizilen bu resmi alt üst ettiğini söyler. Organizma çevreye uyum sağlamak için edimde bulunur. Bazı şeyler yaparak çevresini daha iyi, yaşanır hale getirmek için çalışır. Deneyim, iş yapma konusu haline gelir. Çevrede ürettiği değişimler organizmada ve davranışlarında karşılığını bulur, böylece canlılar davranışlarının sonuçlarına katlanmak durumunda kalırlar. O, bunun deneyim dediğimiz şeyi oluşturduğunu belirtip bebek örneğini verir.

Hareketli bir bebek elini ateşe uzatıp, yandığı zaman bu amaçsız ve düşünmeden uzak olan davranışın sonunda canı yanar. Birbirine eklenecek süreç yaşanmıştır. Elini uzatınca, yanar. Burada deneyim meydana gelmiştir. Dewey felsefe için ortaya çıkan önemli sonucu açıklar: organizmanın çevre ile etkileşimi sonucunda, çevre kullanımını güvenlik altına alan bir uyum söz konusudur. Buradan bilgi türetilmiştir. Bilgi türetilmiş bir durumla ilgili olduğundan, ikincil olmuştur. Ona göre bu bilginin önemini azaltır. Bilgi kendi kendine yetmeyen bir özellik taşır, ama yaşamın devam ettiği ve sürdürüldüğü sürecin içine dahildir.

³¹ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 157.

Dewey duyumların çevreye uyum sağlamada yönlendirici nitelik taşıdıklarını, bu yüzden deneycilik ile ussalcılık arasındaki duyumlarla ilgili tartışmanın artık bilgi başlığı altında değil de, ani etki ve tepki başlığı altında incelenebilir olduğunu vurgular. Duyumun göreliliği olgusu, duygusal ve pratiktir, bilme alanına ait değildir. Örneğin, yazmakta zorluk çektiğimiz bir kalemle karşılaştığımızda sorun olan, yanlış giden bir şeylerin olduğu hissidir, kalemin ucunu açmaya çalışmamız ise duyumun, davranışımızı ayarlama uyarıcı bir iş görmesidir. Böylece bir öncekine göre farklı bir eylem tarzına geçilir, ya kalemin ucu açılır ya da yeni bir kalem alınır. Ona göre, duyumlar, davranış alışkanlıklarımız oluşurken, bir eylemden diğerine geçişte rehberlik anlamında görelidirler. Ussalcılara göre duyumlar, bilginin doğru ögesi değildirler. O, bunun doğru olduğunu, fakat çıkardıkları sonucun hatalar içerdiğini belirtir. Duyumlar bilginin parçası değildirler, bilgide sona ulaşan araştırma eylemi için teşvik olarak düşünülebilirler; düşünme ve çıkarım gerektiren yollar kadar değerlidirler. Dewey, duyum ve bilgi arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: “...duyum, duyumsalcıların iddia ettiği gibi, bilginin başlangıcıdır; ama yalnızca deneyimlenen değişim şokunun sonuç olarak bilgiyi üreten araştırma ve karşılaştırma işlemi için zorunlu bir uyarıcı olması anlamında.”³²

Ona göre, deneyim yaşamın içinde düzene giren, duyumlar ise davranışları yeniden ayarlayan noktalar olarak görüldüğünde, duyumların atomizmi düşüncesinin de önemi kalmamıştır. Kısacası, duyumları birbirine bağlamak için, deneyin üstünde bir araya getirci bir usa ihtiyaç kalmamıştır. Alışkanlıklar davranışların uyumunu sağlayan yöntemler olarak kabul edilmişlerdir. Dewey canlının çevreye uyum aşamasında deneyimlerinin biçimlenmesinde toplumsal örgütlenmenin de rolü olduğunu savunur. Anne babalar kendi yaşadıklarından edindikleri deneyimleri çocuklarına aktarırlar. Çocuk davranışlarının kontrolüne bilinçli bir şekilde ulaşmadan önce, ona anlatılanlar çocuğun yorum ve yargı ilkeleri haline gelirler. Olgular olarak çocuğa gelen bu inançlar, onun zihnini biçimlendirir. O, buradaki bağlantı ve birleştirme kategorilerinin deneysel olduklarını söyler. Eski insanlar yaşadıkları deneyimlerin sonuçlarından gelenekler meydana getirirlerdi ve bunlar bilinçsizce izlenirdi. Oysa şimdi, eski deneyimler, yeni, daha iyi ve gelişmiş

³² C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 161.

deneyimleri gerçekleştirmek adına amaç, yöntem önermek için kullanılır. Sonuç olarak, deneyimler yapısal yönden kendilerini düzenleyici hale gelmişlerdir. Deneyim sürecinde etkili ve planlayıcı düşüncenin önemi kabul edildiğinde, geleneksel yapıdan gelen duyu ve us, algı ve kavram gibi teknik problemlerin durumu da değişmiştir. Dewey'e göre us bilimin düzenlenmesi ile kavranılabilen, deneyimlere dayalı zekadır ve zeka, insanlığı geleneklere bağlılık yüzünden düştükleri köle durumundan kurtarır. Sonuçları gözlemleyebilmek için daima dikkatli olmak, öğrenmek için yeni düzenlemeler yapma isteğini gerektirir. J.Dewey'e göre, "*Bir yandan yoksullaştırılmış ve güdüleştirilmiş bir deneyim, öte yandan yapay ve güçsüz bir us arasında seçim yapmak zorunda bırakılan insanı rahatlatacak bir felsefi yeniden yapılanma, insan çabasını taşımak zorunda bırakıldığı en ağır entelektüel yükten kurtarabilir.*"³³ O, geçmişin zengin deneyimlerine duyulması gereken saygı ile yeniye doğru gitmek için mücadelecı bir ruha sahip olan zekaya sahip olanların, karşılıklı çalışma koşullarını belirleyeceklerini belirtir.

³³ C. S. Peirce, W. James, J. Dewey, **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008, s. 169

2. PRAGMATİST EĞİTİM FELSEFESİ

20. yüzyılın başlarında Peirce, James ve Dewey tarafından geliştirilen pragmatizm, bireyselciliği savunan bir felsefe akımıdır. Pragmatist eğitim anlayışı eğitimin bireysel boyutuna bir de sosyal boyut eklemiştir. Çocuk, içinde bulunduğu kültürel çevrenin etkisi ile grubun özelliklerini, dilini, bilgilerini öğrenmeye başlar. Grubun demokratik ilkelerle yönetimi çocuğun gelişimini de olumlu yönde etkiler. Geçmişten gelen bilgilerin yeni kuşaklara aktarılmasında yetişkinler kültürel sürekliliği sağladıklarından onlar genellikle muhafazakâr davranırlar. Pragmatist eğitim anlayışında ise kültür sürekli değişim geçirdiğinden muhafazakâr boyutu geçersiz olur. İnsanlar, bilimsel yöntemi ve gelişen teknolojiyi kullanıp, kültürü yeniden yaratarak değişimlerin yönünü belirler. Pragmatizmde amaç deneyimlerin denetlenmesi ve ardından gelecek deneyimlerin de yönlendirilmesini gerçekleştirebilecek gelişmelere imkân tanımadır. Öğrencinin hayata hazırlanması, eğitim bittikten sonra karşılaşacağı sorunları okulda pratik yaparak çözmeyi öğrenebilmektir. İçinde bulunulan çevre sürekli değişim halindedir. Öğrencilerin dünyanın hızla farklılık gösteren yapısına uymalarını sağlamak için deneyimleri yeniden yapılandırmak önemlidir. Eğitim bu konuda öğrencilere yardımcı olacak bir araçtır. Pragmatist eğitim ilerlemeci ve yeniden yapılandırmacı özelliklere sahiptir. Öğrencilerin hayata hazırlanmalarını sağlayacak okulda uygulanacak olan müfredat programlarının, proje niteliğinde olması önemlidir. Üretilen projeler öğretmen ve öğrencinin işbirliği ile gerçekleştirilmektedir. Öğrencilerin bireysel özelliklerinin ortaya çıkarılması ve en iyi şekilde bu yeteneklerinin geliştirilmesini eğitimin hedefi olarak belirleyen pragmatist anlayış, projeler sayesinde okulda teori ile pratik eğitimi birleştirir. Amerikan toplumu pragmatizmin belirlediği okulu, hızla gelişen teknoloji ve kültürün olumlu etkilerinden çocuklarının faydalanabileceği bir mekan olarak kabul etmiştir. Okul, öğrencinin merak duygusu kazanmasına olanak sağlayacak, pratik ile teoriyi birleştiren bir yapı olarak tanımlanmıştır. Eskiden gelen, bilgiyi öğrenme boyutuna öğrencinin yaparak-yaşayarak öğrenme boyutu eklenmiştir. Pragmatist eğitim anlayışını geliştiren Amerikalı filozof Dewey'dir.

2. 1. Dewey'nin Eğitim Felsefesi

Ya o ya bu; ya siyah ya beyaz; ya açık ya kapalı... İnsanoğlu düşünmesini ve inançlarını bu mantık çerçevesinde şekillendirir. Dewey, eğitim felsefesinde üçüncü halin imkânsızlığı ilkesine sıkı sıkıya bağlı olarak çalışmıştır. Felsefe tarihine baktığımızda eğitim felsefesinde iki farklı yaklaşım belirgindir.

1. Öğrenci, kendi doğuştan gelen yetenekleri ile eğitim alabilir.

2. Öğrenci, doğuştan gelen yeteneklerinden bağımsız, bunlardan apayrı, dışarıdan ona öğretilen davranışlarla öğrenme yapabilir.

Geleneksel eğitimin temelini oluşturan düşünceler:

1. Akademik alanda öğretilen konular geçmiş zamanda faydalı olmuştur.

2. Bir davranışın ahlaki olduğu konusunda hemfikir olunan kurallar geliştirilmiş ve bu bilgiler nesilden nesle aktarılmıştır.

3. Okul örgütlenmesinin genel biçimi onu diğer kurumlardan farklı hale getirir.

Sınıf, sıra, tahta, kurallar, sınıf oturma planı, sınav, sınıflandırma vb. terimler hepimizin alışık olduğu terimlerdir. Bu, okulun örgütlenme biçimidir. Dewey, geleneksel eğitim modeli için şöyle der: *“Öğrenilecek konu ve uygun davranış standartları, geçmişten aktarıldığına göre öğrencilerin genel tutumu usululuk, almaya eğilimlilik ve itaat olmalıdır. Kitaplar özellikle de ders kitapları geçmişin bilgisinin ve bilgeliğinin başlıca temsilcileridir. Öğretmenler ise öğrencilerin bu materyal ile etkin bir iletişime girmesini sağlayan araçlardır.”*³⁴ Bugünün değişen dünyasında yaşayan gencin, geçmişten gelen bilgi birikimi ile yetinmesi mümkün değildir. Gençlerin, herhangi bir değişim olasılığını dikkate almayan, statik ve hatta tamamlanmış olduğu düşünülen konuları, standartları kabullenmesinin söz konusu bile olamayacağı açıktır.

Dewey, geleneksel sistemde öğretilmeye çalışılan konu ve standartların gençlerin var olan kapasitesinin üstünde ve erişkinlere ait ürünler olduğu düşüncesini savunmuştur. Geleneksel modelde konular ve davranış biçimleri öğrencilere zorlama yolu ile verilmek istenmiştir. Oysa Dewey'nin **jeni** sıfatı ile adlandırdığı eğitim anlayışı, bireyselliğin gelişmesine ve değişmesine dayalıdır. Bireyler, hareketlerinde dışarıdan gelen her baskıya, zorlamaya kapalıdır.

³⁴ John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 20- 21.

Deney ve alıştırmalar yapılabilir. İlerlemeci sistem demokratik bir ortamı hazır tutan, öğrenciye destek olan, her şeyin araç olarak görüldüğü ve değişen dünyaya ayak uydurabilen bir sistemdir. Akademik anlamda geleneksel sistemle yeni sistem arasındaki fark, ancak uygulamada ortaya çıkacaktır.

Geleneksel eğitim anlayışında mevcut olan dışarıdan gelen kontrol fikri, ilerlemeci eğitim anlayışında reddedilir. Bu durumda deneyin de özü olan kontrol ve denetim dışarıda bırakılmak durumunda kalır. İlerlemeci eğitim anlayışı, deneyim kavramının özündeki denetim faktörünü aramak zorunda kalır. Dışarıdan gelen kontrol reddedildiğinde, daha etkin bir yetkenin devreye girmesi ihtimaldir. Burada zaten mevcut olan geleneksel eğitim modeli hemen devreye girer.

Eğitim kuşaktan kuşağa bireysel bilgi aktarımları ile yapılır. Gençlerin bireysel deneyimlerinin oluşmasında etkin rolü olan bilgi aktarımlarında toplumsal etkenler de söz konusudur. Deneyim yolu ile öğrenme kuralını bozmadan geleneğe karşı ilerlemeci eğitim modelini oluşturmak için, özellikle toplumsal etkenler hakkında iyi düşünölmüş bir felsefe gereklidir. Demokrasi ve özgür düşünceyi savunan Dewey'e göre, yeni eğitim felsefesi kendi temel kurallarını eleştirici bir gözle oturtabilmek zorundadır. Eğer bunu yapamaz ise eski dogmatik geleneksel felsefeden farkı kalmaz. Bu sebeple, deneyimin içinde geçmişin başarıları ve şimdinin problemleri arasında var olan bağlantıyı bulmak ilerlemeci eğitim modelinin işidir. Eğitimde temel sorunları çözmek için yola çıkan Dewey'e göre, ilk nokta eğitim felsefesinin deneysel felsefeye bağlı olması gerekliliğidir. Deneycilik, deneye bağlı olmak bizi her zaman doğru, genel geçer kabul edilebilirlik mertebesine ulaştırmayabilir. Bazı deneyimler Dewey'e göre, bizi yanlış yönde bile eğitebilirler. Her deneyim, diğerlerinden soyutlandığında, ayrılabilindiğinde çok doğru, duru olabilir ama Dewey diğerlerinden ayrı deneyimler için şöyle der: "*...diğer deneyimlerden kopuk olduğu zaman bu durum suni olarak bütönlüğü olmayan ve savruk alışkanlıklar doğurur.*"³⁵ Dewey'e göre, bu tip deneyimlerin meydana getirdiğı alışkanlıklar, bizim deneyimleri kontrol edebilmedeki yetkinliğimizi törpüleyebilir. Öyle ise öz denetimden bahsetmek oldukça zordur. Pragmatizme göre, geleneksel eğitim anlayışını değiştirmeye zorlamanın sebebi öğrencilerin edindikleri deneyimlerin faydalı olup olmasını, sorgulamaktan kaynaklanmaktadır.

³⁵ John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s.30- 31.

Birçok öğrenci aldıkları bilgilerin okul dışındaki hayattaki etkinliği konusunda olumsuz düşüncelere sahiptirler. Geleneksel yapıdaki okullarda gençler, mutlaka deneyim sahibi olurlar, fakat deneyimin niteliği önemlidir. Deneyimin niteliği konusunda araştırılması gereken iki nokta vardır:

1. Deneyimin kabul edilirliliği ya da edilemezliğı, yani doğru ya da yanlış olması

2. Deneyimin, daha sonraki deneyimler üzerine etkisi, yani yeni tecrübelerle yol açıp açmayacağı

Elde edilen deneyimin doğruluğunun yanı sıra, diğer tecrübelerle yol açıp açamayacağı önemlidir. Deneyim temeline dayalı eğitim anlayışının özellikle çözmesi gereken sorun, daha sonra yapılacak deneyimlerde de aynı doğruluğu, geçerliliği, üretkenliği, yaratıcılığı ve sürdürülebilirliği sağlamaktır. Bu konuda şüpheleri olan Dewey, sürdürülebilecek deneyimlerin önceden seçilmesi fikrindedir.

Eğitim felsefesi eğitimin yürütülmesinde kullanılacak yol haritasıdır, değişkenlik ve yeniliklere açık olmalıdır. Geleneksel felsefeyi eleştirenlerin temel aldıkları bir diğer nokta da, okullarda yeterli akademik ve ahlaki yapılanmaların olmadığıdır. Bu yapılanmaların yetersizliği fikri, yeni yapılanma ve deneyselliğın önem kazanması ve eski yapılanmaların yeni örgütlenme türlerine ihtiyaç duyduğunu belirtmek için kanıt olarak kullanılır.

Dewey, deneyim kuramını oluşturabilmek için bu kuramın altını doldurmak, öncelikle prensiplerin üzerinde durmak gerektiğı inancındadır. Prensipler konusunda önce akla gelen devamlılık kategorisidir. Deneyimsel devamlılık prensibi, önemli olan veya olmayan deneyimler arasında, ayırım yapma amaçlı her girişimde geçerlidir. Geleneksel eğitim anlayışının otokratik, baskıcı bir tarz ile eski bilgileri verdiği inanan Dewey, daha demokratik, insana önem veren, yeni modern eğitim anlayışını destekler. Ona göre, toplumsal yapıyı oluşturan her kurum için (basın yayın, yasama, yargı, yürütme, aile, okul) demokrasi rejimi en iyi yönetim biçimidir.

Demokraside çoğunluğun fikri önemlidir. Toplumun tüm kesimleri kendini siyasi platformda ifade edebilme lüksüne sahiptir. Demokraside, baskı ve zorbalığın olmadığı, saygı kuralları çerçevesinde doğru bildiğimiz deneyimler için birbirimizi ikna yolunu kullanabiliriz. İkna yoluyla oluşturulan kanaatler ise herhangi bir şekilde oluşacak görüşlere göre, daha yüksek bir deneyim kalitesine sahiptir. Dewey'e göre, ayırım, birbirlerinden farklı olan deneyimlerin kendi doğalarındaki mevcut kalıtsal değerler arasında yapılır. Bu sebeple, deneyimin devamlılığı prensibi bir ayırım

ölçütüdür. O deneysel devamlılık prensibinin alışkanlık gerçeğine dayandığına inanır. Dewey'e göre, alışkanlık olgusunda her deneyim bireylerde farklılık meydana getirecektir. Bizim deneyimimizdeki değişim bizden sonra gelecek kuşakların deneyimlerinin niteliğini etkileyecektir. Dewey felsefesinde deneyimin devamlılığı prensibi, her deneyimin bir öncekinden aldığı tüm farklılıkları ve değişiklikleri bir sonrakine aktarmasıdır. Deneysel devamlılık prensibi, geleneksel anlayıştan ayrılan ilerlemeci, gelişmeye açık eğitim anlayışı için yeterli bir taban oluşturmamaktadır. Bu prensibin genel geçer, evrensel olması gerekmektedir. Her deneyim, geleceği, iyi ya da kötü etkilemeye devam edecektir. Bu noktada Dewey, bu prensibin hangi yolla, nasıl uygulanacağını şöyle açıklar. *"Her deneyim bir itici güçtür. Değeri sadece nereye doğru ittiği bağlamında anlaşılabilir. Eğitici rolündeki yetişkinde bulunması gereken deneyim olgunluğu, bu kişiyi gençlerin her bir deneyimini daha az olgunlaşmış, deneyim sahibi birisinin yapamayacağı bir tarzda değerlendirme konumuna getirir."*³⁶

Dewey'e göre, eğer öğretmen bu aktarım ve yönlendirme işini iyi yapamıyorsa; ya geçmişten alabileceklerini tam alamamıştır ya da aldıklarını, kapasitesini tam kullanarak gelecek kuşaklara aktaramıyordur. Kişi, eğer eğitici ise böyle bir lüksü yoktur. Deneyimlerin hangisinin olumlu, hangisinin olumsuz olduğuna karar vermesi gereken bireyin böyle önemli bir noktada iyi muhakeme yeteneğine sahip olması gerekir. Geçmişten gelen bilgi birikiminin yeni nesile aktarımında nesnellüğün de önemli olduğu konusunda Dewey şunları der: *"...uygarlık ve yabanilik arasındaki fark geçmişteki deneyimlerin kendilerinden sonra gelen deneyimlerin meydana geldiği nesnel koşulları hangi oranda değiştirdiği ile bağlantılıdır."*³⁷ Eğitimi, içinde bulunulan çevrenin olumlu ya da olumsuz etkilerini de dikkate almak zorundadır. Dewey'e göre, nesnel ve içsel faktörler olmak üzere deneyimde iki faktöre daha önem verilmelidir: Deneyimlerde nesnel koşullar öncelikle ele alınır ama bireylere etki eden faktörler göz ardı edilirse, eksiklik söz konusu olacaktır. Bu koşulların ikisi beraber düşünüldüğünde ya da bunlar birbirleri ile etkileşimlerinde ortaya **durum** denilen şey çıkar. Çevre, tecrübe edilen deneyimin oluşturulmasına yönelik amaç, kapasite ve ihtiyaç ile birleşen her türden durumdur. Birey geçmişten gelen deneyimlerin olumlu olanları ile içsel ve nesnel faktörleri birleştirerek içinde

³⁶ John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 46.

³⁷ A.g.e., s. 47.

bulunduğu durumdan, yeni ve olumlu deneyimlere doğru gidebilir. Devamlılık ve etkileşim prensipleri birbirlerinden farklı değildir. Bunlar birbirleri ile bütünleşir ve birbirlerini izlerler. Devamlılık prensibi ile de önceki deneyimler sonrakilere aktarılır. Bireyin ise bir durumdan diğerine geçtiği zaman çevresi genişler ya da daralır. Yaşam ve öğrenmenin devam ettiği süre içinde de bu durum devam eder. Devamlılık ve etkileşim prensipleri düzenli çalışınca, parçaları ve unsurları birbiri ile uyuşan bir dünya düzeni belirir. Bütünleşmiş kişilik, ancak birbirini izleyen deneyimlerin bütünleşmesi ile birbiri ile bağlantılı nesnelere meydana gelen bir dünya düzeninde oluşur. Dewey'e göre, devamlılık ve etkileşim birlikte yürüdükleri zaman, eğitimin önemi ve değerinin ölçütü belirlenir. Öyleyse eğitimci, öncelikle etkileşimlerin meydana geldiği durumları incelemelidir. Geleneksel felsefede öğrenciler mevcut ortama uyabildikleri sürece tesadüfen eğitim alabiliyorlardı. Uyum eksikliği gösteren öğrenciler ise, eğitim sistemi onların güç ve amaçlarını dikkate almadığından zorlanıyorlardı. Yeni eğitim felsefesine göre çevresel koşulları oluşturma, öğrencinin kapasitesine, ihtiyaçlarına göre plan yapma sorumluluğu da oldukça önem taşımaktadır. Bunun için de eğitimcinin işinin eri olması ve doğal olarak öğrencinin öğrenmeye devam etme arzusunun diri tutması gerekmektedir.

Dewey'e göre, eğitim yaşam deneyimidir. Bu nedenle eğitime dair tüm planların, geliştirme çalışmalarının ve projelerin her dönemde ortaya çıkabilecek entelektüel depremlerde ayakta kalabilmeleri için, deneyim felsefesi oluşturmak bir zorunluluktur.

Günlük hayatta mevcut bazı toplumsal denetim örneklerine bakıldığında zaman örneğin, çocukların oynadığı oyunlarda, genelde üç özellik bulunur:

1. Kurallar, her oyunun parçasıdır.
2. Oyunculardan biri, bazen kararın adil olmadığını düşünür, hatta sinirlenebilir.
3. Kurallar, mümkün olduğu kadar standart hale getirilmiştir. Bu kuralların yaptırım güçleri geleneklerden gelir ve ancak model olarak alınan büyükler kuralları değiştirirse, değişirler.

Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür: Bireylerin belli hareketlerinin denetimi kendilerinin de içinde buldukları, parçası oldukları durumun bütünü tarafından sağlanmaktadır. Bir ebeveyn ya da bir otoritenin etkisinin olduğu durumlarda ise şu sonuçlara ulaşılabilir: Sistemli düzenlenmiş bir okul ortamında bireylerin kontrolü, yapılan etkinliklerle sağlanır. Öğretmen bireysel otoriteyi kullanmayı minimum

düzele indirerek, denetimi gerçekleştirebilir. Dewey'nin eğitim felsefesine göre, olumsuz giden bir durum söz konusu olduğunda adil, kontrollü otoriter bir tavır takınmak grubun çıkarlarını korumak için gereklidir. Genel gidişi denetim altına almak için bu yol kullanılabilir. Keyfi davranış ile adil davranış arasındaki fark da budur.

Dewey geleneksel yapıdaki okullarda denetim için şöyle der: "*Eski anlayışta okul ortak etkililere müşterek katılımıa oluşmuş bir grup veya topluluk değildi.*"³⁸ Bu sebeple normal bir denetim değil, ğretmen odaklı korunan bir düzen söz konusuydu. Düzen yapılan ortak etkililerle değil, öğretmenin koruması ile gerçekleşiyordu. Yeni anlayışa göre, gelişen modern okullarda ğrenci toplumsal denetimi kendi sorumluluğunda hissetmektedir. Dewey'e göre, toplumsal denetim ortak şekilde yapılan etkililerin özünde vardır. Öğrenciler okula gelene dek geçen süreç içinde yanlış, olumsuz davranışlarla karşı karşıya kalmış ve bu davranışlardan etkilenmiş olabilirler. Bu etkilenme bazen ie dönük, suskun, anti sosyal bir kişilik geliştirmelerine, çok laubali, sınırsız, kuralsız davranışlarda bulunmalarına sebep olabilir. Öğretmen bu farklı ve u boyutlardaki kişilikleri aynı potada eritebilmelidir. O, ğrencilerin öğrenmelerini engellemeyecek bir şekilde, istenen sosyal davranışların ortaya çıkmasını sağlayacak olan görevlidir. Dewey ğretmenin görevini şöyle belirtir: "*Eğer ğretmen... denetimini icra eden, örgütlenmeye olanak sağlayan koşullar dzenleyemiyorsa; kendisinin muazzam olgunluğunun ve dünya, konu alanları ve bireyler hakkındaki muazzam bilgisinin ne anlamı vardır, bilmiyorum.*"³⁹ Dewey'nin eğitim düşüncesine göre plan, program, bireysel deneyimi esnek bırakabildiği lde kontrol mekanizmasını da elinde tutacak kadar sağlam olmalıdır. Eğitim deneyim temelli olduğundan ğretmen sistemi tepeden idare eden biri değil de grubun içinden bir lider rolündedir.

Felsefe tarihine baktığımızda hiçbir zaman değer kaybetmeyecek özgürlük, düşünme özgürlüğüdür. İnsanoğlunun düşünmeye değer gördüğü amaç için, deney ve gözlem yapma, usavurma özgürlüğü hep en önemli özgürlük olarak kabul edilmiştir. İnsanlar düşüncelerine göre üretir ve uygularlar. ř zamanda çok kıymetli olan; ama on yıl sonra hiç değer kalmayan, modası geçen pek çok şeyden bahsetmek mümkündür.

³⁸ John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, ev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 67.

³⁹ A.g.e., s. 69-70.

Tüm zamanların en kıymetlisi, modası hiç geçmeyen her toplumu ayakta tutan, onları birbirine bağlayan en önemli sosyal bağ, düşünce özgürlüğüdür. Hareketlerimizin, dışsal yönü, içsel olan yönünden, yani düşünce, istek ve amaç özgürlüğünden ayrı düşünülemez. Dewey'nin eğitim felsefesinde, çocukların dışsal hareket özgürlükleri kısıtlandığında, onlar uslu bir şekilde oturup derslerini dinlediklerinde, onların gerçek yapılarını ortaya çıkarmalarını engellemiş oluruz. Bu da adı geçen demokratik eğitime aykırı bir sistem yaratacaktır. Uslu çocuklar –öyle imiş gibi – görünürler; ama oldukları gibi görünemezler. Bu noktada Dewey, öğretmenin öğrenciyi okul dışında da tanınmasının, ev ortamını, yaşam alanlarını bilmesinin önemine değinmektedir. Öğretmen bu bilgilere sahip olduğu müddetçe öğrenciyi nasıl yönlendireceğini, gelişimine nasıl yön vereceğini tesadüflere bırakmaz. Sessizliğin en önemli erdem haline geldiği geleneksel okul, sosyal bir yapıya sahip olmadığını açıkça gösterir. Dışsal hareket özgürlüğü bireysel farklılıklar içerir. Kimi birey çok hareketlidir, kimisi çok az hareketle tüm gününü geçirebilir. Dışsal özgürlüğe duyulan ihtiyacın azalması olgunlaşma düzeyinin artması ile doğru orantılıdır. Dışsal özgürlüğün engellenmesi konusunda Dewey şöyle der: “...ancak bu özgürlüğün tamamen yok olması erişkin bir bireyin bile zihin alıştırmaları yapmakta kullanacağı yeni materyalleri kendisine sağlayacak temasları kurmasına engel olacaktır.”⁴⁰

Doğal olarak dışsal özgürlüğü engelleyen böyle bir tavır, olumlu olarak düşünülen özgürlüğü olumsuz bir şey halinde algılayacaktır. Zihinsel gelişme için doğal güdüler ve istekler hep başlangıç noktası oluştururlar. Yeniden yapılanan okullarda Dewey'e göre, zihinsel anlamda gelişme sağlanabilmesi için bireyi harekete geçiren ilk kıpırtı, ilk istek ortaya çıktığında bir miktar sınırlama yapılması önemlidir. Bu sınırlama dışarıdan değil, ancak bireyin kendi düşünce ve usa vurması ile yapılmalıdır. Yeniden yapılandırma yapılmadan, zihinsel büyüme mümkün değildir. Dewey, bireyin kendi muhakeme gücü ile yaptığı bu sınırlamaya durup-düşünmek der ve şöyle açıklar: “‘Durup düşünmek’ olarak tabir ettiğimiz davranış aslında çok doğru bir psikolojik yöntemdir. Çünkü düşünmek aynı zamanda, güdünün ilk ortaya çıktığı şeklinin, bu güdünün daha geniş kapsamlı ve daha tutarlı bir faaliyet planı oluşturmak için bulunması muhtemel diğer faaliyete geçme eğilimleri ile ilişki kurmasından önce durdurulması demektir.”⁴¹

⁴⁰ John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 78.

⁴¹ A.g.e. ,s. 79.

Aslında düşünmek, eyleme geçmeden önce şöyle bir durup, olup biteni gözden geçirmektir. Burada Dewey'e göre, öz-denetim özgürce kontrol sağlamış olmak demektir. Dewey'nin eğitim düşüncelerinde dışsal denetimden uzaklaşmaya çalışırken zihnimiz tarafından kontrol altına alınmayan bazı güdüler de rastlantılara bırakılmış olur. Bu da yanlış yönlere gidilmesine sebep olabilir. Burada öz-denetim, yani zihin tarafından güdülerin kontrol altına alınması çok önemlidir.

İlerlemeci eğitimin, diğer eğitim modellerinden farklı noktalarından biri Dewey'e göre, öğrencinin aktif bir şekilde etkinliklere katılmasıdır. Bu katılım hedef belirlemede taşın altına elini koymakla eşdeğer bir anlam taşımaktadır. Öğrencinin sorumluluk üstlenmesine sebep olmaktadır.

Dewey'e göre, gerçek bir maksat, güdü ile başlamalıdır. Bu güdü engellendiği takdirde istek haline gelecektir. Güdü veya istek, maksat değildir. Maksat erişilecek en son durumdur. O güdünün izlenmesinin meydana getireceği sonuçlar hakkında da bir öngörüü kapsar. Sonuçlar hakkında öngörüde bulunmak ise bir akıl işidir. Tabii ki hepsinden önce nesnel şartlar da gözlenmelidir, çünkü istek ve güdü sonuçları tek başlarına değil, çevre ile etkileşime girerek birlikte çalışarak doğururlar. Dewey'e göre, güdünün maksada ulaşmasında deney-gözlem yapmak, nesnelere önemini kavramak önemlidir. Örneğin, daha önce ateşten eli yanan bir çocuk eski deneyimi sayesinde tekrar elini yakmaktan kurtulabilir. Ancak daha önce böyle bir tecrübe yaşamayan biri, tanıdık olmadığı durumla karşılaştığında, mevcut durumu gözden geçirir. Yeni olan deneyimi, eski deneyimlerinde benzer yönler varsa, onları bularak gözlem sonuçlarını değerlendirebilir.

Dewey'e göre, maksadın oluşturulma işlemi şu aşamalardan geçer:

1. Çevredeki şartlar incelenir.

2. Geçmişte benzer durumlarda ne olduğunun bilgisi alınır. Bu bilgi, bazen hatırlama, bazen de deneyimli kişilerin tavsiyelerinden elde edilebilir. Deneyimli kişilerden alınan, geçmişte yaşananlardan mantık süzgecinden geçmiş fikirler, önemlidir.

3. Gözlemlerin, hatırlananların ve tavsiyelerin bir araya getirilmesi, bunların ne anlama geldiğinin muhakeme edilmesidir.

Dewey'e göre, maksadın geliştirilmesinde özgürlük, öğretmen tarafından sınırlandırılmamalıdır. Öğretmen, rehber olarak özgürlüğe katkıda bulunmalıdır.

Öğretmenin maksadın geliştirilmesi konusunda yapması gerekenler:

1. Öğrencinin kapasitesi, ihtiyaçları ve daha önceden edindiği deneyimleri hakkında bilgi sahibi olmak

2. Kendisinin ortaya attığı fikri, grup üyeleri tarafından dile getirilen diğer fikirlerle destekleyerek bütünleştirmeyi sağlamak, fikirlerin projeler haline gelmesine izin vermek

Plan ve program, ortaklaşa karar altına alınan girişimdir. Dewey'e göre, maksat, grubun genel akli ile büyüüp şekil alır. Eğitim, deneyim bağlamında ele alındığı zaman, konu (matematik- tarih- coğrafya) ne olursa olsun, çalışma sıradan hayat deneyimlerinin kapsadığı malzemelerden oluşur. Öğrenilecek bu materyallerin deneyimlerin içinde olması ve geliştirilmesi önemlidir. Daha sonra, tecrübe edilmiş olan deneyim, konu alanında beceri sahibi kişiye sunulduğunda ilerlemeci anlayışla geliştirilmeye devam edilir. Öğretim, yeni anlayışa göre önce bu bilindik materyallerden yola çıkmalıdır. Sonra eğitimci bu bilgileri, yeniyi gözlemleyerek ve eskiyi hatırlayarak yeni alanlar açabilmek için araç olarak kullanacaktır. Bebeklik döneminden sonra, çocuk okula başladığında, eğitimci doğanın şimdiye dek çocukta başardığı şeyleri bilinçli ve bir amaç doğrultusunda yapabilmek için çeşitli yollar deneyecektir. Bu yollar şunlardır:

1. Öğretim, çocuğun o ana dek sahip olduğu deneyimlerden başlar, bunları daha ötesine geçebilecek olan tüm deneyimler için başlangıç noktası olarak alır.

2. Öğretim, deneyimin büyütülmesi ve geliştirilmesi adına konu alanını genişletmek için düzenli bir gelişme sağlar.

Bireylerin deneyimlerini, deneyimlerdeki konuları bilmek ve bu bilgileri daha iyi örgütlenmiş alanlara dönüştürebilmek için yol haritası çizmek zor bir iştir. Bu konuyu Dewey şöyle ifade eder: "*Burada eğitimcinin değişmez parolası 'büyüme bütünlüğü' olmalıdır.*"⁴² Örneğin, bir doktor hastasını tedavi eder ve işi biter, gelecekte benzer sorunlar yaşamaması için ona çeşitli tavsiyeler verebilir. Oysa eğitimci, var olan işini nesnel anlamda şimdi ile bağlantılı bir gelecek için, başardığı ya da başaramadığı noktalar bağlamında görmek zorundadır. Felsefe tarihi 2500 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Bu süreçle hesaplaşmak, geri dönüşler yapıp eski fikirleri öğrenerek, yeni fikirlere ulaşmak insanoğlunu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerdendir.

⁴² John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 92.

Öğrenmede ulaşılabilecek hedeflerin genel geçerliliği, ancak geçmişle hesaplaşması için geriye doğru genişlemesi ile mümkündür. Bu konuyu Dewey şöyle açıklar: “Deneyim geleceğe doğru, ancak geçmişe doğru da genişlediği sürece genişleyebilir.”⁴³ Yeni eğitim anlayışında, Dewey’e göre, çok önemli tarihsel bir sorun da çözümlenecektir. Skolastik felsefe, geçmişini bir amaç haline getirerek geleneksel tavrı koruma düşüncesindedir. Bu felsefe anlayışına göre, geçmişten kopmuş, sadece bu günü temele alan bir düşüncenin arkası boş kalmış olur. Yeni anlayış, geçmişini, şimdiyi anlamak için bir araç olarak kullanarak soruna çözüm getirecektir. Bu sorunda iki farklı görüş söz konusudur. Bir tarafta eğitimin sadece kültür mirasını aktarmak olduğunu savunanlar, diğer yanda geçmişini yok sayarak şimdi ve geleceğe odaklanmak gerektiğini savunanlar vardır. Analiz-sentez işlemleri, ilerlemeci eğitim modeli için oldukça önemlidir. Gençlerin erken dönem deneyimleri, yöntem-sonuç ilişkilerine dayanır, yanlışlar yaparak doğruları bulurlar. Eğitimdeki sorun, problem karşısında uygulanması gereken yol ve sonuçlar konusunda az örneklendirme yapılması değildir. Sorun bu örneklerin, öğrencilerin kendilerine verilen deneyimdeki ilişkileri anlamaya yönlendirecek şekilde kullanılamamasıdır. Mantıkçılar, problem karşısında uygulanması gereken yolların maksada yönelik olup olmadığını anlamak için yapılan işlemlerin tümüne analiz-sentez derler. Bu prensip, ilerlemeci okullarda etkinliklerin kullanılmasının gerekli olduğunun en sağlam delilidir. Zihinsel etkinlik, çok sayıda var olan koşullar içinden belli yolun seçilmesini, yani analizi, bunların bir amaç için düzenlenmesi ise sentezi gerektirir. Okulların içinde dükkan, mutfak, laboratuvar gibi bölümlerin varlığı sadece etkinlikler için fırsat yaratır. Ayrıca öğrencilerin yol ve amaç arasındaki ilişkiyi görmesine sebep olur. Öğrencilerin nesnelere belirli sonuçlar üretmek için nasıl birbirleri ile etkileşime girdiklerini anlamaları için, mekanik becerileri elde etmelerine yardımcı olur.

İlerlemeci eğitim anlayışına göre, bilimsel yöntem üç temel aşamadan oluşur:

1. Fikirler kesin doğrular olarak değil, hipotezler olarak ele alınmalıdır. Bu fikirler denenmeli ve gerçekleri temsil ettikleri tespit edildiğinde, sabit doğrular olarak kabul edilmelidirler.

⁴³ John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 94.

2. Bu hipotezlerin sürekli denenerak, gözlemlenerek doğrulukları kontrol edilmelidir.

3. Deneysel yöntemde kendini gösteren akılcı yöntem, fikir ve gözlemlerin sonuçlarının izlenmesini gerektirir. İzlemek, düşünsel bir gözden geçirme, öne çıkan farklılıkları belirleme ve özetlemedir. Dewey düşünme kavramını şöyle açıklar; *“Düşünmek, gelecekteki deneyimlerle akıllıca başa çıkabilmek için gerekli olan en önemli birikimin, yani, kesin anlamların açık ve seçik olarak ayıklanarak çıkarılması amacıyla, yapılmış olan şeylere doğru geriye dönüp bakmaktır.”*⁴⁴

Dewey'e göre, dünyada günlük deneyimleri kavramamızda yol gösterecek en önemli rehber bilimsel yöntemdir. Deney, ne olursa olsun, bilimsel yöntemle uyum içinde olmalı ve zihnin kontrolünde olmalıdır.

Dewey, yeni eğitim sisteminin eski yöntemden daha kolay olmadığı, hatta daha zor olduğu konusundaki fikirlerin ve önyargıların çoğunluğun yeni eğitim anlayışını benimseyene dek devam edeceği fikrindedir. Uzun yıllar alacak bir yola çıkılmaktadır. Bu yol anlık icatlarla değil; ancak sabırla ulaşılabacak bir hedef ve zor bir yoldur. Esas mesele, eğitimin başına geleneksel ya da yeni, ilerlemeci anlayış sıfatları koymak değil; saf, sade ve gerçek deneyimlere dayalı bir eğitime ulaşmanın yolunu bulmaktır. İsimden öte bir deneyim felsefesine ihtiyaç vardır.

Eğitim, bireyin doğumundan ölümüne dek geçen süreç içinde sürekli bilincini besleyen, kişiliğinin ana hatlarını çizen, duygu ve düşüncelerine yön vermesini sağlayan bir sürü bilgiyi almasıdır. Dünyanın sahip olduğu kültür, bütün insanlara ait bir mirastır. Eğitim, bu mirastan bizim nasıl pay alacağımızı düzenler ve bizi yönlendirir. Eğitim bir ayna vazifesi görür, bireyin sahip olduğu kendine ait güçleri ortaya çıkarmasına ve bunların ona geri yansıtılmasına yarar. Örneğin, çocuk içgüdüsel agulamalar yapar; büyükler ise bunlara karşılık verir. Böylece çocuk bu agulamaların anlamını öğrenmeye başlar.

Psikolojik ve sosyal alanlar birbirleri ile içten bağlantılıdır. Sadece psikolojik yaklaşım (bireye özgü güçler, özellikler) veya sadece sosyolojik yaklaşım (bireyin kültür mirasını kullanmasını sağlamak, medeniyete hazırlamak) eğitim için tek başına başarılı olamaz. Dewey'e göre, eğitilecek olan kişi sosyal bir birey, toplumun organik bir bileşimidir.

⁴⁴ John Dewey, **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4. Basım, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014, s. 107.

O şöyle der: “Eğer bizler çocuğun sosyal yönünü bertaraf edersek sadece bir soyutlanma ile birlikte bırakılırız. Eğer toplumdan bireysel faktörü bertaraf edersek cansız ve sönük bir topluluk haline geliriz.”⁴⁵

Kısacası birey topluma, toplum da bireye ihtiyaç duyar. Okul; sosyal bir kurum olarak kültürel mirasın öğrencilere pay edildiği, bireysel güçlerin ortaya çıkartıldığı ve bu güçlerin ortak sosyal amaçlar için kullanıldığı bir toplum hayatıdır. Okulun dışında var olan toplum yapısı o kadar karışık ve anlaşılmazdır ki çocuğun bu yapı ile iletişim kurabilmesinde, bunu anlayabilmesinde sorunlar olabilir. Çocuk uyarımları alamadığı zaman ise tepki vermeyi bırakır ve çözümler başlar. Çok fazla uyarım karşısında ise yetenekleri olgunlaşmadan ortaya çıkabilir ve böylece erken gelişme gösterebilir. Çocuk evde nasıl yaşıyorsa, neler yapıyorsa, hangi değerlere sahipse, hangi aktivitelerle uğraşıyorsa, bunları okulda geliştirmelidir. Daha dar ve derin anlamda bilgilendirilmesi, becerilerini sergilemesi ve oyunlarla öğrenebilmesi sağlanmalıdır ki bu okulun işidir. Öğretmen, okulun tıpkı öğrenci gibi bir üyesidir ve Dewey'e göre, “...çocuğu etkileyecek olan şeyleri seçmek ve bu etkilere gerektiği şekilde cevap verebilmesine yardımcı olmak amacıyla bulunur.”⁴⁶

Okulda herkes eşit ve ortak çalışma yapıyorsa, birlikte karar alıp üretiyorsa, disiplini de birlikte sağlamalıdır. Öğretmen tecrübesi aracılığı ile öğrenciye disiplin kavramının nasıl verilmesi gerektiğine karar verir; disiplin herkes tarafından sağlanmalıdır. Bu, hayatın disipliniidir.

Her çocuğun sosyal hayatı, içinde yaşadığı, bilinç kazandığı, karakterinin belirlendiği toplumdan aldığı bilgilerin bütünüdür. Bu sosyal hayat ile ilgili bilgileri okul müfredatının konusu olarak ona verebildiğimiz zaman, onunla iletişim kurabiliriz. Eğitimde verilen konuların arasındaki bağlantının odak noktasında dersler değil, çocukların yapıp ettikleri aktiviteler bulunur. Eğitimde, fen bilgisi, tarih vb. dersler sosyal hayatı yansıttığı zaman eğitsel değer alır, temel kural öğrencinin sosyal mirası hakkında bilinçlendirilmesidir. Bilinçlendirmenin tek yolu ise uygarlıkları uygarlık yapan temel faaliyetlerin sergilenmesi, herkes tarafından gözlenmesi ve izlenmesidir.

⁴⁵ John Dewey, **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014, s. 2- 3.

⁴⁶ A.g.e. ,s. 4.

Dewey, el işi, örgü ve yemek yapma gibi el becerisine dayalı etkinliklerin eğitimde yer alması gerektiğine inanır. Anlamli ve yapıcı olan faaliyetler eğitimin konusunu oluştururlar. Öğrenciye müfredat programında yer alan fen bilgisi, matematik, coğrafya gibi bilgilerin bu tip faaliyetler yoluyla tanıtılması önemlidir. Eğitimde ilerleme, tecrübelerle ait yeni tutumların geliştirilmesi yönündedir. İlerleme ve eğitimin amacı tekdir. İyi gözlem yapıldığı zaman, çocuğun gelişiminde aktif olan yönlerin pasif olanlara göre öncelikli olduğu ortaya çıkar. Çocuk bilinçsizce sözcükler söyler, yaparak ederek, eli ile dokunarak, şekillendirerek, bozarak öğrenir. 'Anne' diyebilmek için 'agu'dan başlar, bir sürü ses dener, sonunda 'anne'yi bulur. Bu yol dikkate alınmadığı, çocuğun yapısına aykırı davranıldığı zaman ona bir şey öğretmek zorlaşır.

Çocuğun ilgisi, yeteneğinin varlığına işaret eder. Yetenekli bir eğitimci bu ilgileri gözlemleyerek öğrencideki gelişimi yakalayabilir. Günümüzde görüntüler en büyük öğretim araçlarıdır. Çocuğun bazı şeyleri öğrenebilmesi için harcanan çaba, onun belli görüntüleri zihninde şekillendirebilmesi için kullanılırsa, öğretim oldukça kolay olur. Çocuk, herhangi bir şeye ilgi gösterdiğinde bu ilgiye nötr kalınmalıdır. İlgiye baskı uygulanırsa çocuğun merakı zayıflar, ilgiye destek verilirse ve bu ilgi yüzeysel ise altındaki gerçeği görmemizi engeller. Dewey ilginin her zaman bazı yeteneklerin işareti olduğunu savunur ve önemli hususun bu yeteneğin keşfi olduğunu söyler. Kendi kendine bırakıldığında yapıp ettikleri, eylemleri zaten duygularının dışavurumudur. Çocuğun duygularını ortaya çıkarabilmek için, aşırı duygusal veya donuk olmadan, doğru olanı doğru şekilde uygulayabilmek önemlidir. Dewey, sosyal ilerlemenin, sosyal bilinçlenmenin temelinde, bireysel faaliyetlerin yeniden yapılanmasında tek yetkilinin eğitim olduğunu, toplumun eğitim görevinin her şeyden daha önemli olduğunu belirtir. Toplum, okulun anlamını, onun sosyal ilerlemenin ve reformların temel direği olduğunu anladığı zaman gerekli olan tüm kaynakları bulup organize edebilir.

Dewey eğitimi şöyle tanımlar; "...insanın yeteneklerine şekil verme ve uyum sağlama sanatı en üstün sanattır."⁴⁷ Psikolojinin desteği ve sosyal bilimlerin gelişmesi sonucunda, öğretmenlerin sosyal düzenin en önemli koruyucuları olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Toplumsal ilerleme bu şekilde sağlanmış olacaktır.

⁴⁷ John Dewey, **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014, s. 8.

Dewey'e göre, toplum istek ve ihtiyaçlarının farkına vardığı zaman okullar topluma hizmet etmeye, görevlerini yerine getirmeye başlarlar. Okul, öğrenciye her boyutta dokunabilmek, onu teşvik edebilmek, onu detaylı bir şekilde tanıyabilmek için bir anket uygulamalıdır. Bu sayede öğrenci hem kendini hem de içinde bulunduğu çevreyi tanır. Böylece çevreye uyum sağlamayı öğrenebilir. Bu önemli nokta aşıldıktan sonra öğrencinin eğitimine başlanabilir. Öğrenci yaşamındaki özel arzular için donanımlı olmaya gereksinim duyar. Dewey bu konuda şöyle der; "*Bu gereksinimin kaynağı ise kendi özel güçlerini en etkili ve özgür şekilde vurgulamaya uyum sağlamadır. Bu, adı ne olursa olsun, meslek eğitimidir.*"⁴⁸ Toplumdaki her bireyin istekleri, merakları ve meslekleri vardır. Okullar toplumla birlikte olabilmek ve ona hizmet edebilmek için toplumun isteklerini temele alarak, kendi müfredat ve planlarını ona göre düzenlemelidirler.

Dewey eğitim felsefesinde ilköğretimin ilk yılları için çok önemli olduğunu vurguladığı noktalar vardır. Bunlar:

1. Öğrencinin aktif olarak katılacağı ve kendini eğiteceği faaliyet çeşitleridir.
2. Geçmişimizin nasıl olup bittiğini, şimdiki hale nasıl geldiğini bize açıkça bildiren tarihtir. Kültürümüzü, folklorumuzu dolayısıyla bizi biçimlendiren iklimi, yeryüzü şekillerini, bulunduğumuz bölgenin özelliğini bize yükleyen ve kişiliğimize etki eden coğrafyadır.
3. Okuma, dilbilgisi ve aritmetik gibi bireyin zihinsel ilgilerine destek olan müfredat programlarıdır.

Faaliyetler, Dewey'e göre bireyin günlük yaşamla bire bir, iç içe olmasına olanak sağlarlar. Tarih ve coğrafya öğrencinin geçmişten beri var olan alt yapıyı anlamasına yardımcı olur. Okuma, dilbilgisi ve aritmetik ise öğrencilere entelektüel iletişim ve sorgulama metotlarını öğretir. Öğrenciler bu araçları özgürce kullanarak uygulama yolunda ilerlerler. Bu üç grup incelendiğinde; birinci gruptaki öğrenciler genellikle aynı çeşit faaliyetlerle ilgilidirler. Onların çevrelerinde çok iyi bildikleri sosyal meşguliyetleri vardır. İkinci gruptaki öğrenciler ise sosyaldirler ama doğrudan doğruya ilişkili oldukları yaşam yerine alt yapıyı daha iyi bilirler. Bu grupta verilen dersler sosyal hayatımızın alt yapısını oluşturan tarih, coğrafya gibi derslerdir.

⁴⁸ John Dewey, **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014, s. 33.

Üçüncü gruptaki öğrenciler de sosyaldirler fakat entelektüel medenileşme devamlılığını sağlamak için kendi düşüncelerinden ve diğer insanlarla ilişkilerinden daha çok, kendi güdeleri ile hareket ederler. Müfredat programı genelde birinci gruba aittir ve büyük bir bölümünü oluşturur. Fiziksel aktiviteler, oyunlar, dikiş, aşçılık vb. çalışmalar el sanatı programıdır. El sanatı eğitimi de el ve göz koordinasyonu gerektirir. Eğitimde el-göz eğitimi ve koordinasyonunun önemine değinen Dewey “*Yakın zamanlı psikolojik araştırmalar artık el ve göz eğitiminin doğrudan ve dolaylı olarak dikkat eğitimi, yapıcı ve üretici hayal gücü ve karar verme yetisi olduğu gerçeğini kabul etmektedirler.*”⁴⁹ der. Son zamanlarda, eğitim alan öğrencilerin çok sayıda dikkat dağınıklığı problemi yaşadıkları düşünüldüğünde, eğitimdeki bu eksikliğin sonuçları daha net görülmektedir. John Dewey’nin eğitim felsefesinde el sanatı ve tarih arasındaki mevcut bağ şöyle açıklanabilir. Öğrenci atalarından gelen motor davranışlarını yeniden kabul ederek, doğayı ve ilkelerini algılayabilmek için kendi içgüdülerini tekrarlar. El sanatı ile bilim arasındaki bağ biraz harici ve yapaydır. El sanatı programının amacı, kendi başına teknik sonuca ulaşmaktır, sonuç kendi içindedir. El sanatı programı öğrencinin sosyal güçlerini düzenlemek için kullanıldığı zaman coğrafya, fizik, kimya, biyoloji, matematik vb. derslere de genişlemektedir. El sanatı programının en önemli noktası, Dewey’e göre, öğrencinin aritmetik, dilbilgisi ve okuma alanlarındaki gelişimine katkısıdır. Çocuk, el sanatı sayesinde aritmetik ve matematik konularında belli gerçekleri ve bunların aralarındaki ilişkileri kullanabilmeyi, entelektüel anlamda ilerlemeyi öğrenmekle kalmaz; sayı duygusunu alır, kullanır ve anlamlandırır. Bu anlamlandırma çocukta daha ötesine geçmeye dair önemli bir dürtü oluşturur. Dewey’e göre, yaşama uyum sağlamada öğrenmek ve düşünebilmek önemlidir. Çevremizde olup bitenlerden şüphe duyduğumuz zaman, onları bilmiyoruz demektir. Bilmediğimiz şeyi öğrenmeye çalışırız. Çevreye uyum sağlayabilmek, yaşantımızı sürdürebilmek için öğrenmek zorundayız. Düşünmek yaşamak için ilk şart, düşünmek için gösterdiğimiz çabanın sonucunda ulaştığımız ise bilgidir. Bu nedenle öğrenme, psikolojide önemli yer tutar. Dewey yaşamayı öğrenmekle eşdeğer tutar.

⁴⁹ John Dewey, **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014, s. 36.

Ona göre, eğitim, öğrenci merkezli olup, doğal bir ortamda yapılmalıdır. Öğrenci doğaya uyum sağlamak için yaşantısında ona fayda sağlayacak bilgiye ancak yaparak ve yaşayarak ulaşabilir.

Pragmatizmde aktiviteye dayalı eğitim modeli, deney-gözlem temele alınır. Dewey'nin deney düşüncesi, demokraside kendini bulur. Birey özgür bir ortamda ve hiçbir baskı altında kalmadan, özgürce doğaya baktığında bilgiye ulaşır. Özgürce bilgiye sahip olan toplumlar, hür ve demokratik olur. Demokrasi, dıştan gelen bir otoritenin söz konusu olmadığı, özgür düşünme gücünü temele alan hareket özgürlüğü olarak tanımlanabilir. Dewey'nin demokratik okul- eğitim anlayışına göre, okul aklın özgürleştirilmesi konusunda, hem öğrenci hem de öğretmen açısından günümüz genel toplumsal hareketinin gerisinde kalmıştır.

Konu öğretmen açısından incelendiğinde, okul sisteminde kitap seçimi bile okul yönetiminin elindedir. Müfettişlik kadrolarına kontrol gücü verilmiştir. Öğretmenin yetkileri sınırlıdır. Böyle olunca da demokrasinin düşmanı otokrasi devreye girmiştir. Müfettişler ne kadar uzman olurlarsa olsunlar, sorumluluk tek kişiye verilirse sistem demokrasi olmaktan çıkar. Tek bir uzmanın öğretmenlere yol-yöntem göstermesi yerine, yapılması gereken karar alma ve uygulama, inisiyatif kullanma, sınıfın iklimine göre hareket edebilme yetkisi öğretmenlere verilmelidir. Yetkili öğretmenlerin çalışmalarının, sisteme uygulanması daha etkili ve verimli sonuçlar verecektir. Demokrasinin işlediği bir sistemde aklın kısıtlanması da sona erecektir. Dewey'e göre, öğretmenler de bu noktalara özen göstererek, öğrencinin sorunları ile ilgilendikleri bir yöntem uyguladıkları takdirde sorunlar çözümlenir.

Konu öğrenci açısından incelendiğinde; öğretmenin işini yaparken üzerindeki baskı, öğrenciye de yansır. Dewey, öğrencinin bireyselliğini arttıracak değişikliklerin uygulanmasının onun, gelişmekte olan zekasına yön vereceğine dikkat çeker. Baskı, öğrencinin zekasını kullanmada hata yapmasına sebep olabilir. Kontrollü bir esneklikle bu baskının yavaş yavaş kaldırılması önemlidir.

Dewey, bilimsel metodun özü ile ilgili iki önemli noktaya dikkat çeker:

1. Öğrencinin birebir deneyime ihtiyacı vardır. Bu aklın verimli olmasını sağlar.

2. Bilim denen özgür aktivite her zaman bir problem için çaba göstermektir. Bu problem üzerinde gözlem yapmak, sonuçları hafızada tutarak olası çözümleri üretmektir. Bu özellikler de aklın özgürleşmesini, deneme yanılma yolu ile problem çözmeyi öğrenmeyi sağlar.

Dewey'nin demokratik eğitim konusunda üstünde durduğu diğer bir konu; çocuğun kütüphane ve laboratuarlardan yeteri kadar faydalanmasıdır. Böylece öğrenci test ederek öğrenebileceği noktaya ulaşacaktır. Bunun için gerekli olan, kökten bir değişim değil, okullarda var olan birimlerin yeniden düzenlenmesidir.

Öğrencinin aklının kapasitesini arttırmak amacı ile mevcut birimleri organize ederken şunları göz önünde bulundurmak gerekir:

1. Öğrenci ile evinin dışında görüşmek, onu doğal ortamında gözlemek, el becerisini geliştirecek dikiş dikme, örgü örme, marangozluk, tarım gibi aktiviteleri geliştirmek gereklidir.

2. En küçük sınıflarda bile, öğrencinin yemek pişirme, müzik aleti çalma gibi aktiviteleri için 'zanaat eğitimi aletleri' bulundurmak önemlidir.

3. Öğrencilerin basit deneyler yapabilmesi için sınıflarda su, gaz, belirli kimyasal madde ve gereçler bulundurulmalıdır. Bu yolla yapılan çalışmalar kendi kendini idare edebilen, akli özgür bireyler yetişmesini sağlayacaktır.

Sosyolojik boyuttan bakıldığında, toplum refahı ve mutluluğu sosyal bir amaçtır. Psikolojik boyutta ise, zihinsel ve bilimsel anlamda yapılan çalışmaların amacı doğru bilgiye ulaşmaktır. Dewey ancak bu şekilde demokrasinin ihtiyacı olan özgür akıllara ulaşılacağı fikrindedir.

Dewey'e göre demokrasi hem bilgi, hem de öğretim programı olarak incelenebilir.

1. Demokrasi eğitiminde özgürlük, eşitlik vb. ilkeler öğretilir. Burada demokrasi bilgi niteliğindedir.

2. Demokrasi bir yöntem olarak uygulanır. Eğitim yönteminde, programında demokrasi kullanılır.

Dewey, yeniden temellendirmeye çalıştığı felsefeyi eğitim ile sağlayabileceğine inanmıştır. Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim-John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine* adlı kitapta Dewey'nin eğitim anlayışını şöyle açıklar: "Aslında 'Demokrasi ve Eğitim' başlığı altında Dewey'in ortaya koymak istediği şey bir anlamda kendisinin bütün felsefesini temsil eden 'demokrasi' düşüncesi ile yapılandırılmış bir eğitim anlayışdır."⁵⁰ Demokrasi felsefeyi, eğitimde bunun pratik yönünü vurgular.

⁵⁰ Kemal Bakır, **Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine**, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 30.

Yaşantısının büyük bölümünü eğitime adanmış bir pragmatist olan Dewey'e göre, demokrasi gelişen, bilimselliği temele alan, insanların karşılaştıkları sorunları pratik bir şekilde çözebilen bir yapıya sahiptir. Dewey'nin amacı problemlere değişmeye açık, göreceli çözümler ortaya koyacak bir yöntem geliştirmektir. Onun için demokrasi toplumun tüm sosyal kurumlarını dengede tutarak ilerlemeyi sağlayacak, eğitimin temel yandaşı olacak bir yapıda olmalıdır. Dewey'nin düşüncesine göre, demokrasinin amacı, bireyin kendi hak ve özgürlüklerini bilerek kendini gerçekleştirmesidir. Demokrasiyi temele alan eğitim sisteminde ırk, dil, din, mezhep, ekonomik gelir farklılığı gibi tabakalaşmaya ve sınıf ayrılığına sebep olabilecek her türlü eşitsizlik ortadan kalkacaktır. Okul farklı sosyal sınıflara ait bireylerin özgür ortamda, ortak ilgi alanları geliştirerek, bireysel yeteneklerinin gelişmesini sağlamalı ve onların bağımsızlaşmasına yol açmalıdır. Böylelikle Dewey'nin esas amacı olan bireyin toplumsallaşması, her eyleme aktif olarak katılımı ve sürekli olan değişim çarkının içinde olması sağlanır. Dewey'nin pragmatizm anlayışında eğitim bireye fayda sağlayacak, onu özgür kılacak bir araçtır. O demokrasiyi bir erdem olarak görür ve bu erdeme eğitim sayesinde ulaşabileceğimizi düşünür. Demokratik toplum, Dewey'e göre, 'doğal toplumsallığa' dayanan, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin sonuçlarını geliştirmek için kullanabilen, kısacası bilimin pratik sonuçlarından faydalanan bir toplumdur. Toplum demokrasiyi benimserse bunu eğitime uygular. Eğitimde pratik sonuçları görüldüğünde toplumun demokrasiye inancı artar. Demokratik toplum, bilimsel bir toplumdur. Diğer bir deyişle, demokrasi ile bilim karşılıklı etkileşim halindedirler. Bilim ilerledikçe demokrasi yükselecek, demokrasi bilinci ve demokratik yöntemler arttıkça bilim de ilerleyecektir. Demokratik eğitim verecek olan okulun işi, bireye göre eğitim vermek, bilgileri sadeleştirerek, daraltarak ve özellikle bireyin yaşına uygun şekilde aktarmaktır. Kültür eğitimin ayrılmaz bir parçası olup, toplum içinde yararlı bir değerdir. İnsan öğrendikçe, geniş bir bakış açısına sahip olmaya ve hiçbir zaman farkına varamayacağı şeyleri anlamaya başlar. Başka insanlarla ilişkiler kurma ve sosyalleşme yolunda ilerler. Toplumsal ilişkinin temelinde demokratik ilkeler, demokratik yöntem, demokratik eğitim ve kültürün olması gereklidir. Dewey felsefesi, pragmatizmin eğitim konusunda demokrasiye ne denli önem verdiğini göstermektedir. Kültür, bireysel faaliyetler, farklılıklar, toplumsal değerlerle topluma faydalı olmak için birleşirler. Toplumsal kültürün pratik yönü oldukça önemlidir. Kültürel öğelerin eğitim faaliyetleri ile ilişkilendirilmesi okul-toplum bütünlüğünü

sağlar. İnsanlar kendi yetenekleri çerçevesinde, herhangi bir kaygı duymadan pratik faaliyete yönelik bir yönlendirilmeye ya da fırsata sahip olmalıdır. Dewey burada meslek liselerinin ve mesleki eğitimin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

Dewey, eğitimin amacını bireylerin özgürce mesleklerini seçebilmelerinde görmektedir. Okul, onun felsefesine göre, toplumun küçük bir kopyası gibi olmalı, demokratik olarak her kesime hitap edebilecek düzeyde eğitim verebilmelidir. Okulun laboratuvarları, uygulama sınıfları, spor kompleksleri, tiyatro, bale, müzik ve resim etkinliklerinin sergilenebileceği salonları olmalıdır.

Modern bilim, deneye ve gözleme dayalı bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem bilimsel yöntem olarak adlandırılır. Dewey'nin düşüncesine göre, yaşama biçim veren rehberlik eden bilimdir. Demokrasi bir yaşam biçimidir. Yaşamdaki her şey demokrasiye göre biçim alır. Yaşamı biçimlendiren ise, bilimdir. Demokrasi modern bilimin ortaya koyduğu yöntemdir. İlerleme, daha iyi, yetkin, değerli, yüksek bir duruma doğru basamak işi gören olan gelişmedir. Pragmatizmde ise ilerleme, pragmatist felsefenin eğitime uygulanma biçimidir. Kısacası yararlı olanın önem kazanmasıdır. Gerçeklik insanın içinde bulunduğu toplumla olan etkileşiminden elde ettiği tecrübelerdir. Gerçeklik doğal bir ortamda, deneyle elde edildiği için, doğrudur. Gerçeklik, Darwin teorisine ve ondan etkilenen pragmatizmde göre sürekli değiştiğinden bu değişim, ilerlemecilik ile aşılabılır. Dewey'e göre, ilerlemecilik deneyimlerin gelişimine ve yenilenmesine izin veren bilimsel şekilde yapılandırılmasıdır.

İlerlemeci eğitim felsefesine göre, öğrenciler eğitimin doğrudan içinde olmalı ve bu katılım faaliyetleri demokratik ortamda olmalıdır. Dewey'e göre, birey, okulda yaparak, yaşayarak, demokratik ortamda, demokrasiyi yaşayarak öğrenir. Öğrenci kendi yeteneklerinin farkına vararak, özgüven kazanarak, deneyimlerini üst üste koyarak bilgiye ulaşabilir. Ezberleme ve kitaba bağlılık gibi geleneksel yöntemler ortadan kaldırılır. Öğrenciyi merkeze alan, öğretmeni de demokratik ortamı sağlayacak ve devam ettirecek rehber olarak düşünen ortamda eğitim yapılabilir. Dewey'e göre, ilerlemeci eğitimin en önemli özelliği etkinlikler yoluyla öğrenmeyi sağlamaktır. Etkinlikler yapmak ve bunları sergilemek, bu tip okullarda ortak amaç çevresinde bir araya gelmeyi ve güzel, etkili bir ortam oluşturmayı sağlar. Pasif öğrenme yerine etkinlikler yolu ile öğrenme önemlidir. İlerlemeci okulların birbirlerinden farklılıkları, uyguladıkları yöntem ve tekniklerden kaynaklanır. Bu okullarda öğretilecek konu alanları sabit hale getirilmemiştir. Fen bilimlerine mi,

yoksa güzel sanatlara mı veya başka bir alana mı önem verileceği kararlaştırılmadığı için, ilerlemeci okullar birbirlerinden farklılaşırlar. Bu sebeple okulların başarısının değerlendirilmesi de güçleşir. İlerlemeci eğitimcilere göre, konular genellikle öğrencilere faydalı olabilecek, onların deneyimlerine yakın alanlardan seçilmelidir. Ayrıca statik disiplin uygulamalarından kurtulmak da bu okulların hedefleridir. Bu yaklaşımların ilerlemeci eğitimi ifade ettikleri doğru olmakla birlikte, aynı zamanda bu eğitim modelindeki zıtlıkları da ortaya koymakta olduğu izlenmektedir. Terazinin bir kefesinde öğrenciler, diğer kefesinde ise konular, bilgiler vs. bulunur. Hangisinin daha ağır geldiği zaman içinde değişiklikler göstermiştir; bazen öğrenciler, bazen de konular daha etkili olmuştur. Genellikle konu alanları yerine öğrencilere önem vermek daha ön plana çıkmıştır. Geleneksel eğitim modelinde sınıflar, içinde yaşadığımız zaman diliminden soyutlanmıştır. Bu sınıflarda eskiden kalma eğitim malzemeleri ile öğrencilere eğitim verilir. Artık bir yenilik gerekmektedir. Dewey'e göre, geleneksel yapıdaki okullara yapılan eleştirilere cevap olarak ortaya konacak ilerlemeci okulların yenilikler getirmesi, iyi organize edilebilmeleri önem taşımaktadır. Uygulamalı eğitimin, sistemin ağırlık noktasında olması gerekmektedir. Eğer uygulamalı eğitim başarısız olursa, öğrenci merkezli okul düşüncesi pek taraftar bulamayacaktır. Aslında bireyin merkeze alınması demek, onun duygu, düşünce ve isteklerinin temele alınması demek değildir. Merkez, Dewey'nin ilerlemeci eğitim düşüncesine göre, bireysel deneyimlerle zenginleşen, sosyal ve doğal ilişkilerin yer aldığı bir alandır. Birey içinde yaşadığı toplumun kurallarından ayrı olarak bir kişilik geliştiremez. Bu sebeple gençlerin kişiliklerinin gelişebilmesi için okulda öğretilecek konuların, onların toplumla bütünleşmelerini sağlayacak, toplum kurallarını benimsetecek şekilde seçilmesi ve düzenlenmesi önemlidir.

İlerlemeci eğitim sistemi, deneyimlere yoğunluk verir; böylece öğrenci ve öğretmenin birlikte gerçekleştirdikleri deneyimler ön plana çıkar. Öğrenciye göre daha bilgili, daha olgun olan öğretmen etkinliklerde aktif hale gelir. Deneyimin önemi, o deneyimin, hangi çeşit problemler ortaya çıkaracağından, ne gibi araştırma alanları açacağından, hangi etkinliklere yol vereceğinden kaynaklanmaktadır. Dewey'e göre, ilerlemeci okulların öğrencilerinde, bazı sınırsızca özgür davranışlar görmezden gelinmektedir. Sınırsız özgürlüğün kötüye kullanımı da söz konusu olabilir. Burada önemli olan, öğrenciye iç denetim mekanizmasını nasıl çalıştırması, otokontrolü nerede ve nasıl kullanmasını gerektiğini öğretmektir. Öğrencinin

deneyimlerini, doğal olarak kendisinin yönlendirmesini sağlamaktır. Böylece özgürlük, aşırıktan korunmuş olur. İlerlemeci ve geleneksel okulların ikisi de öğrencilerine zihinsel bağımsızlık kazandırmaya gayret ederler. Zihinsel bağımsızlık nesnel bilgi ve anlayışın sonucu olan rasyonel özgürlüğün vurgulandığı zamanlarda ne yapılması gerektiğine yönelik kanıt oluşturur. Dewey bu konuda şunları der:

*“İlerlemeci okulların yönetimi geleneksel olanlardan daha zordur. Geleneksel okullarda standartlar, materyaller ve yöntemler bellidir ve öğretmenin tek yapması gereken bunların izlenmesi ve uygulamaya konulmasıdır.”*⁵¹ *“İlerlemeci okullarda ise zamanın kısıtlılığı dolayısıyla çok fazla şeyin başarılmasına olanak bulunmamaktadır. Bununla birlikte onlardan asıl beklenen de bu konuda başarımları gerekenler konusundaki sorumluluklarının bilincinde olmaları ve geçici önlemlerin ötesine geçerek entelektüelliği yaşamalarıdır.”*⁵² Doğaldır ki ilerlemeci okullarda çocuk tek başına bu kadar yükün altından kalkamaz. Öğrencinin gelişebilmesi için toplumun ve toplumu yönlendiren tüm güçlerin de kontrolü önem kazanmaktadır. İlerlemeci okulların var olmasının savunan Dewey’e göre, eğitim her bireyin ihtiyaç duyduğu, içinde bulunduğu toplumun bir ferdi olarak kabul görmek için sistemli, düzenli olarak alması gereken bilgilerdir. Toplumun görevi bu bilgileri bireye, kendine özgü diliyle verebilmektir. Her toplumun eğitimi o toplumun ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıkar. Dewey bu konuda kendi ülkesi A.B.D. için şöyle der: *“Bu ülkede, eğitimin ilk günlerinde, demokrasi ideallerinin kazanımı için gerekli görünen her şey, her çocuğa, onu öğrenmenin belli temelleri ile donatarak, yaşama eşit bir başlangıç vermek ve sonra onu serbest bırakıp geri kalanını yapmasına izin vermektir.”*⁵³ Sanayileşme sonucunda toplumda ilerleme meydana gelmiş, telgraf, radyo gibi icatlar yapılmıştır. Bu devinim o kadar hızlı ve etkileyiciydi ki, eğitim ile ilgili ihtiyaçlar da değişmişti. Okul müfredat programları zenginleştirilmiş, bunun sonucunda da bireysel psikolojide gelişmeler izlenmişti. Bireysel psikoloji geliştikçe öğrencilere verilebilecek farklı öğrenme metotları keşfedilmiştir. Bu öğrenme metotları şunlardır;

⁵¹ John Dewey, **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014, s. 147.

⁵² A.g.e., s. 147.

⁵³ A.g.e., s. 180.

1. İnsanın öğrenebilmesi için ona sunulan seçenekler önceki deneyimleri veya şimdiki ihtiyaçlarına bağlantılı olması gereklidir. Öğrenme somut olandan, genel olana doğru ilerler.

2. Hiçbir birey bir diğerine benzemediğinden onlara uygulanan benzer metotlar, benzer sonuçlar vermezler. Metotlar çeşitli ve bireysel olmalıdırlar.

3. Öğrenilecek konu öğrenciye hitap etmiyorsa, o ne denli çalışırsa çalışsın sonuç başarılı olamaz, çünkü o anda onun dikkati dağınıktır.

İlerlemeci eğitim, Dewey'e göre, hızla ilerleyen uygarlaşma çalışmaları sonucunda eğitimciler tarafından toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için ulaşılan bir sonuçtur.

Gelinen noktada ilerlemeci eğitime farklı birkaç eleştiri ortaya çıkmıştır. Eleştiriler şunlardır:

1. İlerlemeci eğitim bireysel olarak verildiğine göre, çocuk okumayı geç öğrenmemeli, tam zamanında öğrenmelidir. Halbuki bazı çocuklar okumayı diğerlerinden daha geç öğrenirler. Bu durum geleneksel bir okulda meydana geldiğinde, çocuk ya sınıf tekrarı yapar ya da velisine evde destek vermesi önerilir. Aynı durum ilerlemeci okulda meydana geldiğinde, okulun çocukla yeterince ilgilenmediğine, ona önem vermediğine karar verilir.

2. Disiplin konusundaki eleştiri: Geleneksel okulda çocuk yaramazlık yaparsa ailesi durumu üstlenir, çocuğun bir daha yaramazlık yapmayacağına dair söz verir. Çocuk ilerlemeci okulda yaramazlık yaparsa, okul çocuğu şımartmıştır, sınıfta doğru dürüst ders yapılmıyordur. Sınıfta itaat, düzen mevcut değildir.

3. Bireycilik konusundaki eleştiri: Bireysel eğitime çok önem verildiği zaman, çocuklar sosyal uyum sağlamada ve büyükleri ile iletişim kurmada sorun yaşarlar.

Aslında Dewey'nin ilerlemeci okulları farklı özelliklere sahiptir. Bu özellikler şunlardır:

1. Bireysel ihtiyaç ve özelliklere dikkat edilir, öğrencilerde hareket ve tartışma özgürlüğü vardır.

2. Öğrencinin aktif olması sağlanır, çünkü eğitimde sürekli öğrenci aktiviteleri kullanılır.

3. Öğretmen ve öğrencilerin birlikte paylaşım yaparak işbirliği içinde çalışabilmelerine olanak tanıyan okullardır. Doğal olarak özgüven ve öz denetim konularında sorun söz konusu değildir. Öğrencilerin oluşturdukları özdenetim onların

sorumluluklarını kullanmalarını sağlar. Öğrencilerin yarattıkları bu ortam kendileri içindir. Bu gerçek ilerlemeci okulların farklı disiplin yöntemini de belirler.

Dewey'nin eğitim anlayışında sözü edilen ilerlemeci eğitim statik, otoriter yöntemlere sahip, gençlerin pasif olduğu eğitim modelleri ile ilerlemeci modelin karşılaştırılmasıdır. Eğitim felsefesinin amacı, bu karşılaştırmalar, tepkiler veya karşı çıkılmalar sonucu bulunan yeni eğitim düşüncesini daha da ileriye götürmek, eğitimin ne olduğu ve nasıl işlediğini araştırmaktır. Eğitim, değişim, gelişim ve büyüme sürecidir. Bu süreç sadece sonucunun önemli olduğu bir süreç de değildir. Sağlıklı düşünen, çalışan, üreten insan sabit ve tam bir kişilik değildir. İnsan, süreçleri devam eden, ilerleyen, gelişen, değişen bir kişidir. Bu süreklilik ve değişim içinde olup bitenleri anlamak için eğitim felsefesine ihtiyacımız vardır.

Geleneksel okullar, herkes için aynı müfredat programını uygulayarak, insanların bireysel farklılıklarını gözden kaçırmışlardır. Geleneksel okullarda eğitimciler çevresel koşulları da dikkate almamışlardır. Çocuktaki mevcut kapasite onun gelişmesi için yeter sebep değildir. Onun gelişiminde içinde bulunduğu çevrenin de oldukça önemli etkisi vardır. Çocukta var olan kapasite işin başıdır; fakat sonu değildir. Öğrencinin kapasitesini görmek, onun hangi alanlarda başarılı olabileceğini anlamak önemlidir. Öğrenci hakkında edinilen bilgilerin yoğunlaşması sonucunda onun neleri başarabileceğini yorumlamak, gençle ilgilenen eğitimciden beklenen görevdir.

İlerlemeci eğitim sistemini uygulayan okullar, geleneksel okullara oranla konu ve metot üzerinde daha çok yoğunlaşırlar, her gencin konu dışı farklı alanlarda problem ortaya koyabilmesine fırsat sağlarlar. İlerlemeci okullarda öğretmen otorite değil, yardımcı ve yol gösterici rehber niteliğindedir.

Çocuk içinde yaşadığı çevrenin kültüründen, inancından etkilenecek büyür. Hatta çocuk yaşadığı fiziksel çevreyi bile birlikte yaşadığı insanların ona anlattığı hatıralar veya gelenekler aracılığı ile algılar. Eğitimin ilk yıllarında müfredatın çocuğun çevresinden kaynaklanması bu yüzden önemlidir.

Çocuğun deneyimlerinde yalnızca insanın değeri ve fonksiyonu somuttur. Eğitim somut olandan genel olana doğru ilerler. Örneğin, fen bilgisi derslerinde çocuğa verilen nesnelere sanki birbirinden bağımsız ve tammiş gibi verilirler. Aslında bu bir hatadır, çünkü bunlar çocuğun gerçek deneyimlerinde onun yaşamına girdiğinde bir anlam ifade ederler. Aynı şekilde okuma-yazma insanların toplum içinde birbirleri ile anlaşabilmeleri adına geliştirilmiş olmasına rağmen, çocuğa farklı

bir konu gibi verilmektedir. Bu yüzden de çocuk için bunlar soyut bir hale gelir. Dewey'e göre, eğitimde yapılan hatalardan biri de rekabete yol açacak olan yarışmalardır. Yarışmaların sonunda verilen onur belgeleri, ödüller, madalyalar öğrencileri olumsuz etkiler. Okul hayatında kendi yeteneklerini ve başarısını, başkasının başarısızlığının üstüne basarak elde eden çocuklar, diğer çocukları ezerek, onların özgüvenlerini kaybetmelerine sebep olurlar.

Geleneksel eğitim, sınıf toplumu anlayışından beslenirdi. Bu sebeple, geleneksel okullarda matematik, fizik, kimya, yabancı dil gibi öğrenilmesi zor olan dersler, özel ders alabilen, maddi imkanları geniş ailelerin çocuklarına özgü gibiydi. Bu ailelerin çocuklarında nedense hep matematik kafası vardı. Pek çok ülkede eğitim sisteminin ulusal olmasından sonra bile, bu sınıf toplumu anlayışının değer yargıları varlığını sürdürmüştür. İşte bu noktada eğitim felsefesine duyulan ihtiyaç kendini tekrarlamaktadır. Eğitim felsefesi için en acil ihtiyaç, okulda yapılan çalışmaların değerini ölçebilmek için kullanılan ölçeği belirlemektir. Geleneksel okullarda bu ölçek sosyal hayattır.

Eğitimin amacı bireylerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmaktır. Bir toplumun gelişme ölçüsü, özgür bireylerden meydana gelmesi, herkesin kendi işi ile ilgilenmesi, bireyin başkalarının özgürlüğüne saygı duyması ve başkasının da gelişmesi için ona destek veren bir yapıya sahip olmasıdır.

Değişen ve hızla sanayileşen dünyamızın koşullarında eğitim felsefesinin amaçları şunlardır:

1. Hızla sanayileşen dünyamızda ülkeler hammaddeleri, diğer ülkelerden daha önce ve daha çok elde etmek için acımasız bir yarış halindedirler. Bu yarışta başarılı olabilmek için vahşi ve çılgın davranışlarda bulunmaktadırlar. İnsanlara zarar veren davranışlara tanık olan çocuklar, insancıl bir eğitim anlayışı ile geleceğe hazırlanmalıdır. Okullar bir an önce birlik ve beraberlik içinde gelecek nesilleri hazırlamak adına dünya okulu haline gelmelidirler.

2. Dünya okulları bütün insanların birlik ve beraberlik içinde, karşılıklı iyi niyet ve anlayışla yaşayabilecekleri ortamı hazırlamalıdır. Bu okullar ancak eğitimle önyargıları, ayrımcılığı ve nefreti ortadan kaldırabilir; bunların yerine iyilik ve adaleti yeşertebilirler.

Pragmatizme göre, demokratik ortam, hem çoğunluğun hem de azınlığın özgür bir ortamda düşüncelerini ifade edilebildiği yönetim şeklidir. Dewey felsefesinde yeniden kurmacılık denildiğinde, herkesin fikrinin açıkça ortaya

koyulduğu, birlikte izlenecek ortak yolun demokratik ilkelerle bulunduğu eğitimden söz edilir. Geçmiş ve geleceğin aynı potada eritilebildiği konu, eğitimidir. Eğitim geçmiş kültürü almakla kalmamalı, sürekli değişim ve ilerleme söz konusu olduğu için değişime, geleceğe ve yeniliklere de açık olmalıdır. Bu noktada derslerin içeriği değişimlere göre ayarlanır. Dersler geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi görürler. Geçmiş bilgiler bir araç olarak, öğrenciyi geleceğe hazırlar.

Dewey'nin yapılandırmacılık fikri öğrencileri araştırmaya yönelten, geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran bir özellik taşır. Yapılandırmacı eğitim, karşılaşılan problemlerin çözümünde geçmiş deneyimler ile yeni deneyimler arasında bağ kurarak, aktif öğrenme yapabilen öğrencilerin yetişmesini sağlar. Bu öğrenme modeli demokratik bir ortamda işleyen öğrenci merkezli bir yaklaşımdır. Her eğitim faaliyeti öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda seçilmelidir. Bireyin bedensel ve zihinsel aktivitesini ortaya koyabileceği her eğitsel etkinlik için gerekli malzeme ve ortam sağlanmalıdır. Kemal Bakır'a göre, *"Bu bağlamda ders içerikleri ve materyalleri, toplum ve ona ait bilimlerin (sosyal bilimlerin) yöntemini tanımaya ve bu sayede toplumsal olguların anlamlandırılmasını sağlayacak nitelikte olmalıdır."*⁵⁴ Eğitim faaliyetlerinin yaşam ile bir bağı olmalıdır. Öğrenci bilgiyi yaparak, yaşayarak alabilmelidir. Dewey'nin öğrenme kuramında bilginin yapılanması süreci aktif öğrenme ve demokrasi temellidir. Bu temele dayanan doğal, demokratik eğitim anlayışı aktif öğrenmede şekillenir. Aktif öğrenmede ancak öğrenci talep ederse, öğretmen öğretebilir. Bu ortam, doğal alışverişin yapılabildiği bir ortamdır. Dewey'e göre, öğrenci düşünmeye başladığı zaman değişime, ilerlemeye, deneyimleyerek aktif öğrenmeye başlar.

Birey kendi içsel hareketini, öğrenmeye yönelik isteğini aktif hale getirerek öğrenme olayını gerçekleştirir. Dewey'nin fikrine göre bu noktada deney-gözlem önemli ve etkili bir metottur. Y yaparak, yaşayarak, görerek öğrenme modelinde öğrenilecek olan her ne ise, gerçek yaşamda bir anlam bulmalıdır. Anlam ise ancak fayda ölçütü ile anlaşılabilir. Pragmatizme göre, bireyde zihinsel ve psikolojik bazı süreçler ve öğrenme çabası sonunda bilgi anlamlı hale gelir. Dewey 'yaratıcılık' terimi yerine 'yansıtma' terimini kullanır. Yansıtıcı düşünme, insan şüphe duyduğu zaman başlayan, araştırma ile devam eden bir süreçtir.

⁵⁴ Kemal Bakır, **Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine**, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 61.

Yansıtıcı düşünme, sorunu kontrol etmemizi, algılamamızı sağlayan bir yaratma sürecidir; çünkü problemi çözmeye birey yaratıcı fonksiyonlarını yansıtma biçiminde ortaya koyar. Yansıtıcı düşünmede birey kendi yeteneklerinin bütün yaratıcı yönlerini ortaya çıkararak problemleri çözecek şekilde bilgiyi üretir ve kullanır. Bu bir düşünme yöntemidir. Eğitimdeki materyallerin farklılığı ve bireye dıştan gelen uyarılarla ilintili olarak bilginin yönteminde ve oluşumunda değişiklikler vardır. Bilim ve sanat özgürleşmiştir. Bilme ve uygulama kolay süreçlere ve yöntemlere sahip olmuştur. Artık bilim ve eğitim özel bir gruba değil, tüm topluma aittir. Bilgiye ulaşmadaki bu kolaylık elbette çocuğun her şey hakkında bilimsel bilgi elde edeceği anlamına gelmemektedir. Dewey'e göre, eskiden öğrenci okulda bilimsel entelektüel bilgiyi alırken sosyal hayatla yakın ilişki içindeydi. Toprak ile ilgiliydi, ürün yetiştirmesini izleyebiliyordu, ipin nasıl eğildiğini ve nasıl elbise dikildiğini görebiliyordu. Bu eğitim tarzının yetiştirdiği insanların başarılı olduğuna inanan Dewey, bugünün çocuklarının ezberle dayalı, bilgiye çok çabuk ulaştığı için bilginin kullanma gücünü anlayamadığı bir durumda olduğunu, bunun en açık örneğinin de ilköğretimde karşımıza çıktığını belirtmektedir. İlköğretimde çocuk henüz okuma yazmaya hazır olmadığı halde, toplum dışarıdan zorlama ile bir okuma-yazma becerisi kazandırma telaşı içindedir. Dewey bu konuda şöyle der: "*Algılama ve motor öğrenmenin geliştiği bir sıra var ki bu sıra da tamamen vücut sistemi ile yapılması gereken büyük şeylerden, organizmanın çevresi ile yapılan küçük şeylere doğru uzanmaktadır.*"⁵⁵ Çocuk önce büyük ve uzak şeyleri, sonra küçük ve yakın şeyleri görebilir. Öyle ise bu telaşlı okuma-yazma seferberliği yersiz ve zamansız bir uğraş niteliğindedir ve çocuğa sinirsel boyutta bir zorlamadır. Aslında çocuğun zihinsel ihtiyaçlarına uygun olan, güdüleyici bir okuma yazma planı işe yarayabilir. İdealizme göre, öğrenci okuyacağı kitaba önce ilgi duymalı ve bu ilgiyi doyuracak düzeyde bireysel bir güce sahip olmalıdır. Bu idealin gerçekleşmesi çocuğun önemsiz ile önemli olanın, eğlendirici ile kalıcı olanın arasındaki farkı takdir etmesini sağlayacak belli bir eğitim geçmişi ile okuma materyaline gelmesine kadar çok zordur. Bunu ancak kitap dışındaki materyallerle ilgilendiğinde, deneyimlerini gerçek nesnelere yaptığında, bireysel olarak sorunlarla ilgilenebildiği zaman anlayabilir. Bunu başaramadığında, öğrenciden herhangi bir nesnenin hikayesini ifade etmesi istendiğinde, önce bize nesne hakkında kitap okuması gerektiğini bildirir.

⁵⁵ John Dewey, **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014, s. 13.

Yani, başkasının gözüne, başkasının bakış açısına göre nesneyi görecek ve anlatacaktır. Öğrenci kendi kendine görememektedir, kitaplara bağlıdır. Bu nedenle kitaplar zamanında ve hayatla ilişkili olarak çocuğa verilmelidir, yoksa kitap kullanımı bir yenilgi olarak karşımıza çıkabilir. Diğer önemli bir konu çocuğun 8–9 yaş arası dönemi ile ilgilidir. Dewey bu konuda şöyle der: “Saygın otoritelerin büyük çoğunluğu dört ile sekiz ya da dokuz yaş arasını kapsayan çocukluk dönemini duygusal ve duygusal hayattaki şekillendirilebilen bir dönem olarak vurgulamaktadırlar.”⁵⁶ Bu seçkin olan dönemi doldurmak, kalıcı ve doğru yönlendirmeler oluşturabilmek için, resim, çizim, boyama, müzik gibi konularla onları medeniyete hazırlamak önemlidir. Bu etkinlikler ile öğrenci bireysel olarak duygularını açığa vurur. Ortaya çıkan projeler, öğrencinin sosyal hayatta yer bulmasına sebep olur.

El işi eğitiminin Dewey felsefesinde ayrı ve çok önemli bir yeri vardır. El işi eğitimi, çocuğun bireysel ihtiyacı ve isteklerine göre uyarlanmalıdır. Çocuk gücünü düzen içinde istikrarlı bir şekilde kullanabilmeyi öğrenmelidir. El işi eğitimi, azim ve dikkat toplamasını güçlendirebilir, zeka kullanımını, karar verebilme becerisini öğretir. Böylece çocuğun özgüveni gelişir. Değişim, eskiden yeniye doğru geçiş, yavaş yavaş, adım adım olmalıdır. Okul reformları okulda çalışan her bireyi kapsamalıdır. Dewey’e göre, etkinlikler toplumla işbirliği içinde ve toplumla birlikte yapılabilir.

⁵⁶ John Dewey, **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014, s. 18.

3. PRAGMATİST EĞİTİMİN TÜRKİYE'DE UYGULANIŞI

3. 1. Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri ülkemizin eğitim sorununu çözmek amacıyla 1940-1954 yılları arasında hayata geçirilmiş bir projedir.

Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı kanun ile açılan okullardır. Bu okullar özellikle tarım yapılabilecek arazilerin olduğu köylerde açılmışlardır. İlkokullara öğretmen yetiştirme amacı ile çalışan bu okullarda yaratıcı ve üretici eğitim önem kazanmıştır. *“Köy Enstitüsü öğrencileri üretirken eğitiliyorlardı. Ürettikleriyle hem kendi gereksinimleri gideriliyor, hem de bir ölçüde gelir sağlayarak okulun harcamalarını karşılıyorlardı.”*⁵⁷ Köy Enstitüleri bilinen, klasik okullardan çok farklıydı. Klasik okullardaki ezberci eğitim yerine Köy Enstitüleri bilimsel ve üretici eğitim verme amacı taşıyordu. Ülkenin büyük bir bölümünün okul ve öğretmenden yoksun olduğu bu dönemde 1938 yılında Milli Eğitim Bakanlığına getirilen Hasan Al Yücel ve Milli Eğitim Bakanlığı merkez yöneticilerinden biri olan İsmail Hakkı Tonguç'un çalışmaları ile köylerden gelen ilkokul mezunu çocuklar Köy Enstitüleri'nde yetiştirilirler, ardından köylere öğretmen olarak çalışmaya giderlerdi. *“Kurucusu İsmail Hakkı Tonguç'un dediği gibi Köy Enstitüleri birer 'yaşam ve iş' okullarıydı.”*⁵⁸ Amerika'da Dewey'nin faydacı, demokratik özellikler taşıyan iş eğitimi görüşleri önem kazanmıştı. Ders kitaplarını ezber yapmayan, doğa ve insana önem veren, yaşamla bütünleşmiş iş eğitimi, 'iş için iş içinde eğitim' anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Yücel ve 1936 yılında Talim ve Terbiye Kurulu üyesi olan Halil Fikret Kanad'ın Köy Enstitüleri'nin kurulmasında ve faaliyete geçirilmesinde katkıları olduğu bilinmektedir. Köy Enstitüleri 1954 yılında kapatılmışlardır.

Kirby 1960 yılında A.B.D Columbia Üniversitesi'ne Türkiye'de faaliyet gösteren Köy Enstitüleri ile ilgili kendi çalışmasını sunmuş bir akademisyendir. Meşrutiyet döneminin Türk eğitim sisteminde bir yol ayrımı dönemi olduğunu belirtir. El işlerini okul programlarına tamamlayıcı bir parça haline getirme düşüncesine sahip olan eğitimci, yazar ve siyasetçi İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kirby'ye göre bu fikri Dewey'den önce ifade etmiştir. Türk toplumunun ekonomik açıdan belirli bir düzeye yükselebilmesi için Türk öğrencisinin okulda kullandığı her malzemenin, araç

⁵⁷ Mustafa Gazalci, **Köy Enstitüleri Sistemi: Mezunları Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2015, s. 40.

⁵⁸ A.g.e. ,s. 40.

gerecin ve kendi işçiliğinin önemini kavramasına ihtiyaç vardır. Öğrenci okuldaki zamanını titiz bir şekilde çalışarak, el işleri üreterek geçirmelidir. Böylece bu yöndeki alışkanlıklar, öğrencinin olumsuz yönlere kaymasını engeller. Ayrıca üretilen el işleri ekonomiye de katkı sağlar.

Baltacıoğlu 1910'da Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin onayı ile pedagoji ve el sanatları konusunda inceleme yapmak üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. İsmail Hakkı Bey Avrupa'da eğitimle ilgili 1854- 1932 yılları arasında yaşayan modern anlamda meslek okullarının kurulmasına katkıları olan George Kerschensteiner'in, uygulama ve deneylere ağırlık verilen eğitim sistemi üzerine yaptığı çalışmaları izleme fırsatı bulmuştur. Kerschensteiner'e göre, okullarda öğrenci atölyeleri, öğrenci mutfakları ve bahçeleri kurulmasına önayak olmak gerekmektedir. Kerschensteiner 1908'de Zürich'te yaptığı konuşmada büyük bir yankı veren 'iş okulu' düşüncesini ortaya atmıştır. O'na göre, eğitim öğrencinin içinde yaşadığı kültür ve çevreden etkilenir. Öğrencinin yaşına göre gelişme aşamalarına uygun olarak kişiliği geliştirilebilir. Bu da ancak mesleki eğitimle sağlanabilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk tarafından batılı eğitim uzmanları ülkeye davet edilmiştir. Türk aydınları, 1910 yılından beri yurt dışına çıkarak izledikleri ve geri dönerek fikirlerini tartıştıkları kişilerin Türkiye'ye gelmesinin eğitim adına önemli ilerlemelere sebep olmasını ümit etmişlerdir. 1924- 1934 yılları arasında pek çok batılı uzman ve Amerikalı eğitimci Dewey Türkiye'ye gelmiştir. Dewey'nin yakın arkadaşı Kerschensteiner de davet edilmiş, fakat yerine Alman Ticaret ve Sanayi Bakanlığı müşaviri Dr. Kühne'yi 1925 yılında Türkiye'ye göndermiştir. Kirby'ye göre Dewey eğitimcilerin yurt dışına gönderilmesini, orada öğrendiklerini ülkelerinde gerçekleştirme düşüncesini savunmuştur. Dewey Türk eğitim sistemi hakkında bir rapor hazırlamış ve köy yaşamına dayanan ve eğitimi köye bağlayan bir sistemi önermiştir. Dr. Kühne ise Türkiye'deki eğitim sistemi için çıraklık eğitiminin önemli olduğunu öneren bir rapor vermiştir. Kirby'ye göre ise savaş yüzünden ülkede çıraklık yaptırılacak bir yer dahi kalmamış, her yer yıkılmıştır. Demiryolu, fabrika gibi kuruluşların yapımı için gereken kalifiye işçi yok denecek kadar azdır. Böyle bir ortamda çıraklık eğitimi yapabilmek zordur.

Dewey eğitim yönetimi için merkezi değil otonom, yerinden bir yönetim önermiştir. Böylece eskiden kalan hiyerarşik yapının yetkilerinin kaldırılacağını düşünmüştür. Kirby, bu noktada bu yetki kaldırıldığında ortaya çıkabilecek mesleki ve psikolojik sorunlara Dewey'nin hiç yer vermediğini belirtir.

Bir diğer uzman Belçika Teknik Tedrisat Mütahhassısı Buyse 1927 yılında Türkiye'ye gelmiştir ve Türkiye'deki eğitim sistemi için meslek okullarının kuruluşunu önermiştir.

Atatürk halkın kendisine duyduğu saygı ve sevginin getirdiği güce güvenerek Milli Eğitim Bakanlığı'nı gelişme ve özgürlük aracı olarak görmüştür. Eğitim Bakanlığı kendisine tanınan bu güç sayesinde Atatürk devrimlerinin yürütülmesinde liderlik görevi görmüştür.

Kirby'e göre, Dewey raporunda Talim Terbiye Kurulu kurulması gerektiğini bildirmiştir. Bu kurulun kurulması ile de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde halka hizmet etmek için yöneticiler henüz tam yetiştirilmeden yönetim sisteminin kurulması eski buyurgan bir anlayışın devam etmesine sebep olmuştur.

Köy Enstitüleri'nin temel itici gücü elişleri bölümünde yapılan çalışmalardır. Türkiye'nin eğitim yolu ile değişebilmesi için gereken deneylerin çoğu Gazi Eğitim Enstitüsü'nde gerçekleştirmiştir. Kirby'ye göre bu noktada Tonguç Kerschensteiner'in (1901'de Erfurt Bilimler Akademisi Ödülünü aldığı, 1908'de Zürih'te yaptığı bir konuşmada büyük yankı uyandıran iş okulu düşüncesinin sahibi) fikirlerinden etkilenmiş olabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan maddi imkansızlıklar eğitimde de kendini göstermiştir. Tüm bütçe içinde eğitime ayrılan para bazen azalıyor, bazen de artıyordu. Başka alanlardaki ilerleme ya da gerilemeler eğitim bütçesini engelliyordu. İlköğretimin zorunlu tutulduğu Meşrutiyet devriminden beri köye eğitim götürülebilme sorunu işgal zamanında bile birçok gencin Anadolu'ya gidip eğitime devam etme gücünü azaltmamıştı. Bu gençler Anadolu insanı tarafından aydın olarak adlandırılmışlardı. Milli Eğitim Bakanlığı köy eğitimine, orta ve yüksek öğretimdeki başarısızlıkların sonucunda önem vermiştir. Dewey'nin raporunda ifade ettiği köy öğretmeni yetiştirme projesi öne çıkmıştır.

Bu konuda Kirby şöyle der; “*Pedagojik görüşlerle Dewey de köy öğretmeni olmak isteyen öğrenciler için, ayrı öğretmen okulları salık vermişti.*”⁵⁹ Öncelikle Zencide ve Denizli okulları devreye girmiştir. Kirby’ye göre bu okullardaki eğitimde rasyonel deneycilik temeldir.

Türkiye’nin geçirdiği reformlar ve değişimler toplum tarafından hemen kabul edilmemiştir. Reformlar dini, bireyin vicdanı ile ilgili bir konu haline getirmiştir.

İnsanlar toplumun üzerinden din kurumunun denetiminin kalkmasından sonra doğru, yanlış ne olursa olsun duydukları her şeyin onlara zarar vereceğine inanmışlardır. Hatta toplumda intiharlar, okullarda disiplin olayları da devlet adamlarının dikkatini çekmiştir. Hem aydınlar hem de hükümet tarafından etik değerlerdeki sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. 1932-1933 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı olan Doktor Reşit Galip’in Milli Eğitim Bakanlığı’na gelmesiyle köy eğitimi sorunu bölge okulları ile çözülmeye çalışılmıştır. Yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir. Öğrenciler yurtdışında uzmanlık alanlarını değiştirmişlerdir. Birkaçı dışında Köy Enstitüleri’ni destekleyecek bir çalışma yapmamışlardır.

Reşit Galip’in bakanlığı zamanında daha önce Dewey’nin raporunda belirttiği eğitimle ilgili programları inceleyecek ve eğitim planları hazırlayabilecek komisyonlar kurulması fikri ‘*Köy İşleri Komisyonu*’ kurularak hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu işbirliği sayesinde Tarım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı birlikte çalışmıştır. Tarım Bakanlığı bu ortaklıkta sadece teknik bilgi açısından uzmanlık yapmıştır. Tarım ve Milli Eğitim Bakanlıklarının birlikte yaptıkları çalışmalarda bütün eğitim görevlerini Milli Eğitim Bakanlığı üstlenmiştir. Bu çalışma 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat yasasına uygun bir çalışma olmuştur. Sonuçta Köy Enstitüleri’nin açılması ile çiftçiye tarımsal bilgilerin, öğretmenler aracılığı ile götürülmesi amacı gerçekleşmiştir. Kirby’nin düşüncesine göre Tonguç sorunlara köy ya da kent sorunu diye bakmamış, bunları ülke sorunları olarak görmüştür. Tonguç çağının düşüncelerinden, özellikle pragmatizm düşüncesinden etkilenmiştir. Pragmatizmin kurucularından Dewey’e göre aklın özgürleştirilmesi; aklımızın herhangi bir etki altında kalmadan nesnelere ve doğayı özgürce yorumlayabilmesidir. Kirby’ye göre, Tonguç bu konuda ‘düşünce akılcı ise herkes bunu özgürce kabul eder’ düşüncesindedir.

⁵⁹ Fay Kirby, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 90.

Kirby Köy Enstitüleri'nin kolektif bir ürün olduğunu söylemiştir. Geçmişten gelen deneyimlerden elde edilen bilgilerin katkısıyla oluşan insancıl bir iştir. Köy Enstitüleri'nin arka planında pragmatizm, Dewey, Kerschensteiner, Kühne, Tonguç, Reşit Galip gibi adını belki unuttuğumuz pek çok düşünce sahibi kişi ve düşünceler söz konusudur.

Milli Eğitim Bakanlığı merkez yöneticilerinden biri olan İsmail Hakkı Tonguç'un çağının bu düşünceleri ile yoğrulduğu ortadadır. Tonguç, Kirby'nin anlatımıyla çağdaş, yoktan var etmeyi bilen, yokluğu bahane etmeyen, geçmişten gelen bilgi birikimini alan, ilerleme ve gelişmeye açık bir kişidir. Mevcut geleneksel yapıyı aşmak ve yeni eğitim modeline ulaşmak en büyük hedefiydi. Özellikle mesleki eğitimi bir sistem olarak kurmak ve örgütlemek gereğine inanırdı. Dewey'nin raporunda yer verdiği okullarda ameli (işe dayalı, eyleme dayalı) ve mesleki faaliyetlere uygun şubeler açma tavsiyesi ile Tonguç'un fikirleri örtüşür. Eğitim modelinden etkilendiği Kerschensteiner özellikle iş ilkesi konusunda Tonguç'a yol gösterici olmuştur. Kirby bu konuda şunu yazmıştır: "*Tonguç'un İngilizce yerine Almanca bilmesi ve progresif eğitim akımının başka temsilcileri yerine Kerschensteiner'i seçmesi, 1933'ten sonra kendi bağımsız yolunu çizmesinde önemli rol oynadı.*"⁶⁰ Kirby "*Enstitü öğrencisi iş yaşamı içinde, iş aracılığı ile iş için eğitilir*"⁶¹ düşüncesini Köy Enstitüleri'nin en önemli çıkış noktası olarak görür. Bu düşünce Dewey'nin raporunda özellikle köy okullarında el işi-yaparak ederek öğrenme düşüncesi ile örtüşür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim sorunu için önerilen çözümlerden biri eğitimin kendini besleyecek gelir getirebilecek bir yol bulmasıydı. Tonguç eğitimin bireye meslek edindirerek gelir elde etmesini sağlayacak hale gelmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu düşünce Dewey'nin raporunda köy okullarının kooperatiflerde etkin rol oynaması, yapılan çalışmalardan gelir elde edilmesi düşüncesi ile örtüşür.

Tonguç toplumun değişmesi için önce bireyin davranışlarında değişim yaşanması ve bireyin aklını kullanmasını doğru bulur. Kirby'ye göre, Tonguç bir gözlem yapmıştır. Bu gözlem devrimsel sonuçları olabilecek bir gözlemdir. Tonguç'un bu gözlemi, eğitimi geniş bir çerçevede mesleki yol göstericilik programı olarak anladığı şeklinde düşünülebilir. Tonguç'un bu gözlemine göre, birey bütün

⁶⁰ Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 137.

⁶¹ A.g.e. ,s. 138.

hayatı boyunca yapacağı meslek için, mesleği seçmeden önce onunla ilgili deneyim ve bilgi sahibi olmalıdır. Bu görüş Dewey'nin eğitim düşüncesinde de yer alır. Tonguç bu gözlem sonucunda eğitimi ekonomik gelişmede bir kaldıraç hizmeti gibi kullanmayı, aynı zamanda ulusal ilerlemede demokratik olarak iş sorumluluğunu almaya imkan tanımayı önermiştir. Tonguç'un bu önerisi Dewey'nin demokratik eğitim görüşüyle benzerlik gösterir. Kirby şunu söyler: "*Ülkede çok sayıda insan rasyonel bir şekilde iş yapmadıkları sürece bireylerin iş ve meslek edinme yolundaki çabalarının demokratik yollarla yönetilmesi iş yükümlülüğünü örgütlemekle sağlanabilecekti.*"⁶²

Kirby'nin bu görüşü de Dewey'nin demokratik iş bölümü anlayışı ile örtüşür.

Tonguç'un düşüncesine göre, bireyin mesleğini seçmeden önce meslekle ilgili bilgi sahibi olabilmesi için çeşitli pratik ve zihinsel teknikler ile mesleki eğilim testleri yapılarak kişinin mesleğe ilgisi olup olmadığı öğrenilebilir. Eğitim içinde yapılabilecek bazı denemelerle yapabileceği mesleğin rasyonel bir biçimde seçilmesi sağlanabilir. Tonguç'un bu fikri Dewey'nin öğrenciye uygulanacak anket ile meslek seçimi yapılması düşüncesi ile örtüşür.

Türkiye'deki ilköğretim sorunlarını çözmek için Bakanın isteği üzerine 1935 yılında Tonguç tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Bu hazırlanan rapor, eğitimi nitelik ve nicelik açısından ele almıştır. Buna göre, Türkiye'de eğitim vermek için ulaşılamayan '*yarıdan fazla*' olan nüfusa erişmek gerekmektedir. Ekonomik koşulları yeterli olmayan bu grup kendi kalkınmalarını kendileri sağlamak zorundadır. İlk öğretmenlik, askerliğini tamamlamış, okuma yazma öğrenmiş delikanlıların köylerde çocuklara ders vermesiyle başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ordu ülkede her yere ulaşabilen tek kurum olmuştur. Eğitimci olarak seçilen erlerin çağdaş, ideal bir öğretmende bulunması gereken özellikleri taşımaları, disiplinli, araç gereç kullanmayı çabuk öğrenebilen çağdaş bilim yöntemlerine aşina olmaları gerekmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı o dönemde öğretmen ile maaş vermeden anlaşma yapmak durumunda kalmıştır. Öğretmen tıpkı köyün imamı gibi köylünün yardımıyla

⁶² Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 147.

geçinen bir kişidir. Böylece birçok eğitimci yetiştirilmiştir. Doğru eğitim politikasının amacı tarım ekonomisini rasyonel hale getirmektir. Eğitimin ancak bu şekilde ilerleyebileceği düşünülmüştür. Köylü çağdaş ve meslek sahibi olduğu zaman eğitim sorununun çoğu çözülmüş olacaktır. Eğitimci öğretmenden farklıdır. Eğitimcinin görevi sadece çocuğu eğitmek değildir. Diğer bir deyişle, o yalnızca öğretmen değil, bazen sağlıkçı, bazen marangoz, bazen duvar ustasıdır. Eğitimci ayrıca kendisine verilen kaynakları iyi kullanabilmesini bilmek zorundadır. Eğitimcileri maddi açıdan desteklemek için toprak vermek, arıcılık yapmalarını sağlamak gibi yollar denenmiştir. Sonuçta hiçbiri başarılı olamamış ve eğitimciler devlet maaş bağlamak zorunda kalmıştır. Köy Enstitüleri, Kirby'nin anlatımına göre, eğitimci deneyiminin olumlu ve olumsuz sonuçlarına göre oluşmuştur. Mahmudiye yöresinde yapılan ilk eğitimci denemesi çok büyük başarı sağlamıştır. Eğitimciler, köylülerin eğitimleri konusundaki çalışmaların en güçlü tarafı olduklarını ispatlamışlardır. Eğitimciler öğretmenler gibi olmadıklarından, yetiştirilmeleri çok zor oluyordu. Öğretmenler ve eğitimcilerin birlikte çalışabilmesi için akılcı bir yol bulunması gerekmiştir. Kısaca gezici öğretmenlere ve yöneticilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple de Köy Enstitüleri'ne doğru gidişin hızı artmıştır.

Eğitimci adayları bilgiye aç olduklarından, çok kısa sürede aldıkları eğitimle hızla adayların davranışları değişiyor ve bilgiyi ediniyorlardı. Aynı zamanda eğitimlerinin ne zaman biteceğini bildiklerinden eğitimlerini çabuk bir şekilde bitirmek istiyorlardı. Buradan çıkan sonuçları Kirby şöyle okumuştur:

1. Deneyelliğe dayanan programa alınacak kişinin daha önceki eğitim düzeyine önem vermemek gerekir.

2. Eğitimcilerin eğitimi daha kısa sürede de çözülebilir.

Genel ve mesleki eğitim aynı anda verilebiliyordu. Eğitimcilerin içinde folklor ve halk sanatları konusunda bilgili olanlar, taklit ve mizah yeteneği olanlar özellikle drama sanatlarında oldukça başarılı olmuşlardır. Eğitimciler tarafından araç gereç konusundaki eksikliklerin bir an önce tamamlanmasıyla eğitimin hızının artacağı anlaşılmıştır. Bu eksiklik Dewey'nin raporunda da belirtilmiştir. Köyde görev yapacak eğitimcilerin özellikle bilmeleri gereken iki konu vardı:

1. Köyde eğitim yapacak eleman, sorunları kendi sorunu olarak görmeli, bunu kendine iş edinerek çözümlenebileceğini anlamalıdır.

2. Bu çalışma yoluyla kendine güven duyacağını ve iş birliği sağlayarak demokratik bir ortamda iş bölümü yaparak, eğitimi yürütebileceğini anlamalıdır.

Bu konularda başarılı olmak, yaparak, ederek, kendine güvenerek başarıya ulaşmanın yoludur. Birey sorunlardan korkmak yerine onları çözmeye odaklanmalıdır. Eğitim deneyini demokratikleştiren de budur. İnsanların aklını bağımsızlaştırması, gereksiz korkulardan kurtulup, yapıp ettikçe, başardıkça kendine güven duymasıdır. Bireysel gelişime nazaran toplumsal gelişim için ise daha büyük ölçüde işbölümüne, uzmanlık alanlarının belirlenmesine, yani mesleki yöneltmeye ihtiyaç vardır.

1937 yılında Çifteler ve Kızılcıllu köylerinde ilk eğitimci yetiştirme merkezleri kurulmuştur. Kirby bunlara Proto-Köy Enstitüsü adını vermiştir. Köy Enstitüleri'nden önce eğitimci kursu olarak görev yapan Çifteler ve Kızılcıllu Proto-Köy Enstitüleri Türk eğitime, eğitimci yetiştirme konusunda katkı sağlamak için çalışmalar yapmışlardır. Buralarda, eğitimle ilgili farklı programlar ve yöntemler denenmiştir. Bu eğitimci kursları Kirby'nin anlatımına göre eğitim ile ilgili oldukça önemli etkiler sağlamışlardır; fakat kurs niteliğinde bir çalışma ulusal anlamda etkili olacak ve geleceği şekillendirecek eğitim sisteminin temeli olmaktan uzaktır. Yine de sonuç olarak eğitim sistemi ile ilgili bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Eğitim sistemi ile ilgili ulaşılan sonuçlar şunlardır.

Kirby insanların bilgi ve becerilerini saptamada idealizmden önce alışkanlıkların önemli olduğu düşüncesindedir. Bu alışkanlıklar da ancak yaparak, yaşayarak elde edilen alışkanlıklardır. Dewey'nin eğitim görüşüne göre, alışkanlık olgusunda, her deneyim bireylerde farklılık meydana getirir. Bizim deneyimimizdeki değişim bizden sonra gelecek kuşakların deneyimlerini etkileyecektir. Dewey deneyimin devamlılığı prensibini bu şekilde açıklar. Proto-Köy Enstitüleri'nde öğrencilerin deneyimlerinden meydana gelen alışkanlıklar kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Proto-Köy Enstitüleri'nde Kirby'nin düşüncesine göre, öğrenciler bilimsel yolun ayırımına dahi varmadan uygulama yapmak ve bunları alışkanlık haline getirmek durumunda kalmışlardır.

Öğrenciler tarafından yapılan binalar Kirby'nin yaptığı araştırmaya göre yıllar sonra bile sağlam kalmışlardır. Buradaki deneyimler öğrencilerin yaparak, ederek öğrenme modeline göre eğitim aldıklarının göstergesidir. O yokluk yıllarında Türk ekonomisinde hiçbir şeyin boşa harcanmadığının da kanıtı olmuştur.

Proto-Köy Enstitüleri'nde okul ile toplum arasındaki ilişkiler köylülerin kültürel olarak gelişmelerine de katkıda bulunmuştur. *“Bayram günleri dışında da spor etkinliklerine ve yarışmalarına halkın çağırılmasının, cumartesi eğlencelerine*

köylülerin katılımının sağlanması, okulda sahneye konan piyeslerin köylüler için de oynanmasının, getirilen filmlerin köylülere de gösterilmesinin, hafta sonları yapılan müsamere ve folklor gösterilerine köylülerin de gelmesinin, çevre gezileri yapılmasının karşılıklı kaynaşmayı sağladığı belirtilmiştir.”⁶³

Bu merkezlerde çırakların usta olmasını engelleyen her şey ortadan kalkmıştır. Geleneksel yapıda usta gibi yapabilmek, ona benzemek önemlidir, yeniyi aramak ve bulmak gibi bir hedef yoktur. Yeni sistemde ise yeniyi bulmak, yaratmak en önemli hedeftir.

Bu Proto- Köy Enstitüleri’nde hedef, çeşitli meslek adamları yetiştirmek ve bu eğitmenler sayesinde de toplumu eğitmektir. Lancaster modelinin özü olan kalfa metodu Proto-Köy Enstitüleri’nde uygulanan yöntem çok uygun düşmüştür. Türkiye’nin rasyonel yöntemleri kullanarak pedagoji biliminin yönlendirmesi ile çağdaş sanat ve el becerilerinde deneyimli elemanlar yetiştirmesi gerekiyordu. Bu deneyimli elemanlar da yeni ekonomik iş alanlarının istediği niteliklere sahip bireyler yetiştirecekti. Bu ideal eğitmenler için Kirby Tonguç’un düşüncesini şöyle açıklar: *“İdeal eğitimciyi bir mesleksen yönetmen (vocational guide) olarak anlayan Tonguç, Çifteler deneyini, tüm ülkeye yayılacak olan Köy Enstitüsü sisteminin modeli durumuna getirecek şekilde, hafifçe ama kesin olarak yöneltiyordu.”⁶⁴*

Proto-Köy Enstitüleri programlarının temelinde ortaöğretim programı, yöntemleri esas alınmıştır. Çok yüklü olan bu programın klasik konuları azaltılarak yerel tarih eğitimi ve yeni laboratuvar çalışmaları, pratik iş çalışmaları konmuştur.

Psikolojiyi ele alan kitaplar okunmuş ve tartışmalar yapılmıştır. Öğrencilerin okuma hataları düzeltilmiş, dersten önce okunan bu kitaplar derse de hazırlık mahiyetinde etki etmiştir. Genellikle sabahdan dört saat Hayat Bilgisi, Türkçe, Matematik, Ziraat gibi dersler, öğleden sonra işe, eyleme dayalı çalışmalar yapılmıştır.

Kirby’ye göre meslek derslerinin planlanması konusunda oldukça titiz davranılmıştır ve *“Meslek derslerinin sıralanması genellikle kent öğretmen okullarının programlarında olduğu gibidir.”⁶⁵*

⁶³ Mustafa Gazalacı, **Köy Enstitüleri Sistemi: Mezunları Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2015, s. 121.

⁶⁴ Fay Kirby, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 225.

⁶⁵ A.g.e. ,s. 231.

El becerisine dayalı dersler için ise ilkokul ve sanat okulu programlarının bir karması yapılmıştır. “*Yalnızca tarım öğretiminin sıralanması oldukça orijinaldir ve geniştir. İçerdiği konular kooperatif ekonomisinden bahçe tarımının ayrıntılarına kadar çeşitlenir.*”⁶⁶ Dewey raporunda özellikle köy okulları ve köylerin gelişmesi için özen gösterilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur.

Proto- Köy Enstitüsü merkezlerinin bazısında programın geliştirilmesi öğretmenin eğitilmesi iken, diğerinde programın geliştirilmesi öğrencinin eğitilmesi ile açıklanabilir.

Yabancı dil öğretimi konusunda, deney gruplarında değişik fikirler çıkmıştır. Eğitimciler göre yabancı dil kültürünün gelişmesi, yabancı kaynaklardan faydalanabilmek, yabancı ülkelere gidebilmek ve ülkeye gelen yabancılara yardım edebilmek için çok önemli bir konudur. Yabancı dil öğretimi konusundaki farklı fikirler, yabancı dilin öğretimi ile ilgili değil, yabancı dilden Türkçeye çevrilmiş materyallerin kullanımı ile ilgilidir. Dewey raporunda yabancı dilden yapılacak olan eğitim ile ilgili çevirilerin öğretmen ve öğrencilerin yetiştirilmesinde önemli olduğunu vurgulamıştır.

Proto-Köy Enstitüleri'nin laiklik konusunda oldukça çağının ötesinde din ve vicdan özgürlüğüne yürekten inanan kurumlar olduğu Kirby'nin eserinden anlaşılmaktadır.

Meşrutiyetten beri süregelen toplumsal değişim düşüncelerinin temelinde var olan kadın-erkek ilişkilerinin çağdaş hale gelmesi Atatürk'ten sonra daha da hızlanmıştır. Kızılçullu ve Çifteler'de yapılan deneme eğitimlerinin üzerinde durdukları diğer konulardan biri de kız ve erkek öğrencilerin karma eğitimidir. Karma eğitim her iki kursta da baştan planlanmış ve uygulamaya geçilmiştir.

Proto-Köy Enstitüleri yöneticileri yeni toplumsal ilişki sistemini oluşturabilmek için köylüden yola çıkmak gerektiğine inanmışlardır. Tüm zorluklara rağmen öğrencilerin aileleri ile tanışılmıştır. Ailelerin çocuklarını sık sık görmelerine izin verilmiştir. Atatürk'ün istediği yönde kadın ve erkek konusunda iş yaşamında farklılık yapılmamıştır. Yalnızca bazı fiziksel güç isteyen meslekler için ayırım yapılmıştır. Özellikle köylerde hanımların arasına bayan öğretmenler daha kolay girebildikleri için ebe olarak onlar yetiştirilmişlerdir. Dewey raporunda bu konuya da değinmiştir. Dokuma, mutfak, revir ve yapı işlerinde cinsiyet ayrımı yapılmamıştır.

⁶⁶ Fay Kirby, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 231.

Bu merkezlerde unutulmakta olan halk sanatları ve geleneklerini toplamak, saptamak ve bunları yaratıcılık aracı olarak kullanmak söz konusu olmuştur.

Kirby'ye göre, bu merkezlerde progresif eğitim yöntemini uygulayan öğretmenler vardır. Progresif eğitim yöntemi Dewey'nin eğitim düşüncesi ile de örtüşür. Dewey raporunda okul dersleri ile öğrencinin hayatı arasında bir bağ kurulması gereğine dikkat çekmiştir. Öğrenci tarafından bu bağın anlamının anlaşılması onu motive edecektir. Bu düşünceyi savunan ve uygulamaya çalışan öğretmenlerin amacı;

1. Öğrenciyi derse karşı motive etmek, öğrendiğinin amacını anlamasını sağlamak

2. Demokrasinin yöntem ve araçlarını yaşamayı öğretmektir.

Eğitmenler Proto-Köy Enstitüleri'nde öğrencilere, kendi kendini yönetme, yetki ve sorumluluk alma ve uygulama, işbölümü konularını öğretmeye gayret etmişlerdir. Okul müdürü yerinde olmadığına bile yaşanan önemli olaylarda hiç sorun yaşanmamıştır, çünkü "*Burada liderlik, bir iş konusunda özel bir düşüncenin, kişisel olmayan, kolektif değerlendirilişi temeline dayanırdı.*"⁶⁷ Kirby'nin düşüncesine göre, bu merkezler demokrasiyi anlamının ve yaşamının en iyi örneklerinden biriydi. Dewey'nin demokratik eğitim görüşü ile de örtüşen bu sistemde öğretmen lider değil, sadece yönlendirici rehber niteliğindedir. Öğretmen olmasa da disiplin ve çalışma aksamadan devam edebilir.

1940 yılında dünya savaşırken Türkiye eğitimi için savaşılmaya başlamıştı. Köy Enstitüsü hareketi bu savaşın bel kemiği idi. Açılan Köy Enstitüleri için öncelikle Proto-Köy Enstitüleri'nde eğitim almış olan bireyler okul müdürü olarak atanmışlardır. Müdürler kendi kadrolarını kurarak çalışmaya başlamışlardır. Enstitü yerlerini seçerken oldukça dikkatli olmaya, iyi tarım yapılabilecek yerler seçmeye özen göstermişlerdir. Pazara, çarşıya yakın, kolay su getirilebilecek, köy ile yakın ilişkiler kurulabilecek yerler seçmişlerdir. Dewey raporunda köy okullarının kurulması gereken yerlerle ilgili seçimlerin düzgün yapılabilmesi için komisyonlar kurulmasını önermiştir. Müdürlerin yeteneklerini ve bilgilerini sergileyebilecekleri her imkan kendilerine sunulmuştur. Müdürler badana yapmaktan duvar örmeye kadar her işle meşgul olmuşlardır. Hatta yapı işlerinde çalışacak öğrenci ekipleri dahi kurulmuştur.

⁶⁷ Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 263.

Bazı müdürler bina yapımı gibi konulardaki eksikliklerini köylüden yardım alarak tamamlamışlardır. Zamanı ve parayı genellikle akılcı bir şekilde kullanmışlar ve savurganlık yapmamaya gayret etmişlerdir. Çok sorumluluk gerektiren, beklentinin oldukça yüksek olduğu bir işin başına geçmiş olan bu gözü pek, idealist müdürler her şeyi en iyi biçimde yapmak zorunda kalmışlardır.

Müdürler yeterli eğitici bulamama sorununa çözüm getirebilmek için öğrenim düzeyleri dikkate alınmaksızın, pratik olarak işi bilen zanaatkarları devreye sokmuşlardır. Daha önceki zamanlarda usta askerlerin eğitimde okuma yazma öğretilmesinde kullanıldığı kalfa okulu gibi, bu zanaatkarlar enstitülerde çok olumlu konumlar edinmişlerdir. Dewey raporunda özellikle mesleki okullarda uygulamalı dersler için yeterli sayıda öğretmen yetişene kadar konu ile ilgili bilgisi olan meslek erbabı kişilerden usta öğretici olarak yararlanılması gerektiğini bildirmiştir.

Kirby'ye göre, Köy Enstitüleri genellikle teknik destekten yoksun olarak yürümeye gayret göstermişlerdir. Bazen siyasal, kültürel, bazen de yönetsel ya da eğitimsel sebeplerle enstitüler engellerle karşılaşmışlardır. Paranın az olması, okullara gelen teknik adamların ukalaca tavırlar almaları, okulları ilkel bulmaları, bilimsellikten uzak olarak nitelendirmeleri müdürlerin çözmeleri gereken sorunlar olmuştur.

Enstitülere öğrenciler gelmeye başladığı zaman, bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan biri yöresel hastalıklardır. Öğrencilerle yakından ilgilenerek ve gerekli sağlık tedbirleri alınarak bu problemler mümkün olduğunca çözülmüştür.

Türkiye'de uzmanlaşmış bazı tarım bölgelerinin dışında Köy Enstitüleri kooperatifçiliğin ilk uygulandığı yerlerdir. Dewey raporunda özellikle ziraatın gelişmesi için kooperatiflere ihtiyaç duyulacağını, okulların da kooperatiflerde rolünün artırılmasına dikkat çekmiştir. Dewey bu konuda köy mekteplerinin çalışmalar yapmasının uygun olacağını bildirmiştir.

Çağdaş yaşamın en önemli ihtiyaçlarından biri olan elektrik için o yıllarda maddi sebepler yüzünden siyasal destek bulunamamıştır. Öğretmenler tarafından kitaplardan okunarak hidroelektrik düzeneklerle elektrik sağlanmıştır. Öğretmenler ve öğrenciler köye elektrik getirebilmek için işbirliği içinde birlikte çalışmışlardır.

Çağdaşlığın simgesi, cahilliğin düşmanı elektriğin köy yaşamına girmesi için Kirby şöyle der; “İşte ‘korku ve bilgisizliğin bu büyük düşmanı’, Türkiye’nin kırsal kesimine, ekonomik yoldan değil, eğitim yoluyla girdi.”⁶⁸

Köy Enstitüleri örgütünü iyi anlayabilmek için disiplin konusunda nasıl bir yol izlediklerini bilmek önemlidir. Enstitü’ye ilk gelen öğrenciler ilkokulu bitirdikleri halde gündelik konuşmalarda geçen bazı kelimeleri dahi bilmiyorlardı. Aspirin, tuvalet, kitaplık gibi kelimeler sözcük dağarcıklarında yoktu. Öğretmen konuştuğu zaman hiçbir şey anlamadan yüzüne bakan öğrenciler vardı. Yaşamda hiçbir deneyimi olmayan bu öğrenciler, öncelikle geldikleri yöreden hemşerileri ile arkadaş olarak toplulaşmalar meydana getirmişlerdir. Böyle oluşumlar disiplin olaylarının artmasına sebep olabilecek yapılanmalardır.

Enstitü müdürleri öğrenci liderlerini öğrencilerin kabul edecekleri, güvenebilecekleri öğrencilerden seçmişlerdir. Dewey raporunda öğrencinin okul idaresine demokratik anlamda katılması konusunu vurgulamıştır. Böylece öğrenciler liderleri aracılığı ile kendilerini ifade etme özgürlüğüne sahip olmuşlardır.

Köy Enstitüleri’nde disiplin sorunu, iş plan ve programları yapılarak, baskı unsuru olmadan, özgür bir ortamda, her öğrencinin ve öğretmenin iş bölümü içinde çalışmasını sağlayarak, ifade özgürlüğüne saygı duyularak çözülmüştür. Öğrenci ödevini yerine getirmede kimse bir şey söylemezdi, çünkü ödevini yapmayan öğrenci onlar için ‘mevcut’ bile değildir. Disiplin konusunda öncelik öğrencilerin kendi istekleri ile disipline uymalarının sağlanmasıdır. Enstitülerin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan demokrasi, kent insanının bildiği tarz demokrasi değildir. Bu demokrasi öğrenciler arasında ilk doğduğu andaki özelliğini korumuştur. Öğrenciler arasındaki demokrasi, nutuk atmak veya dolambaçlı, belli belirsiz konuşmalara dayanmayan yönetim biçimiydi, söylenmek istenen doğruca söylenir ve uygulanırdı. Dewey’nin demokratik eğitim görüşüyle benzerlikler söz konusudur.

Köy Enstitüleri programlarında önemli olan birkaç unsur vardı:

1-Öğretim programı,

2-Yeni deneylerin yaşanması,

3-Sorun çözümü yöntemlerinde alışkanlıkların kurulması. Bu pragmatizm görüşüdür.

⁶⁸ Fay Kirby, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 303- 304.

Köy Enstitüleri'nin ilk zamanlarında uygulanan öğretim programları yürürlükteki müfredat programlarından derlenmiştir. 1943 yılında programların yeni deneyimler yaşanması ve sorun çözümü yöntemlerinde alışkanlıklar kurulması gibi temel unsurlarında farklılıklar olduğunun farkına varan okul müdürleri "*Artık geleneksel anlamı ile bir müfredat programı peşinde değillerdi.*"⁶⁹ Müfredat programını da bir kenara bırakamıyorlardı. Birbirleri arasında deneyimlerini değiş tokuş edebilecekleri, hep birlikte yönelebilecekleri bir yol aramaya başlamışlardı. Resmi programlar 1946 yılına dek her enstitünün bağımsız planlama gücüne ve esnekliğine uyabildiği ölçüde uygulandı. Köy Enstitüleri'nde müfredat programları konusunda esneklik gösterilmesinin yararını Kirby şöyle açıklar: "*Öğrencilerini ülkenin daha az gelişmiş yörelerinden alan Enstitüler, daha ağır bir tempo ile ilerliyorlardı. Köy Enstitüleri'nde standart bir öğretim müfredatı uygulanmayışı, her Enstitü'nün kendine özgü sorunlarına göre program yapabilmelerini sağlayarak, tümünün başarı gösterebilmesinin yolunu açmıştır.*"⁷⁰

Köy Enstitüleri'nde 'küme sistemi' adı verilen bir örgütlenme yöntemi uygulanırdı. Küme sisteminin dayandığı pedagojik ilke öğrenci ve öğretmenlerin aile birimi gibi örgütlenmeleridir. Her kümede bir öğretmen dairesi, toplanma yeri, dersane, yatakhane, tuvalet ve bazılarında mutfak vardır. Bu binaları öğrenciler yaparlar, böylece canlı yapı deneyimi kazanırlar. Mimarlık bilimi ile pragmatik köy mimarisinin birlikteliğini oldukça iyi sergileyen binalar inşa edilmiştir. Kümeye en yakın oturan öğretmen 'küme başı' olurdu ve anne-baba rolü üstlenirdi. Ayrıca o kümenin diğer kümelerle eşgüdümünü de sağlardı. Köy Enstitüleri'nin baş özelliği olan okuma ve özgürce tartışma çalışmalarını da küme başı yönetirdi. Küme başı öğrencilerini çok iyi tanımak ve her koşulda davranışlarını anlamak durumunda idi, çünkü öğrencinin rasyonel olarak değerlendirilmesini sağlamak küme başının görevlerindendi. Enstitülerde günlük yaşam çok erken başlardı. İlk uyananlar ekmekçilerdi. Arkasından depo ve yemekhanelerdeki öğrenciler kalkarlardı. Daha sonra günün nöbetçileri işlerinin başına gelirlerdi. Sabah 06.00 gibi enstitü uyanır, bireysel temizlikten sonra halk dansları ile gün başlardı. Kahvaltıdan sonra bir saatlik boşluk bırakılırdı. Yatakhaneler temizlendikten sonra 08.30 gibi yoklamalar yapılırdı.

⁶⁹ Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 314.

⁷⁰ A.g.e. ,s. 315.

Günlük temizlik ve giysilerin uygunluğu denetiminden geçilirdi. Bu denetimler çok ciddi olarak uygulanırdı. Kılık kıyafeti uygun olmayanlara düzeltilmesi için zaman verilir, çocuklar kendilerine çeki düzen verirlerdi.

Kirby'ye göre, programda her hafta özel bir konu belirlenir, herkes bu konu üzerindeki bilgisini derinleştirir ve genişletirdi.

Enstitülerin çoğunda öğrenci ve öğretmenlerden yönetim görevlerini iyi yapanlara daha fazla yetki verilirdi. Böylece müdür de daha farklı işlerle ilgilenebilirdi. Bu yöntem etkili demokratik denetlemelerle oldukça iyi sonuçlar vermiştir.

Spor, müzik, edebiyat, sahne etkinlikleri, tartışmalı okuma toplantıları bilindik ders çalışma etkinliklerinden çok farklıydılar. En önemli nokta ise okumaların yüksek sesle yapılarak tartışma ortamının yaratılması ve fikir alışverişinde bulunulmasıydı.

Akşam yemekten sonra ders çalışma zamanı verilir ve 22.00 gibi gün sona ererdi. Herhangi bir tehlike için nöbetçi uygulaması yapılırdı. Enstitüler 12 ay açıktı. Yaz tatili 45 gün sürerdi. Tatile de sıra ile çıkılırdı. Dönüşte ise köylerinden iğne oyaları, türküler, bitki ya da hayvan türlerinden örnekler getiren öğrenciler kültürel zenginliğe katkıda bulunurlardı.

Köy Enstitüleri'nde spor dinlendirici bir etkinlik olarak algılanırdı. Sporun diğer değerlerini yok saymazlardı; fakat eğlendirici yönü daha ön planda idi. Spor faaliyetlerine öğretmenler de katılırdı.

Köy Enstitüsü öğrencileri 3 yıllık eğitimin sonunda sağlık ya da eğitim dallarından birini seçerlerdi. Sağlık bölümünü seçenler Sağlık Bakanlığı'nın açtığı ve idare ettiği kurslara devam ederek sağlık memuru olarak köylerine gönderilmişlerdir. Köy Enstitüleri'nden mezun eğitimcilerin devam edebileceği Yüksek Köy Enstitüleri'nin öğrencileri ilk yıllarda öğretmen açığı yüzünden bazı dersler için başka okullara gönderilmişlerdir. Zorluklarla geçen birkaç yıldan sonra 1944- 1945 döneminde düzen sağlanmıştı. Öğrenim elemanları bulunmuş ve Yüksek Köy Enstitüsü yapısı şekillenmeye başlamıştır. Buralarda "*Tüm öğrenciler edebiyat, yabancı dil, tarih, sosyoloji, psikoloji, eğitim, tabiat bilgisi ve fizik bilimleri gibi genel eğitim dersleri alıyorlardı.*"⁷¹

⁷¹ Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 330.

Yüksek Köy Enstitüsü'nün amaçları diğer yüksek öğretim kurumlarından farklıydı. "Amaçları: a. Diğer kurumların ele alamadığı uzmanlaşma alanlarında gereken eğitimi vermek, b. Köy Enstitüsü hareketinin ruhuna, yöntemlerine ve ülkülerine göre yetiştirilmiş personel sağlamaktır."⁷² Kirby Yüksek Köy Enstitüsü mezunlarının görevleri için şöyle der; "Mezunlar Köy Enstitülerinde öğretmen ve yönetici olarak, Köy Enstitü hareketinde anlaşılan anlamda ilköğretim denetmenleri (süpervizör) ve danışmanı, bu işleri destekleyici personel olarak çalışacaklardı."⁷³

Dewey raporunda öğretmen okullarında müdür ve müfettiş yetiştirilmesi için özel şubeler açılmasını önermiştir. Danışmanlar hizmet bölgelerinde eşgüdümü sağlamışlardır. Danışmanlar, birlikte yaptıkları çalışmalar sonucunda bir dizi broşür hazırlamışlardır. Dewey raporunda özellikle sağlık konularında bilgi verici bazı yayınlar hazırlanmasını, bu yayınların köylüye dağıtılmasını ve öğrenciler ile ailelere de ulaştırılmasının önemine değinmiştir. Broşürlerin konuları çocuk bakımı, ipekçilik, tohum ıslahı, yabancı dil öğrenim teknikleri, köylere içme suyu getirilmesi, devlet posta telgraf hizmetleri, hayvan yemleri, halk öyküleri toplama yöntemleri, konservecilik, hijyen, halk sağlığı, dokumacılık ve boyacılık gibi konuları içermiştir. Ayrıca adı geçen danışmanlar Köy Enstitüleri'nin çalışmalarını içeren, üç ayda bir yayınlanan bir dergi çıkarmışlardır. Dergilerde kitap eleştirileri, verilen konferansların özetleri, yabancı dilden çeviriler, edebiyat yapıtları yer almıştır. Yabancı dili köye kültür götürme aracı olarak öğrenen Köy Enstitüsü öğrencilerinin dergilerine koydukları çeviriler için Kirby şöyle der; "Bunların konuları Köy Enstitüleri hareketinin pragmatik ve universal niteliğini gösterir."⁷⁴ Köy Enstitüleri, müzik konusunda halk arasında yerleşmiş bir inancı yıkmışlardır. Köylüler, kentlilerin, halk müziğini 'aşağı' gördüklerini düşünürlerdi. Oysa Köy Enstitüsü öğrencileri kendi yöresel müziklerini çalıp söyleyebilmenin kültürel artı değer olduğunu bilerek mezun olmuşlardır. Her öğrenci bir müzik aleti çalarak köyüne geri dönmüştür. Bu olgu köylü arasında memnuniyetle karşılanmış ve köylere müzik bilen öğretmen gelmesini isteyen köylüler olmuştur. Çıkarılan dergiler, basılan eserler ve Köy Enstitüsü'nde yetişen yazarlar çağdaş Türk kültürünün gelişmesi için yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

⁷² Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. Basım, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 329.

⁷³ A.g.e., s. 331.

⁷⁴ A.g.e., s. 333.

Köy Enstitüleri'nde yetişen yazarlardan bazıları şunlardır: Fakir Baykurt, Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Ali Dünder, Mahmut Makal, Ümit Kaftancıoğlu, Mehmet Uslu.

Yüksek Köy Enstitüsü'nün hemen yanına bir açık hava tiyatrosu inşa edilmiştir. Bu Anadolu'da binlerce yıl sonra kurulan ilk açık hava tiyatrosudur. Açık hava tiyatrosunda Antik Çağa ait veya çağdaş pek çok piyes sahnelenmiştir.

Enstitüler oldukları yerlere pazarlar kurmuşlar, hatta oteller bile açmaya teşebbüs etmişler, ekonomiyi kalkındırmışlardır. Köylerde yün, meyve, sebze gibi ürünler artmıştır. Devletin vergilerden topladığı gelirler bölgeye gönderilmiştir. Gelen para ile yol, taşıt, traktör alımı söz konusu olmuş ve eğitim ekonomik yarar sağlamaya başlamıştır. Köy Enstitüleri'nde yapılan bu tür çalışmalar Kirby'ye göre, denenmeden ezberleme konusu yapılan ithal bilgiler değil, öğrencilerin doğrudan kendi ülkelerinin gerçeklerinden yola çıkarak, bilimsel yöntemleri kullanarak elde ettikleri yöntemin ürünleriydiler.

Köy Enstitüleri'nde okumaya verilen önem kütüphaneler ve sınıf kitaplıklarına gösterilen özenden anlaşılır. Dewey raporunda kütüphanelerin öneminden söz etmiştir. Kütüphanelerin herkese hizmet vermesi gerektiğini, hatta kütüphane memurlarının özenle yetiştirilmesi konusuna dahi değinmiştir. Kitaplıklar konusunda Gazalcı şöyle der: *"Enstitülerdeki kitaplıkların çoğunlukla Bakanlık tarafından gönderilen kitaplarla oluştuğu anlaşılıyor. Daha sınırlı olarak bağış yoluyla oluşan kitaplıklar olduğu gibi Bakanlıktan gönderilen kitaplarla yetinmeyip kütüphaneyi zenginleştirmeye çalışan ve bu yönde kolektif çaba gösteren öğrencilerin katkısıyla oluşanlar da vardı."*⁷⁵ Köy Enstitüleri'nde öğrencilerin kitaplıklardan yararlanmasına çok önem verilirdi, kütüphane ile ilgili kişiler seçilirdi. Gazalcı bu konuda şöyle der: *"Hasanoğlu'nun 1949 mezunu İbrahim Ayaşlıoğlu anlatıyor: 'Sınıfımızın bir köşesindeki dolapta sınıfımızın kitapları bulunurdu. Görevli bir arkadaş bu kitaplardan yararlanmamızı sağlıyordu.'*"⁷⁶

Enstitüden mezun olmadan öğrenciler bir aylık stajyerlik dönemi için köylere gönderilmişlerdir. Enstitüler yeni mezunlara destek vererek gelişmelerine yardımcı olmuşlardır.

⁷⁵ Mustafa Gazalcı, **Köy Enstitüleri Sistemi: Mezunları Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2015, s. 70–71.

⁷⁶ A.g.e., s. 71.

SONUÇ

Pragmatizmin bir açıdan dünyaya yeni bir bakış, toplum sorunlarına çözüm üreten, değişmeye açık bir kuram olduğu, diğer bir açıdan da pratik hayatta işe yarayan bir kuram olduğu değerlendirilmiştir. Pragmatizm 19. yüzyıl sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktığından itibaren kısa zaman içinde kabul görmüş bir kuramdır. Pragmatizm temel olarak anlam açıklama, araştırma ve eğitim kuramı olarak incelenmiştir.

Peirce tarafından ortaya atılan ve James ile Dewey tarafından geliştirilen pragmatizm anlayışında, bir fikrin doğru ya da yanlış olmasından çok faydalı olup olmadığının önemli olduğu öne sürülür. Empirizm olguları, rasyonalizm ise olgulara bağlı olmayan daha çok akli bilgileri veren felsefi kuramlar olarak incelenmişlerdir. Pragmatizm birbirine zıt görüşler arasında bir bağ oluşturan, onları dengeleyen bir felsefi düşünce olarak değerlendirilmiştir. Pragmatizm dogmatizm ve otoriter, baskıcı çözümler yerine, demokratik, işbölümüne dayalı, eşitlikçi, yeniliklere açık bilimsel görüşü benimseyen bir metot olarak incelenmiştir.

Dewey tarafından geliştirilen pragmatist eğitim anlayışına göre sürekli değişen dünyada insanın da bir değişim süreci içinde var olduğu belirlenmiştir. Değişim ve yeniliklere açık bir akım olan pragmatizmin herhangi bir şeyin değerini onun faydalı olması ile eşdeğer olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir. Eğitimde öğretilenlerin gerçek hayattan alınan, işlevsel değeri olan bilgiler olması gerektiği belirtilmiştir. Pragmatist eğitim anlayışında öğrencinin öğrendiği bilgilerin okul dışındaki hayatta kullanabilmesinin önemli olduğu değerlendirilmiştir. Bu eğitim anlayışında demokrasi fikrinin ve işbölümünün okul yaşamında önemli olduğu, öğretmenin bir otorite merkezi değil, yapılacak çalışmalarda öğrencinin amacına ulaşmasında ona yol gösteren bir birey gibi görev yaptığı, öğrenmeyi kontrol etme yerine problem çözme, projeler üretme yöntemine önem verdiği görülmüştür. Öğrencinin bireysel yeteneklerine değer verilen pragmatist eğitim anlayışının, onun gerçekleştirmek istediği hedefi belirlemek ve ilgisini yönlendirmek amacını taşıdığı değerlendirilmiştir. Dewey'nin eğitim anlayışının, bireyselliğin ön planda olmasının yanı sıra eğitimde küme çalışmalarına da yer vererek öğrencinin okulda işbölümünü öğrenerek toplum yapısına, okuldan sonraki hayata hazırlanmasına önem verdiği tespit edilmiştir. Pragmatist eğitimin amacı toplumu yapılan reformlarla yeniden düzenlemektir. Toplumda yeni düzen sağlamak okulun görevidir ve okul-toplum birlikteliğini kurmak pragmatist eğitim anlayışının en önemli özelliklerinden biri olarak

görülür. Dünya barışı için bütün devletler aynı fikirlere sahip olmakla birlikte bu amaca ulaşacak yol konusunda anlaşamamakta oldukları değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada pragmatik eğitim anlayışının ülkemizde uygulandığı Köy Enstitüleri incelenmiştir. Bireyselliğin ön planda olduğu, iş eğitimine önem verildiği, üretici ve faydacı eğitimin uygulandığı, demokrasi ve işbölümünün önemli olduğu Köy Enstitüleri pragmatist eğitim anlayışı açısından araştırılmıştır. İlerlemeci ve yapılandırmacı, iş içinde iş için üretmek uygulanan eğitim modelinin pragmatist eğitim anlayışı ile örtüşen ortak noktaları bulunmuştur. Köy Enstitüleri Modeli'nde uygulanan programlarda öğretmenin rehber özelliği taşıdığı ve öğrencileri yeteneklerine göre yönlendirdiği incelenmiştir. Pragmatist eğitim anlayışının kurucusu Dewey tarafından ülkemizin eğitim politikasına tavsiyelerde bulunmak için hazırlanan rapordaki bilgilere dayanarak, yaparak, ederek öğrenme modelinin Köy Enstitüleri'nde uygulama sonuçları gösterilmiştir. Bu sonuçların ülke gelişimine kattığı ivme incelenmiştir.

Pragmatizm anlayışına göre, doğru olan bilgi aynı zamanda faydalıdır. Sıcak bir cisme dokunduğumuz zaman elimizin zarar göreceği bilgisi doğrudur, aynı zamanda da faydalıdır. Köy Enstitüleri'nde her öğrencinin yeteneği doğrultusunda bir müzik aleti çalma, resim yapma, marangozluk ya da dikiş dikme gibi farklı alanlarda kendini geliştirebileceği eğitim programlarının uygulandığı görülmüştür. Marangozluk bilgilerini öğrenmek, bir müzik aleti çalmak, bireyin bilgi ve kültür düzeyini yükseltecek etkinliklerdir. Bireyin davranışında öğrenme sonucu bir değişiklik meydana gelir. Bilimsel ve kültürel anlamda ilerleme sağlayan bireyin davranışları değişir, eskiye göre daha doğru, daha iyi kararlar alır. Pratik anlamda bireye fayda sağlayan bilgiler, topluma da faydalı olur. Öğrenme sonucunda edinilen bilgilerin faydalı olup olmadığı, pratik anlamda fayda sağlayıp sağlamayacağı zaman içinde anlaşılır. Gelişme sağlayan birey içinde bulunduğu toplumu da etkileyecektir. Toplumlar bireylerin bir araya gelmesi ile oluşan sosyal gruplardır. Tek tek bireylerin bilim ve kültür açısından gelişmesi, toplumun ilerlemesine etki eden önemli faktörlerdendir. Köy Enstitüleri örneğinde, toplumdaki bireylerin edindikleri bilgiler sayesinde davranışlarında değişiklik meydana geldiği, bu değişikliklerinde toplumu etkilediği anlaşılmıştır. Köy Enstitüleri'nin olduğu köylerde sosyal, kültürel, bilimsel ilerlemeler ve doğru bilginin kullanımı sonucunda fayda sağlayan gelişmeler görülmüştür. Çalışmamızda Köy Enstitüsü mezunlarının bireysel ve toplumsal gelişmelere olumlu ivme sağladıkları incelenmiştir.

Çalışmamızda pragmatist eğitim modeli ve Köy Enstitülerinin ortak yönlerinden birinin de okul ve toplum birlikteliğini kurmak olduğu görülmüştür. Köy Enstitüleri'nde öğrenciler tarafından sergilenen tiyatroları, halkın da izlemesine ve bilgi sahibi olmalarına imkan tanınmıştır. Köy Enstitüsü öğrencilerinin teorik bilgileri pratik hale getirerek toplumsal fayda sağladıkları araştırılmıştır. Örneğin, kitaplardan hidroelektrik santrallerinin yapımı incelenmiş ve pratik hayata geçirilmiştir.

Köy Enstitüleri Modeli'nin uygulanmasına ihtiyaç olup olmadığı konusu araştırılmıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Kültür Teşkilatı UNESCO tarafından kalkınmakta olan ülkelerin eğitim sistemleri için bir örnek olarak gösterilen, iş içinde iş için üretirken öğrenme olarak tanımlanan Köy Enstitüleri Modeli ülkemizin ilerlemesine yardımcı olabilecek bir çalışma olarak düşünülmektedir. Köy Enstitüleri'nde yapılan üretimden elde edilen gelirin yeniden eğitim için harca edildiğinde yararlı olacağına inanılmaktadır. Elde edilen maddi gelir üretim için yeniden devreye girecek, yeni makineler alınacak, üretim artacaktır. Kültür derslerinin yanı sıra tarım, marangozluk, el iş gibi yaparak öğrenmeye, uygulamaya dayalı branşlarda da eğitim veren bu kurumlar ülkemizin genel kalkınma hızına güç katacak yapılar olarak düşünülmektedir. Köy insanı hem kültürel yönden gelişecek, hem de ekonomisini geliştirecektir. Ülkemizde köyden kente göçün en önemli nedeninin işsizlik olduğu, köylüye iş alanları açmak gerektiği bilinmektedir. Köylerde yeterli gelir getiren tarım üretimi yapılabilirse, köylere köyde yetişmiş, köylüyü tanıyan, onun ihtiyaç ve özelliklerini bilen öğretmenler gönderilirse, ülkemizin ekonomik ve kültürel alanda kalkınmasının hızlanacağı düşünülmektedir. Köy Enstitüleri bu ihtiyaçları giderebilecek bilgilerle donanımlı öğretmenleri yardımıyla köylünün bu konudaki bilgi eksikliklerini de giderebileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Akan, Tarık : “Köy Enstitüleri Bir Meçhul Öğretmen” DVD Ran Organizasyon Tic. Ltd. Şti. ,2011.
- Berkan, İsmet : “Eğitimde dibe vurduk, oradan çıkamıyoruz” , **Hürriyet Gazetesi**, 1 Nisan 2016. “Eğitimde eşitsizliğin resmi” , **Hürriyet Gazetesi**, 12 Ekim 2016.
- Bakır, Kemal : **Demokratik Eğitim: John Dewey’nin Eğitim Felsefesi Üzerine**, Ankara, Pegem Akademi, 2014.
- Cevizci, Ahmet : **Eğitim Felsefesi**, 3. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2014.
- Cevizci, Ahmet : **Felsefeye Giriş**, 4. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2015.
- Copleston, Frederick : **Yararcılık ve Pragmatizm, Felsefe Tarihi:8/a**, çev. Deniz Canefe, İstanbul, 2000.
- Dewey, John : **Deneyim ve Eğitim**, Kappa Delta Pi Ders Notları Serisi, çev. Sinan Akıllı, 4.bs., Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2014.
- Dewey, John : **Günümüzde Eğitim**, ed. Joseph Ratner, çev. ed. Bahri Ata, Talip Öztürk, 2.bs., Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014.
- Dewey, John : **Okul ve Toplum**, çev. H.Avni Başman, 3.Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, Eylül 2012.
- Dündar, Can : **Köy Enstitüleri**, İstanbul, Can Yayınları, 2014.
- Kalay, Erdinç : **Beşikdüzü Köy Enstitüsü**, İstanbul, Ema Matbaacılık, 2010.
- Eronat ,
Canan Yüce : **Köy Enstitüleri Dünyasından Hasan Ali Yücel’e Mektuplar**, ed. Emre Yalçın, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Haziran 2009.
- Gazalcı, Mustafa : **Köy Enstitüleri Sistemi: Mezunları Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2015.
- Kirby, Fay : **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, ed. Hadiye Yılmaz, çev. Niyazi Berkes, 4. bs., İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012.
- James, William : **Pragmatizm**, çev. Tahir Karakaş, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2015.
- Parlak, Mesut : “Cumhuriyetin Aydınlığı”, **Sözcü Gazetesi**, 15 Şubat 2016.
- Peirce C. S., James,W.,
Dewey,J. : **Pragmatizm Pratik Bir Felsefe: Seçme Yazılar**, çev. Sara Çelik, İstanbul, Doruk Yayınları, Kasım 2008.

EK

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Ana Programa Hazırlıklar
Seri: B, No. 1

John Dewey

TÜRKİYE MAARİFİ HAKKINDA RAPOR

A.C.
196
I

1939
İSTANBUL
DEVLET BASIMEVİ

John Dewey
TÜRKİYE MAARİFİ
HAKKINDA RAPOR

700571

B. M. M.	
Kütüphane	
Es. No :	1941- 1386
Remiz :	A. C. 126

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Bütçeye konulması muktazi tahsisat hakkında muhtıra. . .	1 - 3
İptidai rapor	3- 8
Esas rapor	8- 30
1. Program	10
2. Maarif Vekilliği Teşkilâtı	11
3. Muallimlerin yetiştirilmesi ve terfihi	15
4. Muallimlerin yetiştirilmesi	19
5. Mektep sistemi	21
6. Sıhhat ve Hıfzıssıhha	26
7. Mektep inzıbatı	28
8. Muhtelif mevât	28

Maarif Vekilliği, kültür reformumuz hakkında Milli Şeflerin direktiflerle Türk ve ecnebi mütehassısların raporlarını ve muhtelif memleketlerin kültür teşkilâtı hakkındaki etütleri seri halinde neşre karar vermiştir.

(A) serisini, Ebedî Şef Atatürk'ün ve Milli Şef İsmet İnönü'nün muhtelif tarihlerdeki nutuklarında Maarife dair verdikleri direktifler teşkil edecektir.

(B) serisinde intişar edecek olan ecnebi mütehassıs raporları şunlardır:

1 — 1924 te memleketimize gelen Amerikalı Profesör John Dewey'in iki raporu;

2 — 1925 te gelen Alman Ticaret ve Sanayi Nezareti Müşaviri Kühne'nin teknik tedrisata dair raporu;

3 — 1927 yılında gelen Belçika Teknik Tedrisat Mütehassıslarından Omer Buyse'in yeni açılacak ertik ve teknik okullar hakkındaki raporları ve teklif ettiği programlar;

4 — Bir müddet Ankara Maarif Cemiyeti Mektebinde çalıştıktan sonra 1934 te Vekillik tarafından mekteplerimizde tetkikata memur edilen Amerikalı Mütehassıs Mis Parker'in raporları;

5 — Üniversite ıslahatı için 1932 yılında memlekete davet edilen İsviçreli Mütehassıs Profesör Albert Malche'in raporu;

6 — 1933, 1934 yıllarında Türkiyede geniş miqyasta iktisadî bir tetkik yapan ve Walker D. Hines, Brehon Somervell, O. F. Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C. R. Whittlesey, W. L. Wright Jr. Bongt Wadsted, Goldthwaite H. Dorr, H. Alexandre Smith, Vaso Trivanovith'den mürekkep olan Amerikan Heyeti raporunun Maarife teallûk eden kısmı.

(C) serisi, teşkilâtımıza bağlı Türk ve ecnebi mütehasstların memleket dışında ve içindeki kültür etütlerine ve lâyhalarına tahsis edilmiştir.

(D) serisinde muhtelif memleketlerin Maarif teşkilâtları hakkında etütler çıkacaktır.

(E) serisini muhtelif vekilliklerden Maarife teallük eden meseleler hakkında gelmiş olan mütalealar teşkil edecektir.

Kültür müesseselerimizin Kemalist rejimin kurucu prensiplerine dayanarak cezri bir şekilde hayatileştirilmesi, terbiye ve tedris çalışmalarının her şeyden evvel memleketin bugünkü ve yarınki kültürel, endüstriyel ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir mahiyet alması ve okullarımızdan çıkan gençlerin yeni teknik ve hayat şartlarını kavrtıyarak muhitlerinde verimli ve faydalı birer vatandaş haline gelmeleri, kültür gelişmesinin devamlı şekilde takip edilecek bir ana programa bağlanmasiyle mümkündür.

Bu program hazırlanırken Millî Şeflerin direktifleri, Cümhuriyet Halk Partisinin ve Hükûmetin programı, hareket noktalarımızı ve amaçlarımızı tayin edecektir. Çalışmalarımızda Türk ve ecnebi mütehasst raporlarından yardımcı materyel olarak istifade olunacaktır.

Ankara: I - II - 1939

Maarif Vekili
Hasan - Âli Yücel

PROFESÖR JOHN DEWEY'İN RAPORLARI

Maarif Vekilliğinin daveti üzerine 1924 te Türkiye'ye gelerek bir iki ay kadar tetkikatta bulunan Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden ve asrın en büyük terbiye filozoflarından Profesör John Dewey Vekillğe tetkik ve mütalealarının neticesini ihtiva eden iki rapor vermiştir. Bunlardan biri bir rapor olmaktan ziyade bütçeye âcilen konulması icap eden bazı tahsisatı ve bunların neye masruf olacağını gösteren bir muhtıra mahiyetindedir, ki Profesör bunu daha Türkiye'de iken vermiştir. Diğer büyük kıt'ada 30 sayfadan teşekkül eden asıl rapordur. Bunu John Dewey Amerika'ya avdetinden sonra yazarak göndermiştir.

BÜTÇEYE KONULMASI MUKTAZİ TAHSİSAT HAKKINDA MUHTIRA

1 — Mektep binaları ile techizatı ve mektep mimarisi, yeni mekteplerin en mühim esaslarından birini teşkil ettiği cihetle bu sahada birkaç mütehasıs yetiştirmek için bütçeye tahsisat konmalıdır. Bu mütehasıslar bilâhare Vekilliğin mebanı müdiriyetini teşkil edeceklerdir.

2 — Gençleri istidat ve ihtiyaçlarına göre mesleklere ihzar eylemek için tesis edilecek meslekî orta mektepler, muhtelif mahallerin ihtiyaçlarına göre ticarî, ziraî meslek kurları ve 8 - 10 yaşındaki çocuklar için meslekî ders programları ihzarı gibi mesail ile meşgul olmak için bir şube teşkili lâzımdır. Bu cihet için de tahsisat konulmalıdır.

3 — Muallim mekteplerinde şubeler ihdas ederek atideki mütehasısları yetiştirmek lâzımdır. Bu meselenin tetkik ve müzakeresi için de bir komisyona ihtiyac vardır.

I — Muhtelif şubaları ulûmda mütehasıs muallimler,

II — Mektep müdürleri ve tedrisat müfettişleri.

4 — Terbiye meselelerine dair amelî eserler telif ve tercümesi faaliyetini tezyide ihtiyac vardır. Telif ve tercüme dairesinin tahsisatı bu maksat ile arttırılmalıdır.

5 — Şu iki madde için de tahsisata ihtiyaç vardır:

a) Seyyar kütüphaneler tesisi,

b) Bu kütüphaneler için malûmatı meslekiyeyi haiz kütüphane memurları yetiştirilmesi.

6 — Atıdeki maddeler için de tahsisat lâzımdır:

a) Sanayide müstamel başlıca alât ve makinelerin nünunelelerini halka ve mekteplere göstermek için seyyar sergiler ihdası.

b) Bu işlerde malûmat ve ihtisas sahibi olmak için ecnebi memleketlerine gençler gönderilmesi.

7 — Hususî bir tetkik komisyonuna da ihtiyaç vardır. Bu komisyon: memaliki ecnebiyede bilhassa mektep binalarını, bahçelerini, oyun mahallerini, mekteplerde kullanılan ve müalimin talebeye tecrübeler yapmasından ziyade bizzat talebenin istimal etmesi maksadile vücede getirilmiş olan teğhizatı mahallerinde tetkik edeceklerdir. Binalar tetkik edilirken bunlar ile beraber muhtelif hayatî, içtimai ve iklimî şerait arasındaki münasebetler mütalea olunmalıdır. Bu komisyon ile birinci maddede zikredilen mektep mimarisi komisyonu birlikte çalışacaklar, ve terbiye usulleri ile mektep binaları ve müstemilâtı arasındaki münasebata dair neşriyatta bulunacaklardır.

8 — Ziraatin inkişafında, çiftçi kooperasyonlarında mekteplerin rolleri meselesi ile meşgul olmak ve köy mekteplerini bu gayelere göre tensik eylemek için çalışacak bir komisyon lâzımdır.

Sekiz maddede teşekkül eden bu tekliflerin istinat ettiği esaslar şunlardır:

1 — Türk maarifi hususî ıslahattan ziyade birkaç senelik devamlı bir inkişaf programına muhtaçtır. Arzu edilen ıslahata vaktinden evvel başlamaktan ise bu âzim işi, tazammun ettiği meseleler lâ-yıkile tetkik ve tathikatı idare edecek mütehasıslar ihzar edilinceye kadar tehir eylemek müracahtır.

2 — Bu ıslahatı tetkik ve plânlarını ihzar edecek komisyonları büttabi Maarif Vekilliği teşkil edecektir. Bu usul Vekilliği kırtasiyecilik tehlikesinden, formalitelerle fazla meşgul olmaktan ve bürokrasinin an'anepereşliklerinden sıyanet eder. Vekillik bütün faaliyetini fikrî ve manevî bir rehber membatılham olmak cihetine hasretmeli ve bu gayeye gitniyen bütün faaliyetlerden sakımmalıdır. Hedefi hareket fikirlerde merkezîyet, amelî icraat ile teferrüatta ademi merkezîyet olmalıdır.

İPTİDAİ RAPOR

Gerek umumî malûmat ve gerek dünyanın diğer kısımlarında tatbik edilen en müessir pedagoji usullerine lâyıkile vukuf itibarile muallimlerin mesleğe hakkile ihzârı imkânları teshil edilmedikçe marifte hakikî ıslahat vücude getirilemez. Bugün ifayî vazife eden muallimlerin meslekî terakkilerini temin için ne gibi vasıtalara müracaat edilebileceği herveçhiati arz olunur:

1 — Terbiyeye dair ecnebi eserlerini tercüme ve neşir için mevcut teşkilât tevsi ve takviye edilmelidir. Bu tercümeler hem kitaplardan hem de neşriyatı mevkuteden yapılmalıdır. Bir kitabın kâmilten tercümesi daima lâzım değildir. Ancak Türk muallimlerinin âcîl ihtiyaçlarına en uygun kısımların tercümesi ile de iktifa olunabilir. Tercüme için intihap edilecek metinler, umumiyet itibarile nazari olmaksızın ziyade amelî olmalı ve şu gibi mevzulara ait bulunmalıdır:

Mektep binaları, eşya ve teşhizatı, şeraiti sıhhiye, oyun mahalleri ve oyunlar, oyun mahalleri için ucuz tesisat, mekteplerde veya köylerde imal edilebilecek tedris ve san'at alât ve edevatı, talebinin teşebbüs kabiliyetini ve faaliyetini teşvik ettiği bittecrübe sabit olan tedrisat usulleri, müterakki mekteplerde tatbik edilen terbiye ve tedris usulleri, mektep ile çocuk velileri ve mahallî halk ve cemiyetin muhtelif unsurları arasında irtibatlar temin eylemek usulleri. İlk senelerde neşredilecek eserler en ziyade iptidaî muallimleri ile muallim mektepleri talebesinin istifadeleri maksadına göre seçilebilir.

2 — Muallimler arasında «mütalea cemiyetleri» ve müzakere ve münakaşa zümreleri teşkil edilmelidir. Bu cemiyetler her sene bir senelik programlarını ihzar ederek müteakıp sene zarfında bir program mucibince tetebbullarda bulunurlar. Tetebbu edilecek eserler meyanına mevcut terbiyevî eserler ile birlikte sene zarfında yeni tercüme olunan eserler de dahil olur. Her ay zarfında okunacak fasıl ve bahisler tayin edilmelidir. Muallimlerin, her on beş günde bir toplanarak okudukları bahisler ve bunlardan kendi derslerinde ve mekteplerinde tatbik ettikleri maddeler hakkında müzakere ve münakaşalarda bulunmaları teşvik ve teshil edilmelidir.

3 — Gördüğüm mekteplerde kâfi miktarda nebatat ve hayvanat levhaları vardır, yüksek mekteplerde hikmeti tabiiye ve kimya dersleri için lâzım olan alât ve edevat kâfi miktarda mevcuttur. Muallimler bunlarla ders verirken çocukların sadece bakıp düşünmeleri kâfi olmadığı için mekteplerde talebinin bizzat kullanabilecekleri basit ve

nisbeten ucuz alât ve edevatın daha çok miktarda mevcudiyetine ihtiyaç vardır. Bu levazımın bir kısmı, elişleri için muktazi tezgâh ve aletleri mevcut olan mekteplerde imal edilebilir veyahut yerli san'atkârlara yaptırılabilir; fakat muallimlerden pek çoğu hangi nevi alât ve edevat imal ve istimal edilebileceğine dair irşada muhtaçtırlar. Binanenaleyh Vekillik, mahalli meclisi umumilerin de iştirakile terbiyevî vesait nümuneleri teşhiri için «seyyar sergiler» ihzar ederek bunları memleketin muhtelif yerlerinde dolaştırabilir; bu nümuneler mümasilleri yapılmak için mekteplere birkaç hafta tevdi edilebilir ve sonra başka bir mektebe gönderilir ve bu veçhile devrettirilir.

4 — Aldığımız malûmata göre okuma öğrenen çocukların evlerinde kendi kendine okuyabilecekleri iyi kitaplar yokmuş. Eğer Maarif Vekilliği telif ve tercüme dairesi bu iş ile hâlâ meşgul değil ise bu bapta şu teklifte bulunabilirim: — Bu daireye «seyyar kütüphaneler» şubesi ilâve edilerek bu şubece çocuklar için caziheli mevzulara dair kitaplardan teşekkül eden ve her kolleksiyonda 25 yahut 50 kitap bulunan kütüphane sandıkları tertip olunur. Bunlar mektepten mektebe dolaştırılarak her mahalde birkaç ay hırakılır; bu kitapları talebe evlerine götürürler ve kendileri gibi pederleri ve valideleri okuyabilirler. Leyfî mekteplerde kitaplar ahaliye tevzi edilir ve bu suretle halk arasında iyi kitaplar okumak âdeti tenmiye edilir.

5 — Vekillik, bu yolda tedavül edecek kitapların telifi ve adetlerinin her sene muntazaman tezyidi için Türk muharrirlerinin iştirakini temin edebilir. Umumiyet üzere büyük şehirlerden bazıları umumî kütüphaneler maşarifini temine müktedir olabilirlerse de devlet mektebi, köy yahut şehrin kıraat merkezi olmalıdır. Bu «seyyar kütüphaneler» den başka müstakillen her mektep binasında hem talebe hem de ahali tarafından istifade edilebilecek bir kütüphane tertip edilebilir. İnşa edilecek mekteplerin plânlarında bu maksat için bir oda tahsis edilmelidir; Maarif Vekilliği telif ve tercüme dairesi bu gibi kütüphanelere ithali münasip olan kitapların listesini tertip ederek tamim etmelidir. Muallim mekteplerinden birinde böyle kütüphaneler idaresi usullerini talim ederek meslekî malûmatla mücehhez hafız kütüpler ihzarı için, ihtiyarî olmak üzere, bir kur küşat edilebilir. Yalnız kitaplar ihzar eylemenin, bunların halk tarafından istimalini temine kâfi olmadığı diğer memleketlerdeki tecrübe ile sabit olduğundan halk mektebe gelip kitap almağı itiyat edinceye kadar kitapların bu kütüphanelerden doğrudan doğruya ahalinin evlerine götürülmesi temin edilmelidir.

6 — Mektep binasının tarzı inşası ile orada tatbik edilen usulü terbiye ve mektebin inzibat ve tedrisatı arasında umumiyetle zannedildiğinden daha sıkı bir münasebet vardır. Alelâde binalar, müterakki usullerin tatbikını hemen otomatik surette meneder, ve muallimler ile talebeyi munhasıran kitap ile tedris ıztırarında bırakır; bunlara azamî olarak birkaç harita levha ve eşya derslerine ait levazım ilâve edilebilirse de böyle binalarda bunlardan fazla istifade edilemez. Bu hal talim ve tadrıste talebenin münfeil bir vaziyette kalmasını intaç ve muhakeme, icat ve icra kabiliyetleri zararına olarak hemen munhasıran hafızanın istimalini tervîç eder. Binaenaleyh mektep binaları ile eşya ve teçhizatı meselesi fevkalâde mühimdir. Muallimlerin ihzarından sonra sıra buna gelir; umumiyet itibarile mimarlar, talim ve terbiye ihtiyacatına kâfi derecede vâkıf değıldirler; mahallî idareler, tedrisat ihtiyacatına muvafık olmasından ziyade görünüşünü düşünürler. Binalarda sıhhat ve nezafet esaslarına göre tertibat yapılmazsa, elişleri, idarei beytiye, resim ve sanayii nefise, kütüphane, müze, illh, için münasip mahaller mevcut olmazsa maarifin muntazam bir inkişafı terakki etmesi mümkün olamaz. Binaenaleyh şunu teklif ediyorum. Vekillikte bir mehani ve levazım müdiriyeti teşkil eylemelidir. Bu müdiriyetin fenni mimaride maharet sahibi ve fazla olarak mektep hıfzıssıhha ve nezafetine, terbiyevî nazariyat ve ameliyata, ve muhtelif memleketlerde maarif ihtiyacatına en ziyade tevafuk ettiğı tecrübe edilen inşaat tarzlarına tamamile vâkıf mütehasısları bulunmalıdır. Şunu da söyliyeyim ki, bu teklif, bütün binaların mükellef ve pahalı olmasını tazammun etmez. İktisadî cihet te mütalea olunmalıdır. İhtimal ki Türkiyenin bazı yerlerinde «açık hava» yahut «yarı açık hava» denilen tarzda mektepler de yapılabilir. Herhalde bu müdiriyet mütemadiyen bütün müterakki memleketlerden inşaat plânları celp ve tetkik etmelidir. Muhtelif tarzlarda mektep binalarının mufassal plânlarını hazırlamalıdır ve sair memleketlerde ileride kabul edilecek ıslahatı takip etmelidir. Yeni bütçeye bu hususta lâakal iki üç kişi yetiştirmeye kâfi tahsisat konulmalıdır.

7 — Bedihidir ki Türkiye, devlet mektepleri sisteminin hemen başlangıcında bulunduğundan atılan ilk adımlara fevkalâde itina edilmelidir. Çünkü bu ilerdeki mesainin esasını teşkil edecektir; muntazam bir inkişaf temin ve birkaç sene devam edecek bir program ihzar ve tertip edilmelidir. Binaenaleyh şayanı arzu icraatı bile, vaktinden ve mütehasıs memurlar yetiştirilmeden evvel icraya teğebbüs etmekten ise tamamile tetkik edilinceye kadar ve memurların onları tatbik etmek üzere lâyıkile hazırlandıklarına kanaat hâsıl oluncıya kadar te-

bir etnek müraccahtır. Bu münasebetle teklif ederim ki: memaliki ecnebiyeye bir taraftan talebe gönderilirken bir taraftan da gerek bugün bir mevkii mümtaz ihraz etmiş bulunan muallimler arasında ve gerek müstait görülen erkek kadın genç muallimler meyanından bazıları gönderilmelidir. Bunlar muayyen mevzuları tetkik ederek rapor tanzim etmekle mükellef tutulmalı ve bittabi masrafları da temin olunmalıdır. Meselâ birkaç sene müddetle her sene memaliki ecnebiyeye tecrübeli muallimler ile birlikte mahallî meclis umumileri mümessillerinden mütecekkil bir komisyon gönderilir, muhtelif memleketleri ziyaret ederek muayyen mevzulara dair mukayeseli tetkikat icra ederler. Bu komisyonların iki gayesi olmalıdır; birincisi Türk mekteplerinin ameli inkişafı için tevessül edilecek icraatın esasını teşkil edecek malûmat tedariki; ikincisi, hizzat muallimleri teşvik ve teşci etmek. Balâda teklif edilen hususlardan bazıları için 1924 - 1925 bütçesinde derhal faaliyete geçmekten ise ancak iptidaî tahkikatı icra etmek daha müraccab görülebilir. Meselâ hinaların inşaat ve teşhizatı tetkik edilir ve alâtı dersiyeye ve smaiyenin seyyar sergileri hazırlanır. Kütüphaneler için de birkaç genç erkek ve kadın intihap edilerek memaliki ecnebiyede kütüphane mekteplerinde tahsile gönderilir.

Şunu da teklif ederim: bilhassa ziraî tedrisatı ve ikmal tedrisatı, halk mektepleri ve iktisadî teavünü gibi meseleleri tetkik etmek üzere Danimarkaya bir komisyon göndermelidir. Benim fikrimce mektepler, fikrî intibah kadar smai intibahın da merkezi olmalıdır. Aynı zamanda çiftçiler arasında maddî refah ve şahsî istiklâl ile cemiyet fikrini tenmiye eden teavün ve teşriki mesai usulleri Avrupa memleketlerinden en ziyade Danimarkada öğrenilebilir. Gayeye bir senede yahut beş senede vâsıl olmak mümkün olduğu halde bile muallimleri, buldukları mahallerde sanayide, hayatı içtimaiyede ve her hususta ahaliyi irşat ve ikaz için terakki ve tekâmül rehberleri olmak üzere hazırlamak maksadı gözden kaçırılmamalıdır.

8 — Bunlardan başka gelecek sene için başlıca tetkikat ve istihzarat mevzuu herveçhi atidir:

Meslekî orta mekteplerin (yani iptidaî mektepler mezunlarından yüksek tahsil takip etmiyerek ziraat yahut sanayi hayatına girecek olan talebeye ve iptidaî mektepleri ikmal etmeden evvel terki tahsil edenlere ve ameli tahsil görmek isteyenlere mahsus mekteplerin) inkişafı. Bu gibi mekteplerin gelecek sene küşadını tavsiye edemem; fakat bütçede bu mesele için teşkil edilecek bir tetkikat komisyonu için tahsisat tefrik edilir; komisyon azasının bir kısmı, ecnebi memleketlerde bu gibi mektepleri tetkik ederler; diğer kısmı da Türkiyenin

muhtelif mahallerinde mahallî şeraiti ve sınaî kabiliyetleri tetebbu eylerler, müstakbel mekteplerin yerlerini tayin ederler, bu mektepler için müstakbel muallimeri tayin ve tefrik ederler. Bunlardan bazıları mevcut muallimler arasından intihap edilerek kendilerine daha ziyade nazarî dersler verilir; birtakımı da amelî malûmat sahibi erbabı mesai arasından intihap edilerek kendilerine daha ziyade nazarî dersler ile usulü tedris hakkında malûmat verilir. Sair vekilliklerden Maarif Vekilliğine devredilecek olan ziraat ve ticaret mektepleri bu yeni tarzda orta mekteplerin esasını teşkil ederler. Mevcut orta mekteplerden bazıları tedricen bu yeni şekle kalbedilmelidir. Muallimler ihzar edildikçe her sene eski mektepler yeni sisteme ithal olunur.

9 — Bütün bu muhtelif teklifatın istinat ettiği fikir esası erkek muallim mekteplerinin inkişaf ihtiyacı noktasında temerküz etmektedir. Atideki maddeler hakkında muhtelif komisyonlar tetkikatta bulunduğundan sonra icap eden mütehasısları yetiştirmek için müdiriyetler teşkil edilmelidir: Evidaresi tedrisatı, elişleri ve resim ve nakış dahil olarak sanayi tedrisatı, makine mebadisi, beden terbiyesi, hilhasa açık havada oyunlar ve sporlar, fiziyojî ve hıfzıssıhha, ziraat, illi, meslekî orta mekteplere ilk zamanlar, iptidaî mektepler mezunları kabul edilebilir, fakat bilâhare icap ederse ancak tâli mektepleri yani üç seneden ibaret birinci devreyi ikmal edenler kabul edilmelidir. Herbiri bir muallim mektebine merbut olmak üzere böyle birer meslek mektebi yani iptidaî mekteplerin mabaadı olan meslekî bir mektep tesis edilmelidir. Bunlar evvelâ bir iki muallim mektebinde tecrübe olunarak sonra tamim edilebilir, fakat istisnaî olarak birkaç ayrı mektep te küşat olunabilir.

10 — Lâakal iki muallim mektebinde mektep müdürleri ve tedrisat müfettişleri yetiştirmek üzere şubeler olmalıdır. Bu şubelere yalnız lise mezunlarının en müstaitleri ile bu maksatla intihap edilen muallimler kabul edilmelidirler.

ESAS RAPOR

METHAL

İlk ve pek mühim nokta, Türkiye mekteplerinin gaye ve hedeflerini tesbit etmektir. Ancak bu suretle itihaz olunacak tedbirler tavazzuh eder ve mütekâmil ve tedrici bir surette inkişaf edecek muayyen bir program çizmek mümkün olur. Mekteplerin hedefi muayyen ve vazih olursa bu müesseseler birtakım lüzumsuz tebeddülâtan ve sözde ıslahat namına itihaz edilecek tesirsiz tedbirlerden sıyanet edilmiş olur. Gayenin müspet bir surette tavrı, yapılacak teşebbüsleri ilham eder, teklif olunacak tedbirler için kontrol ve miyar vazifesini görür, maarif sahasında itihaz olunacak müteakıp tedbirlerin sırasını tayine yarar.

Şayanı memnuniyettir ki Türkiye maarif teşkilâtında takip edilecek gayeyi tayinde müşkülât yoktur. Bu gaye, Türkiyenin mütemeddin milletler arasında mükemmel bir uzuv olarak canlı, hür, müstakil ve lâik bir cümhuriyet halinde inkişaf etmesidir. Bu gayeyi elde etmek üzere mekteplerin millet efradına evvelâ doğru siyasi itiyatlar ve fikirler vermesi, saniyen onlar da muhtelif şekilde iktisadi ve ticari liyakat ve kabiliyetleri teşvik etmesi, salisen erkek ve kadını hakimiyeti milliyeye, iktisaden kendi kendisini idareye, ve san'atçe terakkiye sevkedecek, yani onları teşebbüs ve ibdaa, istiklâli muhakemeye, ilmî bir surette düşünmeğe ve menfaati umumiyeye için içtimaî tarzda teşriki mesaiye alıştırarak fikrî ve ahlâkî seciyenin hatlarını ve temayüllerini kendilerinde inkişaf ettirmesi lâzımdır.

Bu gayeleri tahakkuk ettirmek için yalnız sadece bazı lider'ler yetiştirmek kâfi değildir. Vatandaşların heyeti mecmuası, memleketin siyasi, iktisadi ve harsî inkişafına iştirak edecek bir terbiye almalıdır.

Gayeye vâsil olmak için mekteplerin yalnız talebeye bazı ders mevzularını öğretmesi kâfi değildir. Mektepler, — bilhassa içtimaî hayatın faal cereyanlarından uzak kalmış gibi görünen köy mntakalarında — cemaat hayatının merkezini teşkil etmelidir. Mektepler, buldukları yerlerin sıhhi merkezi olmalı, orada sıhhati umumiyeye, sari hastalıklara, malarya ve bu hastalıklarla mücadeleyle ait bahisler yalnız talebeye öğretilmekle kalmamalı, bütün köy halkına ta-

mim edilmelidir. Mektep, muallimlerle talebenin sıhhiye memurları ve tabiplerle teşriki mesai etmesi dolayısıyla hastalıkların sebepleriyle mücadele için bir merkez olmalıdır. Meselâ malarya mıntakalarında talebe, sivri sineklerin yetiştikleri yerleri arayıp bulmağa, icap eden verleri kurutmağa, veya oralara petrol dökmeğe. . . ilh, ve böylece halka hastalığın önü alınabileceğini göstermeğe iştirak etmelidir. Mektep meydanları, yalnız talebenin beden terbiyesi, oyunlar ve spor yapması için değil, halkın da eğlenmesi ve sporları için bir merkez olacak derecede geniş ve ona göre vesaitle mücehhez olmalıdır. Talebe mektebe devam etmiyen gençleri de oyunlara ve sporlara iştirak ettirmeğe ve onlara bu gibi şeyleri öğretmeğe itina etmelidir.

Mektepler, kendi talebelerinin doğrudan doğruya meslekî ve sınaî terbiyesine hizmet ettikten başka iktisadî ve sınaî malûmat toplamak ve neşretmek için de birer merkez olmalıdır. Meselâ ticaret ve ziraat vekillikleri, bazı malûmat ve nasayihi halka tamim etmek arzusunda buldukları zaman, mektep talebesi bu malûmatın kendi ailelerine ve mektebin bulunduğu cemiyetin bütün efradına neşrini temine iştirak etmeli ve ticaret ve ziraat vekillikleri tarafından istenilen istatistiklerle sair malûmatı toplamağa da çalışmalıdır.

Mektebin gayesi iki cephelidir. Bir taraftan millî fayda temin eden malûmatın toplanması ve neşri vazifesini görecek bir merkez ve bir vasıta olmak (bu suretle mektepleri cemaat ve milletin hayatile raptetmek), diğer taraftan talebeyi memlekete faydalı olacak fikrî itiyatlarla teçhiz etmek ve alacakları malûmatı nazari ve lüzumsuz olmaktan kurtarmaktır.

Mekteplerin, milletin umumî, sıhhi ve sınaî hayatile sıkı sıkıya merbut olması elzem olduğu için bütün san'at müesseseleri, bilhassa hükûmetin idaresi altında bulunanlar terbiyevî bir mahiyeti haizdir.

Belediye idareleri altındaki bütün elektrik ve vesaiti nakliye müesseseleri, bu müesseselere merbut birer tatbikat mektebini muhtevi olmalı, bu mektebin gayesi yalnız birkaç çırağı yetiştirmek değil, başka yerlerde açılacak bu nevi fennî müesseseleri tesis ve idare edecek liyakatte adam yetiştirmek üzere bir kısım müdavimlerine daha mükemmel ve daha yüksek fennî tahsil vermekten ibaret olmalıdır. Her san'at mektebi, bu gibi ameli teşebbüsler ile alâkadar olmalı ve talebe, ikmalî tahsil icazetnamesi almadan evvel, görmüş oldukları derslerin ameli cihetlerinde de rüşuh peyda etmelerine imkân vermek üzere o gibi darüssınaalarda bir müddet çalışmağa mecbur edilmelidir.

Aynı prensip, hükûmet idaresindeki maden, orman, şimendifer, telgraf ve telefon gibi müesseselere şamil olmalıdır. Türkiye, san'at hu-

susunda ilerliyerek orada hususî fabrikaların adedi çoğaldıkça hükümet, fabrika sahiplerini, fabrikada çalışan amelenin çocuklarının terbiyesine itina etmeğe, onlar için ırzahaneler, ana sınıfları. . . ilâh, gibi müesseseler açmağa ve daha büyük yaşta olanlarına fennî bir terbiye vermeğe mecbur etmelidir.

I — PROGRAM

Türkiyenin içtimâî gayelerine hizmet edecek bir maarif plânı tertip ve tathik etmek için müstakbel 8 - 12 sene zarfında vücade getirilecek terhiyevî faaliyetlerin esaslarile çizgilerini gösterecek umumî bir programa ihtiyaç vardır. Bu program, hütün esaslarile Büyük Millet Meclisi tarafından kabul olunmalı ve Maarif Vekilliği için şahsiyetlerin tehdülünden müteessir olmayacak bir kanunuesasî veya «şartnamei esasî» mahiyetinde olmalıdır. Bir kere kabul edildi mi artık mer'iyeti için meclis tarafından kararlaştırılan seneler zarfında tağyir edilmemelidir. Bu program birkaç sene zarfında tathik olunabilmek için tedricî ve mütekâmil bir program olmalı, müteakıp senelerde ittihaz olunacak tedbirleri, yeniden açılacak ve ilâve olunacak mektepleri. . . ilh, tesbit etmiş olmalıdır.

Bedihidir ki böyle bir program, çok büyük bir ehemmiyeti haiz olduğundan Büyük Millet Meclisi tarafından ancak esaslı tetkiklerden sonra tertip ve kabul olunabilir. Böyle bir programı tertip için lâzımgelen istihzaratı vücade getirecek komisyonlarla heyetlerin teşekkülü için iki senelik bir zaman bile çok değildir. Bu sırada mümkün olduğu mertebe istikrarı temin için, — yeni mektepler açmak ve muallimlere daha iyi bir refah ve daha büyük teminat verecek tedbirler hariç olmak üzere — mevcut teşkilâtı değiştirmemelidir.

Program için lâzımgelen ihzarî tetkikatı Maarif Vekilliği, halihazırda mevcut maarif teşkilâtile idare etmeli ve teşkil olunacak tâli komisyonlar tarafından teklif edilecek tedbirler vekâlete arz olunmalıdır. Tâli komisyonlar, muhtelif memleketlerin maarif teşkilâtını mahallinde tetkik için heyet halinde izam olunacak zevatı da intihap eder. Ve bu heyetlerden her birinin başında Maarif Vekilliği erkânından hiç olmazsa bir zat bulunur.

İlk raporum bilhassa bu meseleye munhasır olduğu için burada o raporda münderiç neticeleri hulâsa edeceğim. Ecnebi memleketlerde muhtelif komisyonların tetkik edecekleri en mühim meseleler şunlardır:

1) Binalar, bahçeler ve vesait (bilhassa sıhhi şeraitini, ve binaların inşaat tarzlarını ve mekteplerin eliğlerini ve talebenin şahsî faaliyetlerini teşvik edecek tertibatı tetkik edecektir).

2) Mekteplerin amelî ve meslekî faaliyeti (iptidailerin yukarı sınıfları, muhtelif tâli mekteplerin ziraî, smaî ve ticarî şubeleri, muallim mekteplerinin meslekî ve amelî şubeleri).

3) Beden terbiyesi, spor ve oyunlar (nim tıbbî idmanlar ve mektep haricî faaliyetler dahi dahil olduğu halde).

4) Köy mektepleri ve köylerin inkişafı, kooperatif şirketleri.. ilâh (bilhassa halk mektepleri usulleri dahil olduğu halde Danimarka maarif teşkilâtı).

Bu komisyonların her biri ziyaret ettikleri muhtelif mektep sistemleri hakkında yazılmış eserleri toplamakla iktifa etmemeli, bu husustaki neşriyatın muntazam surette getirilmesi esbabını temin etmelidir. Beden terbiyesi ile çocuk bahçeleri dahi dahil olduğu halde iptidâî mekteplerin eliği faaliyetini tetkik edecek komisyonlar, ziyaretlerini Memaliki Müttehideye kadar teşmil etmelidir.

2 — MAARİF VEKİLLİĞİ TEŞKİLÂTI

Evvelki raporunda münderiç bazı tavsiyelerin tekrarı.

1) **Terbiyevî neşriyat.** — Ecnebi memleketlerde müteşir terbiyevî eserlerin, bilhassa mütekâmil mekteplerin umumî usullerinden, tesisatından, tedris vasıtalarından... ilâh. bâhis olanlarının tercümelerine ehemmiyet vermeli ve terbiyevî eserlerin muallimler arasında revaç bulması ve onlar tarafından itina ile mütalea ve tetkik edilmesi temin ve takip edilmelidir. Vekâletin bu eserleri vücade getirecek dairesi muallimler için tesis olunacak mütaleahaneler ve tetkik klupleri ile de meşgul olmalıdır. Bu müesseselerde muallimlerin terbiyevî kitaplarla mevkut neşriyatı muntazaman takip ve onlar üzerine münakaşa edebilmelerini temin edecek bir program tertip olunmalıdır. mütalea kitapları nazarî meselelerden ziyade ders mevzularına, ders vasıtalarına ve mütekâmil tedris usullerine ait eserlerden intihap edilmelidir. Bu daire, seyyar kütüpaneler ile (fennî aletlerden, eliğleri için lâzım olacak alât, edevat, malzeme ve nümunelerden, iyi mektep binalarının ve dahili tertibat ve teşkilâtına ait plânların fotoğraflarından ve vesaiti tedrisiye resimlerinden müteşekkil) seyyar sergiler tesisini de deruhde etmelidir. Bu teklif, bugün muallimlik mesleğinde bulunanların seviyesini yükseltmek gayesile alâkadardır.

Seyyar sergilerle gönderilecek vesait ve mevaddın sade, ucuz ve talebe tarafından olmazsa bile yerli işçiler tarafından imal olunabilecek cinsten seçilmesi lâzımdır.

2) **Kütüpane faaliyetleri.** — Gençler için daha çok ve daha iyi mütalea kitapları vücade getirmek ve yetişkin olanlar da mütalea ihtiyadını tenmiye etmek için Maarif Vekillîği kütüpane dairesinin faaliyetini tevsî etmesi lüzumunu hakkında evvelki raporda münderîğ teklifi hususî bir ehemmiyetle tekrar ederim. Her mektep, faal bir kütüpane merkezi olmalı, her binanın inşasından evvel plân yapılırken kütüpane salonu düşünülmalıdır. Kütüpaneye alınacak kitaplar yalnız talebenin değil, mektebin bulunduğu muhitteki halkın da ihtiyacına tetabuk edecek surette intihap edilmelidir. Şurası nazarı dikkate alınmalıdır ki kitap satın alarak kütüpaneyi doldurmak kâfi değildir. Daha mühim mesele, kitapların intişarını ve mütaleasını temin etmektir. Bu da halkın kütüpaneye gelip kitap okumak ihtiyadını kazanmaya kadar başlangıçta kitapları onların evine kadar göndererek mütaleaya terqip etmekle olur. Umumiyetle kabul edilmiştir ki kitaplardan umunun istifadesini temin eden kütüpane usulleri her yerden ziyade memaliki müttehidede yüksek derecede inkişaf etmiştir. Başlangıçta kütüpaneciliğe ihzar edilmek için hususî tetkiklerde bulunmak üzere buraya iyice müntahap birkaç zat gönderilmeli; bu yapıldıktan sonra sureti mahsusada yetişmiş kütüpane memurlarını yaşatamayacak derecede küçük mntakaların kütüpanelerinde çalıştırılacak muallimler yetiştirilmek üzere hiç olmazsa bir muallim mektebinde kütüpanecilik tatbikatını gösterecek bir ders tesis etmelidir.

3) **Mektep inşaatı.** — Maarif Vekillîğinde mektep binaları, mektep vesaiti ve hıfzıssıhhası ile meşgul ayrı bir şube bulunmalıdır. Herhangi tecrübeli bir mimarın muallimlerden az çok fikir alarak bir mektep binası yapabileceğini ve bina meselesinin alelâde mimarla mektep idarelerine emniyetle tevdi edileceğini zannetmek büyük bir hatadır. Bu usul takip olunursa müteamil tarzda mektep binaları inşasına devam olunacak ve para, hakikî terbiye ihtiyaçlarını tatmin etmekten ziyade mektebin haricî manzarasına sarf edilmiş olacaktır. Bu şube, ilk ve tâli mektepler işlerine, terbiye gayeleri ve vasıtaları ile mektebin binası ve bahçesi arasındaki münasebetlere ve hava, ziya, sıra ve tuvalet teşkilâtı... ilâhî. gibi sıhî meselelere vâkıf mütehassıslardan mürekkep olmalıdır.

4) **İstihbarat.** — İhsaiyat ve memurin şubesi, her mntakada mektep yaşına dahil olan çocukların miktarını, mevcut mekteplerde

ders görmiyenlerin adedini, mekteplere devamı temin edecek mahallî şeraiti, vesaiti nakliyyeyi, mahallî san'atleri... ilâh. tesbit edecek birçok malûmatı haiz olmalıdır. Bu şube, her sene vefat eden, istifa eyliyen, mesleki terk eden muallimlerin miktarı ile muallimlerin mesleki terk etmelerinin sebeplerini de tesbit etmelidir. Bu suretle her sene münhal kalan muallimlikleri doldurmak için nekadâr yeni muallime ihtiyaç olduğu, yeni açılacak mektepler için de nekadâr muallime lüzum görüldüğü anlaşılır. Bir taraftan çocukların, diğer taraftan meslekte olan veya muallimliği terk eden muallimerin miktarı hakkında ede bir ihşâî malûmat mevcut olmadıkça her sene yeni açılacak mektepler hakkında bir program vücade getirmek mümkün olamayacağı gibi lâzım olduğu zaman hazır bina ve muallim dahi bulunamaz.

Maarif Vekilliği ile Türkiyedeki mektep teşkilâtı arasındaki münasebatın tanzimi fevkalâde mühim bir meseledir. Bir taraftan bedihidir ki umumî maarif teşkilâtına henüz malik olmıyan, yalnız kâğıt üzerinde değil hakikî olarak umumî ve mehurî tahsil esasının inkişafını gaye edinen, birçok sahaları henüz tahsil yüzü görmiyen. muallime ihtiyaç bulunan bir memlekette Maarif Vekilliği idareyi eline almalıdır. Diğer taraftan Maarif Vekilliğinin lüzumundan fazla bir merkezîyet faaliyetine kapılmasında mahallî alâkaları ve mahallî teşebbüsleri boğması, mahallî idarelerin yapabilecekleri şeyleri yapmalarına mâni olması, ve şehir, köy, sahil gibi muhtelif sahaların, muhtelif enmuzeçte köy mıntakalarının, muhtelif muhitlerin, çobanlık, hububatçılık, pamukçuluk, meyvacılık... ilâh. gibi muhtelif san'atlerin ihtiyaçlarına tetabuk edecek derecede elâstikiyeti haiz olmıyan lüzumundan fazla yeknasak bir maarif teşkilâtı vücade gelmesi tehlikesi vardır. Bir de herhangi bir merkezîyet teşkilâtının icraatında kırtasiyeciliğe, tahakküm ve istibdada müncer olması ve memurlara lüzumsuz defterler tutturmak, onlardan lüzumsuz raporlar istemek gibi beyhude ve mihanikî faaliyetlerle ve umumiyetle fransızcada (*Paperasserie*) ve ingilizcede (*Red tape*) tabirleriyle ifade olunan kâğıt işleriyle uğraştırması bir tehlike teşkil eder. Maarif Vekilliği lüzumundan fazla merkezîyetten tevellüt edecek mahzurlardan içtinap etmekle beraber yeniden inkişaf edecek olan Türkiye maarif teşkilâtını münasip veçhile teşvik ve idare edecek en yüksek terbiyevî liyakatleri celp edebilmek için Vekillik uzuvlarına tahsis olunan maaş, kâfi olmalıdır. Ecnebi memleketlerinin maarif teşkilâtını tetkik ve tefahhus için de tahsisat verilmesi ve Maarif Vekilliğinin vazifesi idarî teferruata nezaretten ve icraî idareden ziyade fikrî ve manevî rehberlikten ve ilham membar olmaktan ibaret olmalıdır. Mahallî ihtiyaçlara intıbakı temin dahi

«dâhil olduğu halde idarî teferruat ve icraatı mümkün olduğu kadar mahallî maarif idarelerine terk etmeli ve maarif işlerine ait hususatta mahallî muallim teşkilâtının reylerine müracaat etmeli ve bu teşkilât tarafından vukubulan teklifleri — serhest bir münakaşa, aksini ispat etmedikçe — hüsnü telâkki eylemelidir.

Türkiye, maarif teşkilâtında «Vahdet» e muhtaç ise de «Vahdet» ile «Yeknasaklık» arasında büyük bir fark olduğu ve yeknasak bir mihanikî sistemin hakikî «Vahdet» e zarar verebileceği unutulmamalıdır. Maarif Vekilliği, vahdet yolunu tutmalı, fakat yeknasaklık aleyhinde ve tenevvüün lehinde bulunmalıdır. Ancak vesaitin tenevvüyledir ki mektepler, mahallî şerait ve ihtiyaçlara intibak ettirilmiş ve muhtelif mntakaların alâkaları nazarı dikkate alınmış olur. «Vahdet» evveliminde idare ve kırtasiyecilikle alâkadar bir mesele olmaktan ziyade zihnî ve fikrî bir meseledir. Bu da Maarif Vekilliğini Türkiye maarifi için diktatör olmaktan ziyade ilham membar ve rehberi olmak üzere teşkil ve teşhiz etmekle temin edilebilir.

«Yeknesaklık» ile «vahdet» arasındaki farkı, ders müfredat programını misal getirerek izah etmek mümkündür. Faraza umumî ders programı «Tabiat tetkik» dersine verecek asgarî zamanı tesbit eder. Kırtasiyeci yeknesaklık zihniyeti, aynı mevzuların aynı usullerle her mektepte tathibini mecburî kılar. Fakat Maarif Vekilliği, bilâkis mevzularla usullerin tenevvüüne yalnız müsaade değil onu teşvik etmeli, hattâ bunda ısrar eylemelidir. Maarif Vekilliği, memleketin muhtelif parçalarının ihtiyaçlarını ve hayatî meselelerini tetkik etmeli ve sahil, mer'â, hububat ve meyva ziraatı, pamukçuluk ve ipekçilik mntakalarına ve şehirlerde san'at ve ticaret muhitlerine ve her mntakanın smâi kabiliyetlerine göre intibak edecek tabiat dersleri mevzularını, vasıtalarını ve usullerini tesbit eylemelidir. Vekillik, bir taraftan izahnamelerle ve muallimer için neşredeceği eserler ve verdireceği tetkik derslerle, bir taraftan muhtelif mntakalarda muallim mektepleri derslerine vereceği seciye ile muallimlerin buldukları muhitlerin hususî ilcaatına, menabiine ve ihtiyaçlarına göre ders verecek ehliyeti ihraz ettiklerine emin olabilmelidir. Aynı esas, hiç şüphesiz coğrafya ve tarih derslerine de kabili tathibiktir. Bu derslerin programları da programın umumî hududu dahilinde mevzii coğrafya ve tarih mevzularının tedrisini teşvik etmelidir. Maarif Vekilliği, ancak bu gibi zihnî ve fikrî meselelere ehemmiyet vererek kırtasiyeci ve defterci bir (Rotin) idarehanesi haline düşmekten ve mahallî mektep idareleriyle tevhidî mesai edeceğine onların husumetini celp etmekten kurtulur.

Aynı noktai nazarı teyiden tâli mekteplerle muallim mektepleri de misal olarak alınabilir. Umumî fikir şudur ki mevcut tâli mektepler teşkilâtı, lüzumundan fazla elâstikiyetten mahrum, çok yeknasak, ve programları lüzumundan fazla akademiktir. Tâli mektepler programı tenevvü'e en çok ihtiyacı olan bir meseledir. Fakat maarif vekilliği, bu tenevvüün muntazam bir rehberlikten mahrum bir tarzda gelmesine inkân vermektense bizzat kendisinin muhtelif tâli mekteplerin memleketin muhtelif mntakaları ihtiyaçlarına intıbakı meselesini tetkik ederek ziraî, sımaî, ticarî mntakalarda açılacak muhtelif tâli mektepler için birer şema ihzar etmesi ve tâli mekteplerin açılması pek faydeli olacak mntakalar hakkında tetkikatta bulunması lâzımdır. Aynı prensip, muallim mekteplerine de tatbik olunmalıdır.

Maarif Vekilliğinin yapacağı işlere bir nümune olarak şunu da göstermek mümkündür: halihazırdaki teftiş şebekesinin vazifesi muhtelif mekteplerin vazifelerini hüsnü ifa edip etmediklerinden, muallimlerin ne suretle yetiştirildiklerinden ve binalarla vesaitin ne halde bulduklarından vekâleti haberdar etmekten ibarettir. Fakat teftiş heyeti, bu gayeye hizmet edecek derecede tevsi olunsa bile vekilliğin Türkiye maarifinin fikrî rehberi ve ilham membar olması gayesine hizmet edemez. Bu müfettişlere ilâveten vazifeleri mekteplerin halini ve faaliyetlerini Ankaradaki vekilliğe bildirmeğe munhasır olmaktan ziyade muhtelif mntakalardaki mekteplerin muallimleriyle idare memurlarını, mekteplerin vesaitile usulü tedrislerini ıslah için irşat etmekten ibaret olacak seyyar rehber, müfettişler de tayin olunmalıdır. Bu müfettişler, en mütekâmil muallimlerden intihap olunarak bir sene veya buna yakın bir müddet zarfında ecnebi mekteplerinde tatbik edilen usulleri tetkik için gönderilir. Avdetlerinde bilhassa geri kalmış olan mntakalara tayin olunarak malûmat ve tecrübeerinden diğerlerini müstefit etmeleri temin olunur. Bu müfettişler gittikleri yerlerde mntakanın ileri gelen halkile temas ederek terbiye ve maarif meseleleri hakkında halkta daha canlı bir alâka uyandıрмаğa vasıta olurlar.

3 — MUALLİMLERİN YETİŞTİRİLMESİ VE TERFİHİ

Zekî ve fedakâr erkek ve kadınları muallimlik mesleğine cezbederek onları tedris edecekleri mevzularla beraber asrî ve mütekâmil tebiyevî fikirlerle teğhiz etmek çetin bir meseledir. Nihayet muallimler nasıl olursa mektepler de öyle olur. Bu mesele iki kısma ayrılabilir.

1) **Muallimlerin terfihi.** — Bu mesele maaşlarla muallimler hakkında ittihaz olunacak idarî tedbirlere şamildir. Her iki noktai nazardan muallimlerin vaziyetinin şayanı memnuniyet olmadığında ittifaq vardır.

1 — Muallimlerin maaşları süratle ve pek büyük bir nisbette tezyit olunmalıdır. Maaş meselesi, en münasip şahsiyetleri muallimlik mesleğine cezp için başlıca nokta olmamakla beraber muallimin alacağı ücret, kendisini ve ailesini münasip bir derecede yaşatacak derecede olmadıkça bundan zararlar tevellüt eder. Nasıl ki bu zararlar Türkiyede bugün kendisini göstermiştir. Muallimlik san'atine kâfi miktarda zevat bulunamıyor. Meslekten istifa edenlerin miktarı meselenin ne kadar ciddi olduğunu gösteriyor. Fazla olarak muallim mektepleri istikbalde açılacak mekteplerin muallim ihtiyacını tatmin edecek derecede talebe bulmak şöyle dursun birçok ahvalde bugünkü mekteplerin en âcil muallim ihtiyacını bile temin edecek derecede talebe bulamıyor. Açıkçası, Türkiye, pek çok muallim, binaenaleyh muallim mektebi ihtiyacında iken bir çok değerli erkeklerle kadınların mekteplere muallim olarak cezbi temin edilmedikçe yeniden mektep açmakta faide yoktur. Muallimleri aç bırakacak maaşlarla da onları mektebe cezbetmek imkânsızdır.

Diğer bir zarar da şudur ki mesleklerine en merbut muallimler bile bugün hütün fikirlerini ve kalplerini kendi tedaris vazifelerine veremiyorlar. Kendi ailelerini geçindirmek ve borçlarını ödemekle okadar meşguldurlar ki terbiye mesailine karşı alâka duymak ve kendi meslekî seviyelerini yükseltmek gibi meseleler bizzarure ikinci derecede kalıyor. Bundan maada bu hal, bir kararsızlık da husule getiriyor. Türkiyenin bir kısmında, bilhassa hayatın pahalı olduğu büyük şehirlerde muallimler, daha çok kazanç temin eden mevkilere ve işlere geçmektedirler. Bunlar, tedaris hayatındaki mevkilerini muvakkat ve meşkûk görüyorlar. Hattâ muallimlik hayatında buldukları sırada hariçte maişetlerine medar olacak bir vasıta arıyor veyahut ele, hayatlarını temin edecek kadar para geçirebilmek için bir mektepten diğer mektebe giderek gayrikabili tahammül derecede ders vermeğe mecbur oluyorlar.

Bu suretle maaşların miktarı meselesi bugün Türkiye maarifinin merkezî meselesidir. Bir taraftan âcil ihtiyaca mukabil derhal bir tedbir ittihazı elzem olmakla beraber diğer taraftan maarif ve maliye vekâletleri mümessilleri ile muallimler cemiyetlerinden ve vilâyetler maarif memurlarından müteşekkil bir komisyonun bu mesele-

nin heyeti umumiyesini hayat pahalılığı, para piyasasının tenezzülü, tedrisat vergisi, varidatın tezyidi noktai nazarından tetkik etmesi ve muallimlere bazı sühuletler temini (muallimler için vesaiti nakliye-den meccanen istifade edilmesi, kendilerine mahrukat itası, mahallî idareler tarafından ya meccanen yahut cüz'î bedel mukabilinde mesken temini gibi) ve muallimlerin iktisadî vaziyetlerini emin, müstakar ve cazip bir hale getirecek diğer vesait ilzarı gibi cihetleri teemmül eylemesi muvafıktır.

Malî tekliflerde bulunmak salâhiyetim dahilinde olmamakla beraber bir nokta üzerine ehemmiyetle nazarı dikkati celp etmek isterim. Türkiyede bugün boş birçok arazi ve hükûmete ait menabii tabiiye vardır. Her vilâyette bu nevi arazinin bir kısmı o vilâyetin mektepleri için ayrılarak ileride o araziden alınacak iradın mecmuu mekteplere tahsis olunur. Vakîâ bu tedbir, mektepler için derhal büyük bir varidat temin etmez. Fakat orada nüfus çoğaldıkça ve iktisadî hayat inkişaf ettikçe gerek arazinin iradından gerek bir kısım arazinin bey'ile elde edilecek esmanmın istismarından muntazam ve gittikçe mütezayit bir varidat temin edilmiş olur. Memaliki müttehida ilk zamanlarda neşrettiği kanunlarla bu usulü kabul etmiş ve pek çok istifade eylemiştir. Biraz evvel teşkili teklif olunan malî komisyon, mekteplere irat olmak üzere ayrılacak boş arazinin ifraz ve tahsisi meselesi için bir usul ittilhaz edebilir.

2 — Diğer mühim bir mesele de muallimlerin mevkilerinden emin olması ve vaziyetlerinde istikrar bulunmasıdır. Bu noktai nazardan bugün Türkiyede muallimlerin vaziyeti idare memurları, mektep müdür ve muavinlerinininkinden daha iyidir. İdare memurları, mevkilerinde çok ani ve lüzumundan fazla tebeddülâta maruz kalıyorlar. Bunun neticesinden de meslek, manen mutazzarır oluyor. Birçok değerli muallimler, maaşının çok olmasına rağmen bilerek idare işlerinden istinkâf ediyorlar. Kabul edenler de buldukları mahallin ihtiyaclarına vâkıf olarak ve oranın nüfuzlu zevatile tanışarak işe başlayacakları sırada diğer mahalle tahvil edildiklerini görüyorlar.

Halbuki arada ailelerini getirtmiş, bir mesken inşa veya muba-yaa etmiş oluyorlar. Diğer taraftan yol masrafı da fevkalâde olduğundan ailelerini orada bırakmağa mecbur oluyorlar. Bunun neticesi çok cesaretkırıcıdır. Bahusus tahvil emirleri senei dersiyeye bidayetinden biraz evvel kendilerine tebliğ ediliyor. Maarif kanunu bu lüzumsuz ve zararlı göçebeilik temayülüne set çekmelidir. Maarif müntesiplerinin bir yerde temdit ikameti lehinde ahkâm vaz etmeli ve yeri

değiştirilecek menurun tahvili keyfiyeti senei dersinyenin hitamından çok evvel kendisine ihbar edilmesi usul ittihaz olunmalıdır.

3) Nazarı ehemmiyete alınması lâzımgelen diğer bir mesele de muallimlere mesken teminidir. Umumiyetle yeni mektep binaları için plân tertip edildiği zaman muallim için mesken ve arazi ifrazı düşünölmelidir. Bilhassa köy muhitleriyle geri kalmış mıntakalarda muallime tahsis olunan mesken, o yolda inşa edilmelidir ki su tevziatı ve temizlik gibi hususatta sıhhi kavaide muvafık ve kullanışlı bir surette tanzime müsait olsun. Bu suretle muallimlik mesleki daha cazip bir şekilde girmiş ve muallimlerin hayat tarzı, buldukları muhit üzerinde muayyen bir tesir yapmış olur. Şehirlerde muallimlere mekteplere yakın meskenler temin edilmelidir. Muallime mesken tahsisi, yalnız onun maişetini tehvin meselesini halletmekle kalmaz; belki muallimlerle mektebin içtimaî hayatı ve talebesi arasında sıkı bir rabita tesisine sebep olur. Böylece mekteplerin manevî havasında bir inkişaf husule gelir. Mekteplerin ruhi ve manevî muhiti kışla şeklinden aile haline tahavvül eder.

4) Mektep müdürleri, eğer bugün uhdelerindeki ufak tefek teferruata ait işlerden kurtarılır ve para sarfı hakkındaki usuller değiştirilirse onların vaziyeti çok daha faydeli ve çok daha şerefli bir şekilde girer. Bir binanın bir tarafını tamir için on lira sarfına muhtaç olan bir mektep müdürünün büyük bir komisyondan karar almağa mecbur tutulması abestir. Bu usul, yapılacak tamiratın, mubayaa olunacak vesaitin asıl ihtiyaç zamanında yapılmasına ve alınmasına mâni olur. İdare memurlarının terbiyevî meselelere hasredilmesi daha muvafık olan zamanlarını ve cehtlerini lüzumsuz yere israf etmeğe sebep olur. Komisyona müdavin diğer zevatın vakitlerinin ziyana sebep olduğu gibi hakikatte sarfiyatın hakiki bir ihtiyaca tekabül ettiğini tasdikten başka bir vazifeleri olmıyan memurların da boş yere vakit israf etmelerini mucip olur. Müdürlerin lüzumundan fazla zaman ve enerji'leri böyle beyhude ve gayri müsmir bir surette kayboluyor. Müdürlerin bütün enerjilerini asıl vazifeleri olan terbiye mesailine hasretmek üzere maarif tahsisatını israftan ve süistimalden sıyanet etmek için şimdiki sarfiyat ve muhasebe usullerinden daha iyi bir usul bulmak mümkündür. Büyük şehirlerdeki mekteplerin teşkilâtında iki müdür bulunması, bunlardan birinin terbiyevî meselelerle, diğerinin teferruata ait başka işler ve yazı işleriyle meşgul olması muvafıktır.

1 — MUALLİMLERİN YETİŞTİRİLMESİ

Bu bahiste muallim mektepleri, evvelce mesleğe girmiş olan muallimlerin meslekî malûmat ile teğhizi, ve meslekte bulunan muallimlerin müdürlüğe, müfettişliğe, Vekillik devairine veya vilâyetlerdeki maarif idarelerine tayin ve terfileri meseleleri vardır.

Muallim mekteplerinin iki büyük ihtiyacı vardır. Biri kıymetçe tekemmül ve inkişaf etmeleridir. Öyle ki bu mektepler, gerek iptidaî ve tâli tatbikat mekteplerinin idareleri ve tedris vesaiti, gerek amelî ve nazari tedrisat itibarile nümunei imtisal olacak bir mükemmeliyet gösterebilirler ve en mükemmel tedris usullerini tatbik etsinler. Muallim mekteplerinin gerek kendi sınıflarında gerek tatbikat mektebi dersanelerinde deres verecek muallimler memleketin en mükemmel muallimleri olmalıdır. Binaları, bahçeleri tedris vasıtaları gayri müdrik bir surette bütün talebesi ve mezunları üzerinde bir tesir bırakacağından nümune olmalıdır. Bu neticeye yardım edecek bir tedbir olmak üzere şunu teklif ederim: Muallim mektepleri muallimlerinin herbirinin beş veya altı senede bir defa masrafı tesviye edilerek Türkiye veya ecnebi memleketlerinde meslekî tetkikat ve tetebbuatta bulunmak üzere bir sene müddetle mezun addolunmalıdır. Muallimin mezuniyet müddetini nerede geçireceği maarif idareleriyle müzakereden sonra kararlaştırılır. Eğer bu usul kabul olunursa bazı ecnebi memleketlerin mektep müdürleriyle gerek ücret gerek sair hususlarda bazı imtiyazlar temini için itilâf edilmesi şüphesiz mümkündür.

Diğer mühim bir ihtiyaç ta muhtelif nevide muallim mektepleri tesisi ve her muallim mektebi derslerinde tenevvü husule getirilmesidir. Yalnız iptidaî ve tâli derecede muallim ve tatbikat mektepleri tesisi kâfi değildir.

Köy mekteplerine bilhassa Türk hayatının temeli olan çiftçilerin ihtiyacına tekabül edecek mekteplere muallim yetiştirmek için muhtelif tip'te muallim mekteplerine ihtiyaç vardır.

Mekteplerde köylülerin ve çiftçilerin alâka ve ihtiyaçlarına hususî bir ehemmiyet verilmeden tahsilin umumî ve mecburî kılınması içtimaî zararlar verecek fevkalâde bir tehlike teşkil eder. Köylülerle çiftçilerin ihtiyaçları ayrıca düşünülmeden vücade getirilecek bir maarif sistemi nazari ve skolâstik olur. Ve genç nesli, herhangi diğer bir meslekte muvaffakiyetini temin etmemekle beraber onları köy hayatından kolaylıkla uzaklaştırır. Bundan başka Türkiyede milli refahın inkişafı ziraat ameliyatının ıslahile sıkı bir surette alâkadar-

dır. Bu itibar ile Türkiye maarifi için en mühim mesele, derslerinin mevzuları köy hayatına iyice merbut olacak bir nevi iptidâî ve tâlî mektepler tesisidir. Ancak bu suretle mektebin ameli faidesi herkesin nazarında taayyün eder. Ve mektepte alınan malûmatın ameli hayata tatbiki mümkün olur. Fakat bu neticenin elde edilmesi ancak ilmi bir tarzda ve ihtimam ile bu gayeye hizmet edecek mektep muallimleri açmakla temin edilebilir. Bu da bu gibi muallim mekteplerini idare edecek zevatın bu mesele ile alâkadar ve meşgul olan ecnebi memleketler müesseselerini evvelce tetkik etmekle mümkün olur. (Bu mesele, bu raporun bidayetinde muhtelif ecnebi memleketlerine tetkik ve tettebbü için komisyonlar izamı mevzuubahs edilirken izah edilmişti).

Bir de bazı muallim mekteplerinde ticarî ve sınaî mekteplerin muallimleriyle beden terbiyesi, spor ve hıfzıssıhha, ana mektepleri, musiki, resim dikiş... ilâh. muallimlerini yetiştirecek hususî dersler açılmalıdır.

Hiç olmazsa bir muallim mektebinde mektep müdürleri ve müfettişler yetiştirecek dersler tesis etmeli ve bu derslere evvelce tedris hayatında muvaffakiyetleri görülmüş olan muallimleri devam ettirmelidir. Yine hiç olmazsa bir muallim mektebinde — diğer muallim mekteplerine muallim yetiştirmek gayesile — muallim mektebi mezunlarına tabiat tetkiki, tarih, coğrafya, edebiyat, ecnebi lisanı gibi hususî mevzular üzerine dersler verecek hususî bir şube açılmalıdır.

Muhtelif neviden açılacak muallim mekteplerinin ders seneleri, kabul şartları icabına göre ayrı ayrı olmalıdır. Bir kısmı muallim mektepleri iptidâî mektebe muallim olarak yetişecekler için bile tâlî mektepten mezun olmasını şimdiden şart koyabilir. Maamafih bu şartın aynı zamanda bütün muallim mekteplerine tatbiki bir hata olur.

Hiç olmazsa bir muallim mektebine mülhak olarak — esasen mevcut olan tathikat mektebinden başka — bir «tecrübe mektebi» açılmalıdır. Bu mektebi tesisten gaye, yeni ve mütekâmil ders usullerini ve vesaitini inkişaf ettirmek ve çocukluğu, ruhiyat, zihni kabiliyet miyarları ve ölçüleri... ilâh. gibi meselelerin tetkikına imkân vermek ve bu suretle yalnız terbiye usullerinin tekâmülüne değil, muallim mektepleri için ruhiyat ve usulü tedris muallimleri yetiştirmeye de hizmet etmektir.

Evvelce açılmasını tavsiye ettiğim mütalea klüplerine ilâveten bugün tedris hayatında bulunan muallimlerin bilnuhabere ders alma-

ları da muvafık olur. Bu dersler, ya Maarif Vekilliği veya bir muallim mektebi tarafından idare olunur.

Yaz mektepleri meselesi, hususî bir dikkate ihtiyaç gösterir. Yazın mekteplere devam hakkındaki memnuiyetin hiç olmazsa muallimler için ref'i lâzımdır. Yaz mektepleri için sıhî ve cazip bir mahal intihap ve bu mekteplerin tertibat ve teşkilâtına itina olunduğu takdirde bu müesseseler, mevcut muallimlerin tekemmülü ve inkişafı için itihaz olunacak tedbirlere kıymetli bir zamime olduktan başka muallimlerin sıhhatlerine zarar vermekten ziyade onların sıhhatlerine müspet bir surette hizmet te eder. Yaz mekteplerinin idaresi Türk memurlarına ait olmakla beraber bu mektepler için, Türkiyede mevcut ecnebi mektepleri binalarının yaz mevsimi için meccanen kullanılması zmnında ecnebi müesseselerle sureti mahsusada uyuşulması mümkündür. Yaz mekteplerinde tedrisatın ve ibate ve iaşenin meccani olması değerli ve mesleğine merbut olan muallimler için bir müşevvik olur.

Hizmette bulunan muallimleri yükseltmek için diğer en mühim amil de onların tetkiki için ecnebi memleketlerine gönderilmesidir. Bunun için birkaç senelik muayyen ve müstakar bir program tertip etmeli ve bu program mucibince her sene bir kısım muallimleri muhtelif meseleleri tetkik için harice göndermelidir. İmtihanlarda muvafak olan muallim mektepleri ve darülfünun mezunlarından her sene bir kısmının tevsiî malûmat için ecnebi memleketlerine gönderilmesi nekadar şayanı temenni ise Maarif Vekilliği memurları dahi dahil olduğu halde tecrübeli muallimlerle müdürlerin ve diğer maarif memurlarının gönderilmesi de o kadar ve belki daha ziyade mühimdir. Bu hususta evvelce tecrübesi sepk etmiş olanların kazanacakları terbiyevî faide, tecrübesi olmıyanlardan ziyadedir. Evvelce tecrübesi olınlar, tetkik ettikleri şeyleri temyiz edecek ve tetkikatta bulunacakları ecnebi memleketlerde tatbik edilen bazı usulleri körükörüne taklitten içtinap eyliyecek bir mevkedirdirler.

5 — MEKTEP SİSTEMİ

Burada esaslı prensip şudur ki mektep sisteminin her cüz'ü, yani her nevi mektep, haddizatinde bir vahdet ve bir kül teşkil etmelidir. Öyle ki o mektebi ikmal eden, daha yüksek bir mektebe ister girsin ister girmesin muayyen ve sarılı bir gaye elde etmiş olsun. Şimdiki halde Türk mekteplerinin hattâ iptidâî kısımlarında bile bu prensipe

lâyik olduğu mevki verilmemiş ve bu mekteplerin teşkilâtı, kısmı azamı itibarile darülfünuna veya diğer yüksek mekteplere sadece iltisaz edecek bir tarzda tertip edilmiştir. Bu suretle tâli mektebi bitiren ve yüksek mekteplere girmeyecek olan talebe, mektepte almış oldukları terbiyeden hakkile istifade edecek bir halde yetişmemiş oluyor.

İlk mektepler .— Raporun hidayetinde işaret edildiği ve hile müfredat programları memleketin muhtelif mntakalarında mahallî ilcaat ve ihtiyacata intibak edecek surette tadil olunmalıdır. Böyle olmazsa mektep dersleri ile talebenin hayatı arasında bir irtibat husule gelmez ve dersler, ne çocukların amelî ihtiyaçlarına tekabül eder, ne de onların alâka ve dikkatlerini celp edecek bir şekil alabilir.

Mektep teşkilâtı, her mahallin hususî şeraitine, bilhassa iktisadî ihtiyaçlarına tetahuk edecek derecede elâstikî olmalıdır. Çocuk velilerinin, çocuklarını çiftlikte çalıştırmağa mecbur olduğu için onları bazı zamanlarda mektebe göndermekte tereddüt ettikleri mntakalarda mektebin açılıp kapanma zamanları talebenin meşgul olmadığı vakitlere tesadüf ettirilmelidir. Filhakika çocukların bu gibi meşguliyetlerden azade olarak bütün vakitlerini mektepte geçirmeleri şayanı temennidir. Şu kadar ki hakikatte çocukların mektebe devamını temin etmeyecek ve kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm olacak mükemmel bir usul itihaz etmektense, memlekette iktisadî şeraitin tekemmül ve inkişafı temin edilinceye kadar kabili tatbik ve mutavassıt bir hattı hareket takibi daha faidelidir.

Bazı yerlerde talebenin mektebe devamını temin için kendilerini mutat ve müteamil olan zamandan daha az bir müddet mektepte tutacak, yahut müteamil olan saatlerden gayri saatlerde tedrisatta bulunacak mektepler açmak şayanı tavsiyedir. Bazı ahvalde çocukların mektebe devamını temin edinceye kadar türkçe kıraat, yazı ve biraz hesaptan ibaret sade bir program tatbik olunabilir.

Şehirlerde ve müterakki köylerde mümkün olduğu kadar süratle ikmal mektepleri açılmalıdır. Bu mekteplerin programları mahallî şeraite nazaran ya zirai veya smai, herhalde amelî bir mahiyette olmalıdır.

Tâli mektepler. — Tâli mektepler müstait ve iltiras sahibi gençlerin yüksek mekteplere girmesini temin edecek vâsi tedbirler almakla beraber evveleminde çocukların doğrudan dolruya hayatî ihtiyaçlarına intibak edecek programlar ve tedris usullerini ihtiva etmelidir. Yüksek mektepler, kabul şartlarını ve ders programlarını öyle tanzim etmelidir ki tâli tahsilini bitirmiş olan herhangi müstait

bir talebe, evvelce daha yüksek bir tahsil takip etmek tasavvurunda bulunmamış olsa bile, yüksek mektebe girmek ve o mektebin derslerini muvaffakiyetle takip eylemek imkânını elde etsin.

Evvelce işaret edildiği veçhile tâli mekteplerin nevilerinde ziraî smâî ve ticarî olmak üzere çok tehalûf bulunmalıdır. İstanbul, Erzurum... ilâh, gibi bazı şehirlerde fen derslerine ve ecnebi lisanına hususî bir inkişaf verecek birkaç lise tesis olunmalıdır. Ecnebi lisan tedrisatının yalnız bir lisana hasrı büyük bir hata olur. Fransızca lisanı ihtimal en çok rağbete mazhar olmakta devam etmekle beraber bazı mekteplerde almanca, bazısında ingilizce, bazısında da belki italyanca tedrisi muvafık olur. Bir mektepte intihap edilecek ecnebi lisanı, o mektebin takip ettiği gayeye ve mahallî ihtiyaçlara göre intihap olunmalıdır. Bazı yerlerde ingilizce yahut almanca ticaret noktai nazarından fransızcadan daha ehemmiyetli olabilir. Muhtelif muallim mekteplerinde tedris edilecek ecnebi lisanı da muhtelif olmalıdır.

Bazı mühim merkezlerdeki liselerde bugün Haydarpaşadaki Tıp Fakültesine giren talebenin noksan kalan malûmatını ikmal etmek için ilk iki sınıfta tedris olunan fennî dersler kabilinden bazı mütemmim derslerde talebenin az çok ihtisas kazanmaları temin edilmelidir. Bu suretle Tıp Fakültesine girenler bütün zamanlarını meslekî tahsile hasretmeğe imkân bulmuş olurlar.

Hali hazırda Türkiye tâli mektepleri dersleriyle muallimlerinin ihtisasa göre ayrılmasında lüzumundan fazla ileri gidilmiş olup olmadığı ciddiyle cayı sualdir. Tâli mekteplerde riyaziyat, fen, tarih, edebiyat ve lisanda talebenin hususî malûmat ve meharetle teçhiz edilmesi lüzumunda bir kimse tereddüt etmez. Fakat halihazırda ders mevzularının tâbi olduğu tâli taksimat, iki noktai nazardan zararlıdır. Muhtelif mevzular, keyfi bir surette birbirinden ayrılmıştır. Halbuki ayrılan her mevzu, hayatı hazırada ayrı bir mevcudiyet göstermediği için talebenin nazarında gayri hakikî telâkki edilmektedir. Talebe, bu mevzular arasındaki münasebetleri bulmakta muvaffak olamadığı için bir taraftan vakit ve (enerji) kaybetmekte, bir taraftan da derslere karşı alâkasız kalmaktadır. Tarih ve coğrafya, birbirlerine okadar merbutturlar ki umumiyetle aynı talebeye bir muallim tarafından tedrisi muvafıktır. Riyaziyatın bazı mebahisi sureti mahsusada fen ile, diğer bazı mebahisi ticarî hayat ile alâkadardır. Riyaziyat tedris eden muallimin bu fennî ve ticarî mebahisi de riyaziyat ile mümtezicen tedris etmesi lâzımdır. Ulûmu tabiiyenin birbirinden ayrılması binnisbe yenidir. Hikmet ile kimyanın birbirinden ve her

ikisinin nebatat ile hayvanattan ayrılması sun'idir. Umumi fen derslerine methal olacak dersler için bir plân tertibi zmnında tetkikatta bulunmalı, bundan başka mümkün olduğu yerlerde bu dersler, ameli sanat mevzularile rapt edilmelidir.

Muhelif mevzuların lüzumundan fazla birbirlerinden ayrılmasının diğer bir zararı da her mevzuu ayrı tedris eden mütehasıs muallim için bir mektepte kâfi derecede ders saati bulunmadığından bir mektepten diğer mektebe gitmeğe ve aynı mevzuu birçok defalar tedris etmeğe mecbur oluyor. Bunun neticesi olarak muallim, bir mektebin hayatına merbut olamıyor ve muallim olduğu mektebin terakkisinden, içtinaî ve manevî hayatından kendisini ya hiç, ya pek az mes'ul addediyor. Muallimler arasında meslek zihniyeti azalıyor. Hasrı muallimin vazifesi mürebbi olmaktan ziyade yalnız malûmat vermekten ibaret kalıyor.

Yüksek mektepler. — 1) Darülfunun — yüksek müesseseleri ayrıca tetkik edemedim. Umumiyetle darülfunun, çok ümit bahş bir surette işe başlamıştır. Heyeti tedrisiyenin intihabında asrı usullerle mücehhez ve Türkiyenin fikrî inkişafına kendini hasretmiş zevattan bulunmasına sureti mahsusada dikkat edilmelidir.

Darülfunun talebesi arasında mevzularında yüksek muvaffakiyet gösteren ve fevkalâde ümit bahş neticeler istihsal eden mezunların ecnebi memleketlerinde tahsillerine devamlarını temin edecek bir usul vaz'ı faildeli neticeler verir.

Tâli mekteplerin yüksek sınıflarında tedrisatta bulunacak ve bilhassa fen ve edebiyat derslerini verecek muallimlerin darülfunun-
dan yetiştirilmesi muvafık olmakla beraber tâli mekteplerin orta sınıflarında ders verecek muallimlerin ilk mekteplerle orta ikmal mekteplerine muallim yetiştirecek muallim mekteplerinden yetiştirilmesi muktazidir. Aksi takdirde orta mekteplerin lüzumundan fazla (Akademik) bir (tip) şeklinde kalmaları ve yalnız ilim gayesini takip ederek hayatla irtibatlarının lüzumundan çok noksan olması tehlikesi vardır.

2) Mükemmel ve ilmî bir surette (teknik) adamları ve mühendisler yetiştirilmesi hiç şüphesiz Türkiyenin en büyük ihtiyaçlarından biridir. Ecnebi mekteplerine talebe gönderilmesi bu ihtiyacı ancak kısmen tatmin eder. Türkiye, vesaiti nakliye ve sanayiinin tekemmülü için bu işleri idare edecek ve teftiş altında bulunduracak kâfi miktarda vatandaş yetiştirecek olursa bu gibi işlerin inkişafı için

ecnebi memleketlerden istikraz yapmaktaki müşkülât ve tehlikeleri çok azalırdı. Memlekette inkişaf edecek sınaî teşebbüsât için lâzım olan parayı hariçten istikraz etmekle beraber — yerli mahir şahsiyetlerin fiktanmdan dolayı — bu gibi sınaî teşebbüslerin idaresini ecnebi-lerin eline teslim etmektense yalnız lâzım olan parayı ecnebilere alarak inşaatı ve idare ve teftiş işlerini onlara bırakmak şüphesiz daha salim bir yoldur. Birinci derecede mükemmel bir Teknoloji mektebi açmak ve birkaç sene için yerli muallimler yerine hariçten birinci derecede yüksek muallimler getirtmek için sarf olunacak parayı Türkiye, az bir zamanda maa ziyadeten telâfi eder. Velevki böyle bir mektebin tesisi ve hariçten muktedir muallimlerin celbi fevkalâde masrafa ihtiyaç hâsıl etsin.

3) İstanbul Darülfünununda bir Arkeoloji şubesi tesisini teklif ediyorum daha evvel Türkiyede müze teşkilâtı bulunması ve bittabi bunun günden güne zenginleşmesi ve ileride gayet mühim hafriyat ve keşfiyata da teşebbüs edilmesi tabii bulunması dolayısıyla bir (Arkeoloji) mektebi Türk âlimlerini, Türkiyenin (bugün dünyada mevcut bütün bakayayı kadîmenin en ehemmiyetlisini ihtiva eden ve oraya ecnebi memleketlerin bütün tarihi kadîm ve san'at müntesiplerini celp ve cezp eyliyen) bakayayı kadîmesini itina ile muhafaza edecek bir surette yetiştirmeye hizmet edecektir. Ecnebi âlimleri arasından Türkiyede hafriyat deruhde etmek üzere gelenlerle (Arkeoloji) mektebinde kendi ihtisasları dairesindeki ilimleri tedris etmek üzere bir itilâf akti şüphesiz mümkündür. Hattâ hafriyata müsaade için bu cihet te şart olarak ileri sürülebilir. Darülfünunun deruhde edeceği bu teşebbüs için müze ve müzenin muktedir müdürleri bir nüve teşkil edebilirler.

4) Darülfünunda umumî ve içtimâî hizmetlere mahsus bir şubenin de tesisini teklif ederim. Bu şubenin tedrisatı, şefkat ve muavenet meseleleriyle hususî ve şahsî alâkası olan ve başka memleketlerdeki darülacezeler, eytamhaneler... ilâh. gibi müesseseler, fıkara ve acezeye muavenetin en iyi usulleri, ceza müesseseleri ve ıslahhaneler idareleri, içtimâî müsta'mereler, validelerin hamil esnasında ve vaz'ı hamilden sonra hıfzıssıhhası ve çocuk bakımı... ilâh. gibi meseleler hakkında malûmatı bulunan zevat tarafından idare edilir. Bu mevzularla evvelce alâkadar bulunmuş olan genç erkeklerle kadınlar, buna mümasil müesseselerde ve meselâ Nevyork şehrindeki (İçtimâî İşler Mektebi) isimindeki mektepte çalışarak bu gibi mekteplerde tedrisatta

bulunmak salâhiyetini kazanmalıdır. Bu müesseseler, İstanbul şehrinin bu gibi işlerine amelî olarak iştirak eder.

2 — **Darüleytamlar:** Bu müesseseleri, bilhassa kız darüleytamlarını ziyaret için istediğimden daha az vaktim oldu. Fakat bu darüleytamlarda amelî ve sınaî terbiyeye yol açılmış olmasından mütehas-sis oldum. Boğazın yukarı tarafında ziyaret ettiğim hususî bir darüleytam, huna şayanı hayret bir misaldir. Bahçenin geniş ve muhtelif parçalarında mütehas-sis bir zatin nezareti altında talebe tarafından ziraat yapılıyor. Erkek çocuklarla kızlar ev ve muthak işlerini yaparak idarei beytiyeye alıştırılıyor. Bunun neticesi olarak bir taraftan çocuklar, kıymetli bir şey vücade getirmekten dolayı çok hahtiyarlık duyuyor, diğer taraftan darüleytamın masrafı haddi asgarisine indirilmiş oluyor ve çocuklar ileride hayat işlerine yarıyacak şeyleri öğrenmiş oluyor.

San'at ve el işlerinde mütehas-sis, bilhassa ziraat, bahçecilik, hayvan beslemek, arı yetiştirmek... ilâh. gibi işlere vâkıf müdür ve muallimlerin idaresi altında bu mektepler, zavallı yetim çocukların hem kendileri hem memleket için faideli yaşamalarına hizmet etmiş, hem de Türkiyede resmî mektepler için terbiyevî tecrübe müesseseleri vazifesini görmüş olurlar. Hemen bütün mekteplerin en büyük zâfı — bu zâf, hiçbir veçhile yalnız Türkiye mekteplerine munhasır değildir — mektep tedrisatının çocukların hali hazırdaki hayatlarından ve muhitin şeraitile ilcaatından ayrı bulunmasıdır. Mektep, muhitinden adeta tecerrüt etmiştir. Ve çocukların nazarında mektepte yapılan işlerin etrafındaki hakikî hayat ile alâkası yoktur. Mektep, ayrı ve sun'î bir âlemdir. Darüleytamlarda coğrafya, lisan, hesap, tabiat tetkiki derslerinin tezgâh ve bahçe işleri ve ev idaresile raptedilmesi kolaydır. Bu suretle darüleytamlar, diğer mekteplere gaye ve usul itibarile nümune vazifesini görebilirler.

İzahtan müstağnidir ki darüleytamlar, evvelemirde san'at mektepleri olmakla beraber talebelerinin yüzde onu nispetinde veya buna yakın bir miktarda muktedir talebeler seçilerek en çok istidat ve liyakat göstermiş oldukları sahada ve meselâ muallimlik, darülfünun, tıp, çocuk hakıca, mühendislik gibi meslekler için hususî bir terbiyeye tâbi olması için tertibat alınması faidelidir.

6 — SİHHAT VE HIFZISSİHHA

Sihhat ve hıfzıssihha meselesi hana okadar mühim görünüyor ki hususî bir surette tetkik etmek istiyorum. İspattan müstağnidir ki be-

deni sıhhat ve kuvvet, bütün diğ̈er sahalarda terakki ve tekâmül için zarurî bir şarttır ve bu hususta fenalığ̈m önünü almak, vukuundan sonra tedavisine çalışmaktan hayırlıdır. Anadoluda malâryanın intişarından Türkiye için husule gelen diğ̈er zararlardan sarfınazar, yalnız iktisadî zararları tahmin etmek mümkün değıldir. Meselenin tetkiki resmî bir komisyona havale edilmiş olmakla beraber mekteplerin iş-tiraki olmadan iyi bir netice istihsali mümkün değıldir. Şurası da be-dihidir ki (trahoma) ve deri ile sağılara ariz olan hastalıklar Türkiyede bilâ lüzum taammüm etmiştir. Evlerde şeraiti sıhhiye, ekseriya arzu edildiğı gibi değıldir. Haşerat da fazladır. Şuna kaniim ki bu zararlar, tabipler ve sıhhiye memurları ile mekteplerde muallimler ve talebenin teşriki mesaisile en müessir ve en seri bir surette izale edilebilir. Bütün vatandaşların nazarı dikkatini umumiyetle faal bir sıhhat mücadelesine ve muallimlerle talebeyi alelûmum sıhhat meselesine davet için vakit kaybetmemelidir. Asrî ve fennî usullerle ve malûmatın neşriyle Türkiye halkını muztarip eden hastalıkların memlekette fevkalâde azaltılması mümkündür. Maarif Vekillığı, sıhhiye vekâletile müştereken talebeye tevzi olunmak ve talebe vasıtasile ailelere nüfuz edilmek üzere sıhhi risaleler neşretmeli, birtakım zevatın dolaşarak mektep-lerde ve umumî yerlerde bu mevzular üzerine konferanslar vermesini temin eylemeli, mekteplerde hiç olmazsa birkaç sene için mecburî olmak üzere amelî bir hıfzıssıhha dersinin mükemmel olarak tedrisine itina etmeli ve iptidaî mekteplerinin ilk sınıflarında sade sıhhi mu-sahabeler tertip eylemelidir.

Mektepler için umumî meydanlar tesisi ve bu meydanların erkek ve kızların istifadesi için kâfi vüs'atte bulunması ve mektep haricindeki sporlarla oyunların tamimi, sıhhi mücadelenin bir kısmını teşkil eder.

Tıp Fakültesine kadınlar kabul edilmekte ve bir çocuk bakıcısı mektebi tesisi mutasavver bulunmakta olmasına nazaran sureti mah-susada intihap edilerek yetiştirilecek genç kadınların evleri ziyaretle hıfzıssıhhaya ve sıhhi tertibata ait mesaili talim ve telkin etmeleri müfit olur. Kadınların evlere dıhulü daha kolay olduğı gibi çocuk annelerile faideli münasebetler tesisine de erkeklerden ziyade kadın-ların hali müsaittir. Mektep tabipleri, yalnız müracaat edecek talebe-nin hastalıklarını tedavi edecek değıl, sıhhi tertibata ve hıfzıssıhha işlerine ve hastalıklardan tevakki meselelerine alâkadar olacak zevat-tan intihap olunmalıdır. Cinsî hıfzıssıhha meseleleri de hiç olmazsa tâli ve yüksek mekteplerde hususî bir dikkate mazhar olmalıdır.

7 — MEKTEP İNZIBATI

Mektepleri hali faaliyette görmek imkânını bulamadımsa da verilen izahattan hâsıl ettiğimi his, mektep inzıbatı ve talebenin yetiştirilmesi, lüzumundan fazla şekli bir surette cereyan ettiği merkezindedir. Bir cümhuriyette mektepler, mutlakiyetle idare olunan memleketlerin mekteplerinden büsbütün başka bir tarzı idare ve inzıbat tatbik etmek mecburiyetindedirler. Sadece emirler vermekle iktifa etmek, keyfi idare etmek, talebeden mihanikî itaat istemek talebeyi bir halk hükûmeti vatandaşı olarak yetiştirmeye müsait bir usul değildir. *Salâhiyettar maarif memurlarının muallimler cemiyeti* vasıtasile talebenin de mektep idaresine iştirakini ve idare işlerinin talebe tarafından hazım edilmesini temin eden inzıbat usulü hakkında tetkikatta bulunmalarını tavsiye ederim. Maamafih talebenin mektep idaresine iştiraki hakkında muayyen bir tarzın kabulü, talebenin mektebin fikrî meseleleri gibi manevî saadeti için bir mes'uliyet deruhde etmek lüzumunu idrak etmeleri ve bu mes'uliyeti üzerlerine almaları için yetiştirilmeleri derecesinde mühim değildir.

8 — MUHTELİF MEVAT

1) Maarif Vekâletinin idaresi altındaki «*Matbaai Âmire*» nin iyi iş çıkardığı ve âkılâne ve müsmir bir tarzda idare edilmekte olduğu görünüyor. Eğer eski tarz makinelerden kurtarılır ve mükemmel yeni makinelerle teşhiz edilirse — yeni makineler yevmiye eski makinelerden asgarî beş defa daha fazla iş çıkaracağımdan — matbaa, masrafını derhal çıkaracak bir hale gelmiş olur. Matbaadaki makinelerin bir kısmı kırk yıllıktır ve müteşebbis bir iş müessesesinde çoktan açığa çıkarılması lâzım olan vesaittir. Bundan başka müdürün elleri mubayaa ve mukavelât hususunda lüzumundan fazla teferruat ve talimat ile bağlanmış olduğu halde matbaa, işlerini daha seri görebilen müesseselerle rekabet etmek müşkülâtına maruz kalmaktadır. Zikrolunan iki maniaya rağmen matbaanın ticarî bir istifade husule getirmesi iyi idare edildiğini bedihî olarak gösterir.

2) Bütün gördüğüm şeyler, Türk gençliğinin resimde ve çizgi ve hoya san'atlerinde vasatinin fevkında bir meharete malik olduğuna beni ikna etmiştir. Bu mevhibenin bir kere haddi zatinde, bir de milletin medeniyetteki mevkiini muhafaza için bedü harsını temin hususunda inkişaf ettirilmesi fâidelidir. Bundan başka resimden istifade eden

muhtelif san'atlerin ihyası ve inkişafı için de iktisadî bir kıymeti vardır.

İstanbul Sanayii Nefise Mektebi, birçok müşkülâta rağmen iyi iş görüyor. Fakat gayri muvafık olan binasında pek sıkışmış bir halde-dir. Sanayii Nefise Mektebi dahilinde muallim yetiştirmek için teşkilât yapılması tam terbiyevî bir hatve teşkil edecektir. Maamafih mektebin kendi hususî gayesine muvafık olarak inşa edilmiş bir binaya ve büyük bir sergi salonile lüzumu kadar atelye ve sınıflara ve modeller, resimler... ilâh gibi malzemeye şiddetle ihtiyacı vardır.

3) Hususî ve gayri resmî mekteper — Türkiye maarifinin bugün geçirdiği tahavvül devresinde ve iktisadî muzayeka zamanında hususî mektepler, kıymetli bir hizmet ifa edebilir. Hususî mektepler, malî sebeplerden dolayı tahsili mecburinin tatbik edilemediği bir devrede mektep noksanını telâfi eder. Fakat fazla olarak yeni terbiye usullerile prensiplerinin inkişafına ve bunların neticelerini tesbite yol açarlar. Resmî mektepler daha muhafazakâr ve daha yeknasak bir hattı hareket takibi mecburiyetindedirler. Hususî mektepler ise usul-lerde tenevvü gösterecek ve muhtelif tecrübelerle girişecek bir mevki-dedirler. Diğer memleketlerde tecrübe gösteriyor ki umumiyetle terbiye sahasında eski itiyatlara bağlı kalmıyarak yeni teşebbüslere ilk evvel girişen müesseseler, hususî mekteplerdir. Yeni usuller, hususî mekteplerde tetkik haddesinden geçirilir, ve muvaffakiyet istihsal olunursa o zaman resmî mekteplerde de tatbikına başlanılır. Binaen-aleyh Maarif Vekilliği, Türkiye maarifinin menfaati namına gerek yerli gerek ecnebi hususî mekteplerle mümkün olduğu mertebe çok tegriki mesai etmeli ve mekteplerde tatbik edilecek usullerde ve — umumî hudutlar dahilinde olarak — ders müfredatlarında tenev-vüler gösterilmesini teşvik etmelidir. Millî hayata ve millî ruha taallük eden bütün meselelerde umumî idare ve teftiş hakkı bittabi maarif memurarmın elinde kalır. Şu kadar ki hususî mektepler bu huduttan harice çıkmamakla beraber mektep programlarının lüzumundan fazla yeknesaklığından tevellüt eden ve evvelce işaret edilen mahzurlar, hususî mektepler için daha büyük bir kuvvetle varittir. Hususî mektep-lerin terbiyevî meselelerde teşebbüslerini ve yeniliklerini teşvik etmek-le bu mekteplerin, millî terbiye için bir tecrübe yeri olmasından istifa-de edilebilir. Bilhassa ecnebi mektepler, umumiyetle kendi memleket-lerinin terbiye usullerini tatbik ettiklerinden Türk mürebbilerinin ecnebi memleketlerine kadar seyahat için para ve zaman sarfına muh-taç olmadan muhtelif terbiye usulleri, mektep idaresi ve tedrisat hak-

kında tetkikatta bulunmalarına imkân verirler. Eğer resmî ve ecnebi mekteplerin muallimleri arasında ziyaretler teatisini temin edecek ve bazan konferanslar verilerek arada münakaşaya ve müteakib izahata meydan verecek tedbirler alınırsa ecnebi muallimleri Türk mekteplerinin ihtiyacı ve gayesi hakkında tenvir edilmiş ve fazla olarak ecnebi memleketlerinde tatbik edilip Türk muallimlerinin istifade edebilecekleri bazı usuller hakkında Türk muallimleri haberdar edilmiş olur.

Netice olarak beni samimiyetle kabul eden ve Türkiye maarif meseleleriyle temasını temin için zamanlarını ve düşüncelerini sarf eden hütün muallimlerle muallim cemiyetlerine ve Maarif Vekillîği memurlarına samimî teşekküratımı arz etmek isterim. Billhassa Mis (Dewey) ile bana lütfen tercümanlık eden zevata hususî minnettarlığımı beyan ederim. Bundan başka Nevyork şehrinde Mister (Çarelz. R. Kreyn) in muavenetine karşı minnettarane takdiratımı kaydederim. Mumaileyhün muaveneti temin edilmemiş olsa idi Türkiyeyi ziyaretimiz mümkün olmayacaktı. Ümit ederim ki ziyaretimizin neticesi bir dereceye kadar Türkiye maarif teşkilâtına bir faide temin eder ve bu suretle kendisinin Türk milleti hakkında hissettiği geniş ve devamlı alâkayı ve itimadını tahakkuk ettirmeğe nekadar küçük bir nispette de olsa --- hizmet eyler.